

Forfatterliste

Palle Abramsson, fhv. skibsværftsdirektør, Skovbygade 5, Skovby,
5985 Søby

Dan H. Andersen, ph.d., Åboulevarden 54, 3. tv., 2200 København N
Morten Andersen, cand. mag., Kolliinsgade 27, 6000 Kolding,
e-mail: mora@kolding.dk

Lars H. Bak, stud. mag., Damagervej 12A st. lejl. 4, 8260 Viby J.,
e-mail: lars.holmgaard.bak@gmx.net

Jens Bruun, sognepræst, Nørregade 8, Løjt Kirkeby, 6200 Aabenraa,
e-mail: jwbr@km.dk

Hanne Christensen, museumsinspektør, Aabenraa Museum,
6200 Aabenraa

Volkert F. Faltings, dr. phil., Ban Taarep 4, D 25938 Utersum Föhr

Jakob Gormsen, fhv. overlærer, Tøndervej 197, 6200 Aabenraa

Steffen Hahnemann, læge, Sentvedvej 1, 5853 Ørbæk

Lars N. Henningsen, arkivar, dr. phil., Studiefdelingen ved
Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Postboks 528, 6330 Padborg,
e-mail: lh@dcbib.dk.

Jørgen Steen Jensen, overinspektør, Den kongelige Mønt- og
Medaillesamling, Nationalmuseet, Frederiksholms Kanal 12,
1220 København K, e-mail: joergen.steen.jensen@natmus.dk

Manfred Jessen-Klingenberg, professor, dr. phil., Langsoll 7,
D 24254 Rumohr, e-mail: mjk@ewf.uni-kiel.de

Axel Johnsen, forskningsstipendiat, Studiefdelingen ved Dansk
Centralbibliotek for Sydslesvig, Postboks 528, 6330 Padborg,
e-mail: adj@dcbib.dk

Martin Klatt, ph.d., Institut for Grænseregionsforskning,
Persillegade 6, 6200 Aabenraa, e-mail: mk@ifg.dk

Henrik Skov Kristensen, museumsinspektør, ph.d.,
Frøslevlejrens Museum, 6330 Padborg,
e-mail: froeslevlejrensmuseum@mail.tele.dk

Gerret Schlaber, ph.d., Kroghs Kobbel 47, 6100 Haderslev

Gunnar Lind Haase Svendsen, Præstegårdsvej 90, 8320 Mårslet

H. E. Sørensen, forfatter, Melbyvej 27, 6780 Skærbæk

Hans Kargaard Thomsen, fhv. arkivar, Peter Bangsvej 243, 2500 Valby

Anmeldelser

Jürgen Beyer og Johannes Jensen (udg.): Sankt Petri Kopenhagen 1575-2000, 425 Jahre Geschichte deutsch-dänischer Begegnung in Biographien.

Medforfatter: Hans Munk Hansen. Kbh. 2000, 192 s., kr. 225.

Sankt Petri Kirke er nu omsider færdigrestaureret, og dens 25 års jubilæum blev markeret bl.a. med udsendelsen af denne bog, som kort gennemgår kirkens historie siden menighedens etablering 1575. Der er intet bevaret af den første kirkebygning fra middelalderen, og den nuværende er i hovedsagen et resultat af omfattende restaurerings- og moderniseringsarbejder gennem 17. og 18. årh. af den kirkebygning, som blev skabt i løbet af de nærmest forudgående århundreder.

Bogen er ingen traditionel kirkehistorie, men lægger hovedvægten på at skildre aspekter af menighedens historie gennem tiderne. Via biografiske skildringer af udvalgte medlemmer af menigheden fra 16.-20. årh. har man villet belyse personskæbner i deres miljø samt nogle væsentlige problemer som f.eks. dem, besættelsestiden medførte. I alt 14 udvalgte personer, heraf 3 kvinder, passerer revy for læseren – ikke kun prominente folk som Griffenfeld, H. E. Schimmelmann og Orla Lehmann. Flere af bogens biografier er resultatet af første-håndsstudier.

Denne originale indfaldsvinkel til sider af kirkens udviklingshistorie støttes af fotografier og instruktive grundplaner – bl.a. over gravkapellerne, hvoraf de ældst bevarede er fra 1680'erne – hvortil kommer supplerende redegørelser om de bevarede St. Petri skole- og kirkearkiver. En gevinst ved bogen er dens nyttige bibliografiske oplysninger samt personregistret. En vellykket jubilæumsbog.

Hans Kargaard Thomsen

Peter Dragsbo og Helle Ravn: Jeg en gård mig bygge vil – der skal være have til.

Landbohistorisk Selskab 2001. 488 s., ill., indb. kr. 375.

Titlen, hentet fra den kendte børnesang, rammer på en sød måde plet i forhold til bogens emne: gårdens landskab i de sidste godt og vel

hundrede år. Men begreb om indholdets karakter får man først med undertitlen: *En kulturhistorisk-etnologisk undersøgelse af lange linjer og regionale kulturforskelle i gårdens landskab: Bygninger, haver og omgivelser ved danske landbrugsejendomme 1900-2000*. Der er med andre ord tale om et analytisk værk, hvor gården indkredsnes som et *levende* minikulturlandskab – med en fortid og en fremtid, der hverken kan eller bør adskilles fra nutidens fremtrædelsesform. Forfatterne, de to etnologer, Peter Dragsbo fra Middelfart Museum, nu Museet på Sønderborg Slot, og Helle Ravn fra Langelands Museum, fremhæver selv, at de ved at undersøge gårdens bygninger, haver og udenomsarealer sideløbende bringer felter sammen, som ikke før har været vurderet som en helhed – og hvoraf de to sidstnævnte hidtil stort set har været overset i forskningen. Og man må medgive, at de mangeartede iagttagelser på den enkelte ejendom underbygger og styrker de konklusioner, der lægges frem vedrørende såvel de *regionale variationer* som *stabiliteten i anlægspræget* i de tre udvalgte undersøgelsesområder: Viborgegnen, Vestfyn og Als.

Indledningsvis gøres rede for undersøgelsens metode, udvælgelseskriterier, vidensgrundlag og samarbejdspartnere samt de teorier, der har inspireret arbejdet, og endelig den hidtidige forskning, både den ældre og nyere. Herefter tages gårdens elementer: stuehus og udlænger, prydhave og nyttehave, gårdsplads og indkørsel, læhegn og bagarealer under behandling. Først på landsplan, dernæst i de tre undersøgelsesområders lokale regier. Lidt overraskende tages udgangspunkt helt tilbage i 1700-tallets sidste halvdel, på landboreformernes tid, på trods af at det er 1900-tallet, der er meldt ud som undersøgelsesperiode. Men som forfatterne skriver, kan man kun forstå gårdens landskab i det lange perspektiv. Og ved at favne udviklingen fra landsbyfællesskabets ophør til i dag indfanger man så at sige hele den moderne tid. Byggeriet ses hele tiden i vekselvirkning med »tidens behov«. Omkring 1850 var det kornsalgstidens behov for nye lader, der var markant. I andelstiden fra 1880'erne indebar de fordelagtigere afsætningsforhold for smør og bacon omlægningen til animalsk produktion, og staldbyggeriet kom i fokus. Samtidig udmøntedes den stigende velstand i nyt stuehusbyggeri. Selvfølgelig i grundmur og præget af de skiftende stilretninger – og af den nye selvbevidsthed – med facaden vendt udad mod omverdenen. Foran blev haven anlagt med bugtede gange og små græsplæner og blomsterbede, men også busketter og fritstående træer, en fortættet og formindsket udgave af den engelske have. Den form, som man i dag

forbinder med »den gamle landbohave«, og som havde sin glansperiode i årtierne omkring år 1900. Store frugt- og urtehaver var også en selvfølge på dette tidspunkt. Bebyggelsespanoramaet foldes videre ud via Bedre Byggeskik-bevægelsen fra 1915 og de nye trendsættende T- og L-gårde fra 1930'erne til 50'erne. Efter en periode med om- og tilbygninger indebar Danmarks indtræden i EF – nu EU – et nyt byggeboom, hvor store proportioner og nye materialer brutalt brødes med det eksisterende byggeri, og hvor græsplænerne bredte sig i de gamle landbohaver på blomsterbedenes – og urtehavens – bekostning. I takt med at antallet af landbrug bliver stadig færre og stadig større ses der nu en tendens til atter at tænke på det præsentable – eller opmærksomhedsvækkende.

Ligesom i det generelle afsnit ledsages gennemgangen af byggeskik, haver og udenomsarealer i de tre udvalgte lokaliteter af et illustrationsmateriale, bestående af mange fine, ældre og nye fotografier samt bygningstegninger og planskitser. Og læser man de informationsmættede afsnit igennem, er man ikke længere i tvivl om, at der er tydelige variationer i gårdenes landskaber fra område til område.

I det afsluttende kapitel »Synspunkter på gårdens landskab« går forfatterne bag om iagttagelserne på jagt efter de mekanismer, der skaber og fastholder den lokale byggeskik og havekultur. I denne søgen vedkender de sig deres etnologiske udgangspunkt og vælger »primært at se gården som et landskab af kulturelementer, der kan analyseres som led i landbohusstandens sociale og kulturelle relationer til andre mennesker. Heri indgår bygninger, haver og omgivelser på forskellig måde som tegn, dvs. udtryk for og symboler på det sociale og kulturelle liv« (s. 23-4). Med andre ord har hver ejendom en signalværdi, der umiddelbart er aflæselig, ikke mindst i nærmiljøet, hvor koderne er bedst kendte. Også den løbende diskussion om bykulturens eventuelle afsmittning, især på havernes udformning, tages op, ligesom det essentielle spørgsmål om brud eller kontinuitet i udviklingen i de tre undersøgelsesområder og dermed spørgsmålet om de regionale særprægs stabilitet – med skelnen mellem flygtigere træk og grundlæggende strukturer. Og hvor mangfoldige og åbenlyse ændringerne i gårdens landskab end er gennem de 100-150 år, konkluderer forfatterne, at *normerne* i de tre undersøgelsesområder er forbløffende stabile. Eksempelvis er der påfaldende forskelle i holdningen til vedligeholdelse og genbrug af bygninger fra egn til egn. På Fyn er konstateret en levende fornemmelse for »idealgården«, un-

derforstået den firelængede gård, ordenssans og konservatisme, mens man i Midtjylland sætter produktiviteten i centrum og løbende fornyer og bygger om og accepterer et vist rod. Derfor er der også kun få potentielle fredningsemner i dette område, som forfatterne påpeger. Als har, som det udtrykkes et sted, »sin helt egen logik«: få udflyttede gårde, den énlængede gårdtypes specielle anlægsspræg med haver ... og gårdspladser – brogårde – på både forsiden og den mere »sammenrodede« bagside. Typisk er også traditionen for genanvendelse, eksempelvis ved at forhøje eksisterende bygninger med den meget udbredte trempelkonstruktion, og selv om både tre- og firelængede gårde kendes, vægter man udsmykning og detaljer højere end symmetri og regelmæssighed. Et ligefrem øjnefaldende træk er de mange aftægtsboliger klos op ad gårdenes stuehuse. Og endelig har Als en meget gammel og rig bondehavekultur, inspireret af det hertugelige hof på Augustenborg og fremmet af det milde klima. Det skal i øvrigt fremhæves, at haveafsnittene vedrørende de tre egne er meget udførlige og som bygningssiden velillustrerede.

Som alle andre er landboerne omgivet af professionelle rådgivere, heriblandt arkitekter og bygnings- og havebrugskonsulenter. Og de benytter sig også i mange tilfælde af dem. Men – konstaterer forfatterne – det er ikke altid de følger deres råd fuldt ud. De vælger selv til og fra. I denne sammenhæng bringes begrebet *folkekunst* på bane. Man lader sig inspirere og følger lidt til her og der, eller et generationsskifte betyder omlægninger i hus og have. Men billedet ændres sjældent totalt. I denne sammenhæng sættes arkitektur og havekunst op mod byggeskik og havekultur. Førstnævnte begrebspar rummer idealerne, de rendyrkede stiludtryk, sidstnævnte udmøntningen i en broget virkelighed. Derfor råder Helle Ravn og Peter Dragsbo også fremtidens planlæggere og rådgivere til at være påpasselige med egenmægtigt at forsøge at sætte deres visioner igennem. Beslutningerne bør træffes i et forhåbentlig vellykket samspil mellem parterne, så arkitektens eller konsulentens oplæg filtreres gennem den lokale mentalitet. Herved vil man samtidig så at sige sikre, at egnspræget holdes i hævd – som en slags folkekunst eller folkekultur.

Man kan i denne forbindelse bringe i erindring, at rammen for arbejdet har været Forskningsrådenes store tværfaglige projekt »Det agrare landskab« (1998-2002), som blev sat i værk for at få øget viden om og bedre planlægningsredskaber i forbindelse med de voldsomme strukturelle ændringer, der er foregået og stadig foregår i landdistrik-

terne. Blandt de fem indfaldsvinkler indtager temaet »Landbrugsbygninger og -landskab« en selvfølgelig plads. Herunder er der bl.a. sat fokus på problemstillingen omkring de nye storlandbrugs fremtidige anlægsmæssige udformning, og det er ikke mindst i forhold til dette spørgsmål, at Peter Dragsbo og Helle Ravns analyse af udviklingen i de sidste 100-150 år kan få perspektiv. Sammenfattende kan man konkludere, at der er tale om en stringent analyse af en række udvalgte gårde, som leder forskningen ind i et spor, hvor påtegningen af kulturgeografiske grænser ligger smukt i forlængelse af den ældre bondegårdsforskning, men hvor man fra detailplanet har flyttet blikket til det samlede anlægsspræg og metodisk fra arkitektens minutøse opmålinger og historikerens kildestudier til etnologens iagttagelser af gård, have og omgivelser som symbolske udtryk for socialt og kulturelt liv. Vægtningen af helheden falder i øvrigt helt i tråd med de aktuelle kulturmiljøbetragtninger.

Men det er lidt af en tour de force at komme igennem de ca. 500 informations-, men også illustrationsmættede sider. Man hjælpes dog godt på vej af den gennemførte systematik, som også gør bogen anvendelig som opslagsværk. I registerdelen finder man adresserne på de ca. 60 besøgte ejendomme og navne på konsulenter o.lign. der er interviewet. Et engelsk resumé er der også blevet plads til. En indvendig er dog svær at holde tilbage: den næsten 2 kg tunge bog i et tilnærmet A4-lavformat er direkte besværlig at bakse med, hvis man eksempelvis løbende vil checke noterne bagest i bogen (der i øvrigt kun rummer henvisning til litteraturfortegnelsens værker, ikke til sidetallet). Et højformat havde været mere brugervenligt, men ville selvfølgelig have ændret – forringet – de layoutmæssige muligheder. I en anmeldelse i Sønderjyske Årbøger føler man sig næsten forpligtet til at påpege, at § 5, løfteparagraffen om en kommende folkeafstemning i de nordslesvigske distrikter, ikke stammer fra (Wiener)freden i 1864 (s. 315), men fra Pragerfreden i 1866.

Hanne Christensen

Søren Faber, Marie Michala Schulz og Marie Sørensen: Daniel Bølling. Dagbøger 1848-1851.

Poul Kristensens Forlag, 2001, ill., 98 s., 138 kr.

Daniel Bølling meldte sig som 21-årig som frivillig soldat i Treårskrigen. Under det første felttog i 1848 deltog han som fourer, d.v.s. som

befalingsmand med ansvar for indkvartering, forsyning og udbetaling af løn. Senere deltog han som underlæge og rejste med sin ambulance rundt og oprettede midlertidige lazaretter på kroer, skoler o.s.v. Daniel Bølling fortsatte i tjeneste frem til februar 1851.

I forbindelse med et udstillingsprojekt på Dannevirkegården i 2000 har forfatterne til foreliggende bog, alle studenter fra Københavns Universitet, samlet og udgivet Daniel Bøllings dagbogsoptegnelser fra krigen og nogle få steder suppleret disse med korte kommentarer og uddrag af Bøllings breve til hjemmet. Ind i mellem er der huller i beretningen, tilsyneladende fordi Daniel Bølling i de pågældende perioder var hjemme på orlov. Det gælder for eksempel for hele det andet felttog fra april til juli 1849. Dette deltog Daniel Bølling ikke i.

Først i året 1850 – tre fjerdedele henne i bogen – kommer Daniel Bølling rigtig ind i kampen. Den 27. maj bliver han landsat ved Horsens og deltager i troppernes bevægelse sydover. Men desværre er Daniel Bøllings optegnelser om denne tur meget summariske. Der er nærmest tale om stikord. Den 16. juli 1850 går Daniel Bølling med de danske tropper over Kongeåen ind i Nordslesvig, den 19. juli er han ved Flensborg, den 24. juli rykker han med sin ambulance ned til Süderholz midt mellem Flensborg og Slesvig og foretager her blandt andet amputation af to ben og en arm. Den 25. juli deltager Daniel Bølling i det store blodige slag ved Isted. I et brev til faderen beretter han to dage senere om de strabadser, han og hans kammerater har været igennem. Det værste synes – ganske overraskende – at have været forplejningen i de to hektiske dage. I brevet beklager Bølling sig over ikke at have fået noget ordentligt at spise. Han fortæller blandt andet, at han og hans kammerater har været så sultne, at de har overvejet at skære kød af de døde heste, der lå spredt ud over slagmarken. Det er uventede og nøgterne betragtninger som disse, der er bogens egentlige styrke. I de følgende dage har Daniel Bølling og hans folk travlt. Men allerede den 1. august 1850 er der tilsyneladende ikke mere at give sig til. Daniel Bølling begynder at kede sig og må finde på al mulig adspredelse for at få tiden til at gå. Selv belejringen af Frederiksstad i slutningen af september og begyndelsen af oktober 1850 får tilsyneladende ikke nævneværdig indflydelse på Bøllings hverdag, der blandt andet henslæber sig i Doris Esselbachs knejpe i Slesvig by.

Hvis man forventer dramatiske og blodige beretninger fra kampzonen, bliver man slemt skuffet. Dem er der nemlig så godt som ingen

af i Daniel Bøllings dagbog. Det som bærer bogen, er dens små historiske finurligheder og forfatterens personlige observationer, som man ellers ikke støder på i litteraturen om emnet: Vi hører om kaffen i Hoptrup, som blev serveret af degnens smukke datter (s. 18). Om Haderslev, »en nederdrægtig styg by«, hvor butikkerne har søndagsåbent, formentlig fordi der er soldater i byen (s. 19). Om den »forbandede Bye Slesvig, som i Grunden burde være brændt af« – formentlig på grund af det tyske sindelag (s. 70), om besøget i Rendsborg-fæstningen, som danske ingeniørtropper allerede er i gang med at jævne med jorden. Om hjemrejsen herfra, som foregår på tom mave. Og om den flaske portvin man skålede i og »ønskede Alle, saavel civile som militaire Insurgenter Pokker i Vold.« (s. 84).

Der er interessant stof i Daniel Bøllings dagbøger, og redaktørerne har gjort godt i at drage det frem i lyset. Bogen er forsynet med korte opklarende noter, to ordlister der forklarer bogens mange medicinske og militære udtryk samt en liste over de i bogen forekommende personnavne. Hvis man som læser skal have fuldt udbytte af bogen, er man nødt til at have en oversigtsfremstilling om Treårskrigen i den anden hånd. Det er dårlig service. Det ville have været rimeligt, hvis redaktørerne havde suppleret dagbogsteksten med korte redaktionelle tekster, der bandt Daniel Bøllings optegnelser sammen og satte dem ind i den overordnede krigshistoriske kontekst, som Daniel Bølling var en del af.

Axel Johnsen

Troels Fink: Forhandlingerne mellem Danmark og Tyskland i 1955 om de slesvigske Mindretal.

Redaktion: Johan Peter Noack og Hans Schultz Hansen, Selskabet til Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, København 2001. 224 s., indb., kr. 235.

Til fortrolig tjenstligt brug udgav afdøde professor, dr.phil. Troels Fink i 1959 centrale kilder til København-Bonn-erklæringerne for Udenrigsministeriet ledsaget af en længere indledning om optakten og selve forløbet af forhandlingerne. Flere forskere har allerede i tidens løb fået adgang til »gråbogen«, og den er nu genoptrykt af Kildeskriftselskabet. De centrale kilder omkring de to kendte mindretalserklæringers tilblivelse er dermed offentlig tilgængelige. Bogen supplerer således den allerede eksisterende litteratur om den slesvig-

ske mindretalsmodel, der jo i tide og utide fremhæves som europæisk mønsterværdig. Læsere, der er fortrolige med efterkrigstidens mindretalspolitiske historie, kan derfor næppe vente at finde noget nyt i denne udgivelse.

Bogens indledning gør rede for situationen i 1954-55, hvor Vesttyskland stod på NATOs dørtærskel og derved var ved at frigøre sig fra besættelsesregimets sidste restriktioner. Endnu var der dog ikke nået en afklaring af forholdene i Sydslesvig omkring det danske mindretal, der netop ved landdagsvalget i 1954 havde mistet repræsentationen i den slesvig-holstenske landdag på trods af ca. 42.000 stemmer. Fink redegør for det slesvig-holstenske standpunkt i mindretals-spørgsmålet, der knyttede indrømmelser til mindretallet sammen med krav om 1. en loyalitetserklæring fra de danske sydslesvigere og 2. danske indrømmelser overfor det tyske mindretal i Nordslesvig. Samtidig ville tyskerne helst regulere mindretalsproblemet gennem en bilateral traktat med Danmark; en løsning som Danmark havde afvist siden 1920, fordi en mindretalstraktat ville give Tyskland mulighed for at blande sig i indre danske anliggender.

Vesttyskland var i disse år på vej tilbage til det gode selskab: I 1951 etableredes Det europæiske fællesskab for kul og stål mellem Frankrig, Vesttyskland, Italien og Benelux-landene, forløberen for EF. På baggrund af udviklingen i Østeuropa, DDR, Den kolde krig og Korea-krigen var de vestlige lande blevet enige om, at Vesttyskland burde være medlem af den vestlige forsvarsalliance NATO. Integration i den vestlige alliance var også den vesttyske forbundskansler Konrad Adenauers deciderede politik. I den situation blev forhandlingerne om Vesttysklands optagelse i NATO anledningen til at opnå den ønskede politiske afspænding omkring Sydslesvig-spørgsmålet: Folketinget opfordrede den danske regering til at nævne mindretalsproblemet under debatten om Vesttysklands optagelse i NATO ved alliancens ministerrådsmøde den 22. oktober 1954. Det resulterede i, at forbundskansler Adenauer under en uformel samtale lovede den danske udenrigsminister H. C. Hansen, at han personligt ville tage sig af mindretalsproblemet.

Forbundsregeringen var smidig i prioriteringen af Vesttysklands interesser. Integrationen i den vestlige militæralliance nød entydigt højere prioritet end hensyntagen til slesvig-holstensk stivnakkethed i mindretalsspørgsmålet. Det vesttyske udenrigsministerium gjorde det klart for landsregeringen i Kiel, at det ny Tysklands udenrigspoli-

tiske renommé var i fare på grund af de uafklarede forhold omkring det danske mindretal i Sydslesvig. Målet var en forbedring af forholdet til Danmark, der jo var særdeles belastet på grund af besættelsen 1940-45. Desuden var det vigtigt, at udlandet fik tillid til det ny tyske demokrati. Auswärtiges Amt mente også, at det ville være en fordel for de tyske mindretal i udlandet, hvis der ikke herskede tvivl om den demokratiske karakter i Forbundsrepublikkens mindretalspolitik.

Det kom til to runder konkrete forhandlinger i februar og marts 1955 mellem den danske og den vesttyske regering, der ledte til de to mindretalserklæringer. Den slesvig-holstenske landsregering var ikke direkte involveret, men lederen af ministerpræsidentens kontor, den tidl. nazistiske borgmester i Flensborg Ernst Kracht, var medlem af den tyske forhandlingsdelegation og holdt løbende landsregeringen informeret. Sonderinger mellem den danske og den vesttyske regering i februar 1955 pegede allerede frem mod den senere opnåede løsning: De to regeringer skulle afgive ensartede erklæringer, der sikrede mindretallenes rettigheder. Oprindeligt krævede det slesvig-holstenske CDU danske modydelse for indrømmelser overfor det danske mindretal, især vedrørende retsopgørets konsekvenser for det tyske mindretal i Nordslesvig. Allerede under den tyske delegations forberedende møde i Bonn i februar 1955 affandt man sig imidlertid med, at retsopgøret ikke kunne inddrages i mindretalsforhandlingerne med den danske regering. Ligeledes accepterede man fra tysk side at give afkald på de slesvig-holstenske krav om en loyalitetserklæring fra mindretallets side. Fra dansk side droppede man de to gentagne officielle krav fra efterkrigstiden, nemlig Sydslesvigs adskillelse fra Holsten og flygtningenes fjernelse, og accepterede dermed, at disse spørgsmål var indre tyske anliggender. Den slesvig-holstenske landsregering havde imidlertid svært ved at forlige sig med den tyske delegations forhandlingsprogram: det lå på grænsen af det, landsregeringen kunne gå med til, erklærede Kracht.

Forhandlingerne førte som bekendt til, at de to nationale regeringer afgav hver sin enslydende mindretalserklæring. Erklæringerne fastholdt sindelagsprincippet som afgørende kriterium for tilhørsforholdet til mindretallet, som ikke måtte efterprøves af myndighederne. Landsregeringen erklærede som sin hensigt at fritage SSW fra 5%-spærregrænsen ved landdagsvalg, og mindretallets skoler fik fuldgyldig eksamensret. Desuden fik mindretallene anerkendt deres behov for og ret til ideel og materiel støtte på tværs over grænsen.

Fra de to nationale regeringer blev resultatet vurderet som succes. Hindringerne fra dansk side mod Vesttysklands optagelse i NATO var ryddet af vejen. Den vesttyske regering kunne være tilfreds med at være kommet et skridt videre i retning af at blive en jævnbyrdig partner i den vestlige verden. Danmark havde undgået at indgå en traktat med Tyskland og sikret det danske mindretal fri kulturel udfoldelse. Bonn- og København-erklæringerne havde fjernet Sydslesvig-spørgsmålet fra den bilaterale politiske dagsorden. De havde løst grænsespørgsmålet, men det skete på et tidspunkt, hvor der ikke længere var bare teoretiske muligheder for at få grænsen flyttet. Erklæringerne havde dermed reguleret det i tiden 1945-1955 uklare dansk-tyske forhold. Det var blevet afklaret, at de to lande havde en kulturel interesse at støtte deres mindretal. Indblanding i nabolandets indre anliggender, som f.eks. retsopgøret eller Sydslesvigs administrative adskillelse fra Holsten, blev derimod afskrevet. Erklæringerne havde afklaret Danmarks og Vesttysklands status som allierede, men suveræne stater.

På trods af at alt dette ikke er nyt for sagkyndige historikere er det prisværdigt, at redaktørerne og Kildeskriftselskabet har påtaget sig udgivelsen af Troels Finks gråbog. Derved er processen, der ledte til Bonn-København-erklæringerne, dette særdeles afgørende element i dansk udenrigspolitik i efterkrigstiden, gjort nemt tilgængelig for alle interesserede.

Martin Klatt

Lars N. Henningsen (red.): Sct. Nicolai kirke i Aabenraa, en bykirke gennem 750 år.

Skrifter udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland nr. 86.
Aabenraa 2002, 344 s., ill., indb. 298 kr. (for medlemmer 198 kr.)

Jakob Gormsen: Nøglen til S. Nicolai kirke, Aabenraa. En brugs- og billedbog.

Tegninger: Jes Schrøder. Aabenraa: Forlaget Nissen 2001, 84 s., ill.
248 kr.

I Aabenraa har man valgt at fejre Sct. Nicolai Kirkes 750 års jubilæum i 2002. Der findes ingen dokumentation for et præcist årstal, hverken for kirkebyggeriets begyndelse eller kirkens indvielse, men da kirken ubetvivleligt er fra midten af 1200-tallet, kan et par år fra eller til jo heller ingen rolle spille.

Kirkejubilæet blev markeret med hele to bogudgivelser. Den »officielle« er et fornemt og digert samleværk, borget af Historisk Samfund, med en sponsorliste på to sider. Men dertil har en glad og kyn- dig amatør for egen regning og risiko udgivet sin kærlighedserklæ- ring til den gamle kirke.

Lad mig tage den sidste først. Jakob Gormsen har i sin lille »brugs- og billedbog« givet en fornøjelig, klassisk kirkebeskrivelse. Vi begyn- der ude, med kirkens omgivelser, ser nærmere på bygningsværket udvendigt, går indenfor for at studere murværk og hvælvinger og får derefter en minutøs gennemgang af kirkens inventar. Alt med histo- risk perspektiv på udviklingen gennem de mange århundreder. Der er stort set ikke den detalje, der ikke bliver fokuseret på. Men man mister ikke overblikket, forbilledligt og pædagogisk får man de mange enkeltheder belyst af farvefotografier og Jes Schrøders blyants- tegninger.

Men først og sidst bliver man fanget ind af Jakob Gormsens begej- string for og kærlighed til den gamle Sct. Nicolai Kirke. Det er ham virkelig en hjertesag, at den skal bringes til at tale, både om sig selv og om den forkyndelse, den gennem de mange århundreder har væ- ret ramme om. Fint indfletter han forklaringer på tings og farvers symbolværdi, der bliver sat i yderligere, oplysende perspektiv gen- nem velvalgte bibelcitater.

Som en glimrende guide til et mere end overfladisk besøg i kirken er den en særdeles smuk og værdig jubilæumsgave. Til lykke med den, både som selvstændig bog og som et værdifuldt supplement til det »officielle« jubilæumsskrift.

Den »officielle« bog er på seks kapitler, hvor lige så mange kyndige personer behandler kirkebygningen, den »store« kirkehistorie, den lo- kale, kirkens præster, kirkens orgler, og endelig nutidens kirkeliv om- kring Sct. Nicolai Kirke.

I bogens første kapitel giver museumsinspektør Lennart S. Madsen et sammendrag af den eksisterende viden om Aabenraas opkomst fra landsbyen Opnør og den handelsplads, der i slutningen af 1100-tallet så småt groede frem, hvor åen møder fjorden. Om Opnør har nået at få egen kirke, er tvivlsomt. Helt anderledes naturligtvis, da der be- gyndte at vokse en egentlig by op. Om den første kirke i Aabenraa vides næsten intet, den lå i Skibbrogade og kan have været viet til Sankt Knud. Der findes kun sparsomme arkæologiske vidnesbyrd.

Allerede i midten af 1200-tallet begyndte man at tænke mere ambi-

tiøst om byen og dermed også dens kirke. Om kirken tænkte man stort og nutidigt, med et blik ud til de teglstensbyggede, hvælvslagne korskirker, der rejstes hele Østersøen rundt i de år, med Haderslev som det nærmeste forbillede. Vi får en grundig indføring i kirkebygningens historie, med de mere eller mindre vellykkede til- og ombygninger. Afgørende for, at kirkebygningen og kirkerummet stadig kan opleves til ro og eftertanke er den restaurering, som gennemførtes i 1949-56. Dog må man dybt beklage, at den urimeligt lange og uharmoniske korforlængelse fra 1641 og 1758 ikke blev fjernet igen.

Som i mange middelalderlige bykirker er der intet bevaret af den oprindelige udsmykning, ja selv ikke døbefonten har overlevet. Det sørgede især 1600- og 1700-tallets selvbevidste borgerskab for.

Den »store« kirkehistorie, Aabenraa sogn set i lyset af skiftende tiders kirkelige og verdslige forvaltning, er lagt i hænderne på kirkehistorikeren Günter Weitling. Ud fra en redegørelse for de urolige forhold omkring bispestolen i Slesvig kommer han til det resultat, at Sct. Nicolai Kirke formentlig blev påbegyndt i årene 1250-52 og indvi- et engang i 1260-61.

Vi får en særdeles grundig indføring i den kirkehistorie, som er et væsentligt led i den uendeligt komplicerede sønderjyske historie. Men med sikker hånd ledes læseren gennem de stadige kampe mellem hertug, konge og biskop om den åndelige og verdslige magt. Man kunne indvende, at artiklen er for omfattende i forhold til de ganske få gange, denne historie direkte berører Aabenraa sogn.

Kapitlet »Kirken i byen« er med sine 135 sider en hel bog i bogen. Her fortæller arkivar Jesper Thomassen den lokale kirkehistorie. Da der næsten ingen skriftlige kilder findes til Aabenraas middelalderhistorie, og bykrøniken fra o. 1600 skal læses med kritiske briller, må kirkens første århundreder hovedsageligt skildres som sandsynlige paralleller til forholdene i bedre belyste byer. Igen en svaghed, når det specielt er Nicolai Kirke, man gerne vil høre om.

Med reformationen kommer der sikrere grund under beretningen, og vi får en god gennemgang af de ændringer af kirkebygning, udsmykning, liturgi m.v., som skiftende tider og sæder har afstedkommet. Reformationen fordrede dertil en helt ny kirkelig administration, der skulle tage sig af kirkens ejendom og bl.a. finde midler til at aflønne kirkens personale. Først hen i 1700-tallet vides noget om gudstjenesterne. Som hovedregel var gudstjenestesproget tysk, dog med prædiken på dansk, hovedsageligt for tjenestefolk og småfolk, ved fromessen.

Indlemmelsen af hertugdømmerne i Preussen efter 1864 fik ikke den store indflydelse på kirkelivet i Aabenraa, vel dels fordi byens toneangivende kredse i forvejen var tysk orienterede, dels fordi man stedse, helt op til i dag, har søgt pragmatiske løsninger mellem tysk og dansk.

Med sognepræst Jørgen Jørgensens gennemgang af præsterne ved Sct. Nicolai Kirke bliver der sat navn, holdning og stundom ansigt på de mange mænd (og en enkelt kvinde), der har præget kirkelivet i Aabenraa fra reformationen og indtil i dag. Indtil midten af 1800-tallet var de forskellige kirkelige og teologiske retninger kommet sydfra og var næsten udelukkende en præstesag. Dansk kirkelighed kom først, og sparsomt, med Grundtvigs indflydelse.

Organist Mogens Mølskov giver et rids af kirkens musikalske historie. Reformationens nye gudstjenesteformer stillede nye krav til den musikalske side, og så tidligt som i 1594 fik Sct. Nicolai Kirke sit første orgel. Det nuværende instrument blev skabt af Marcussen og Søn i 1956.

Bogen slutter med redaktør Per Borgaards korte rids af det rige menighedsliv, der i dag udfolder sig omkring den gamle, men stedse unge, jubilerende kirke.

Det er, som det fremgår, en særdeles kompetent og grundig gennemgang af Sct. Nicolai Kirkes 750-årige historie. Måske for grundig. Der findes trods alt kun et begrænset antal sten til den historie, og når den samme sten bliver vendt for anden eller tredje gang, kan man som læser godt føle en vis træthed, for egentlig ny viden skorter det på, så vidt jeg kan skønne. Bogen ville have vundet ved en strammere redaktion og en tilsvarende slankning. Men under alle omstændigheder er det endnu en smuk og langtidsholdbar jubilæumsgave, menigheden her har fået – til lykke også med den.

Jens Bruun

H.H. Holden Jensen: Kampen ved skanse V den 18. april 1864 – som oplevet af tre der deltog.

Poul Kristensens Forlag, 2001, ill., 128 s. 148 kr.

Der findes en del erindringsmateriale, som beskriver begivenhederne under den preussiske belejring af Dybbøl Skanser fra februar til april 1864. I den foreliggende bog har forfatteren samlet tre i forvejen udgivne beretninger. Det drejer sig om optegnelser gjort af to tyske og

en dansk soldat. Fælles for disse tre soldater er, at de kæmpede ved den danske skanse V den 18. april 1864 om morgenen. Det har tilsyneladende været hensigten at lade de tre soldaters beretninger gå i indbyrdes dialog og supplere hinanden for derved at få et plastisk og detaljeret billede af det konkrete begivenhedsforløb ved skanse V. Forfatteren har hugget de tre beretninger op i småbidder, blandet dem sammen og suppleret dem med egne kommentarer og dramatiseringer. Det er en fremgangsmåde, hvor man som læser skal bruge megen energi på at huske, hvem af tekstens fire forfattere der siger hvad. Det går ud over læsevenligheden.

Men det gør måske ikke så meget. I indledningen skriver forfatteren nemlig, at »i sig selv var skanse V og den rolle den kom til at spille den 18. april ikke noget særligt.« Man behøver altså åbenbart ikke være så ked af det, hvis man ikke fik alle detaljer med! Så ubetydelige er begivenhederne tilsyneladende for forfatteren, at han ikke har gjort sig den ulejlighed at præsentere sine tre hovedpersoner for læserne. End ikke navnene får vi. Personerne fremstår udelukkende som »gefreiteren«, »løjtnanten« og »korporalen«. Der er altså tale om brug af anonyme vidner, og den slags er vist nok endnu ikke tilladt herhjemme. I hvert fald bør det ikke forekomme i en erindringsbog.

Det kan skyldes en simpel lapsus. Men det kan også skyldes, at forfatteren under arbejdet med bogen har haft travlt med alt muligt andet. Faktisk drejer kun 15 af bogens 128 sider sig om de tre soldaters oplevelser. De resterende 113 sider handler om alt mellem himmel og jord, lige fra istidens formgivning af landskabet, førindustrielt vejvæsen, befæstningsteknik, panserbatteriet Rolf Krake, og meget meget mere. Det er emner, som kan være nok så væsentlige i sig selv, og som i den foreliggende bog faktisk også er ganske udmærket lagt frem. Men det er og bliver emner, som helt falder uden for den ramme, der er givet af bogens titel.

Bogen er rigt illustreret, hovedsagelig med tegninger udført af forfatteren selv. De er alle en fryd for øjet. Med få professionelle streger lykkes det forfatteren at anskueliggøre de forhold, som soldaterne i 1864 levede og kæmpede under. Særligt vellykket er en lille tegneserie i bogens begyndelse, hvor forfatteren trin for trin rekonstruerer den i dag forsvundne skanse V. Det er så godt gjort, at man burde bede H.H. Holden Jensen udgive en hel lille bog, hvor han på papiret genopfører samtlige ti sløjfede danske skanser og grafisk placerer dem i det nutidige landskab. Bogen burde være i fire farver og sælges for

ikke over 25 kr. En sådan bog ville betyde en kæmpe styrkelse af formidlingen af Dybbøl Banke. Meget større end det nogensinde vil kunne gøres med entreprenørmaskiner i det historiske landskab.

Axel Johnsen

Historischer Atlas Schleswig-Holstein 1867 bis 1945.

Udg. af Ingwer Ernst Momsen, Eckart Dege, Ulrich Lange. Bearbeitet von Jürgen H. Ibs, Björn Hansen, Olav Vollstedt, unter Mitwirkung von Walter Asmus, Martin Klatt, Erwin Raeth. Wachholtz, Neumünster 2001, 208 s., indb., 35 Euro.

Det foreliggende atlasværk er nummer to af tre bind, som udgør et af de største og mest ambitiøse projekter, som hidtil er gennemført af Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte. Atlassets første bind (tiden efter 1945, se Sønderjyske Årbøger 2000, s. 317-319) blev modtaget med begejstring og vakte store forventninger til fortsættelsen om tidsrummet før 1945. Lad det være sagt straks: de bliver opfyldt i fuld udstrækning. Selv om kildesituationen er meget vanskeligere end i tiden efter 1945, byder nærværende bind på en næppe mindre emnemæssig mangfoldighed end bind 1. Atlassets fremtoning opfylder stort set alt, hvad man kan forvente af et moderne værk: Dets opbygning er overskuelig, de enkelte kapitler indledes med sagkyndige tekster, og selve kortene udmærker sig ved tydelige symboler, kontrastrige farver, overskuelige signaturforklaringer og en stofmængde, der hverken er for lille eller for stor. Hoveddelen bliver fulgt af en litteratur- og kildefortegnelse til de enkelte kort og afsnit. Endvidere findes der en kommunenøgle med alfabetiske kommunelister for de enkelte landkredse (status quo 1875), som er en meget vigtig orienteringshjælp.

Atlasset viser frem for alt de overordnede emner, og det dækker den daværende provins Slesvig-Holsten, dvs. indtil 1920 også Nord-slesvig. Kun for meget specielle emner, som rent faktisk ikke berørte andre områder i samme grad, vises lokalt begrænsede forhold, såsom Kiels hurtige fremvækst til en storby, krigsskaderne i Kiel og Lübeck og digebyggeri langs vestkysten. Atlassets hovedkapitler belyser demografi, erhvervsliv, landbrug, digebyggeri og Vesterhavskystens beskyttelse, havfiskeri, arbejdsforhold, sparekasser og banker, trafikvæsen, byudvikling, vandrensning, sundhedsvæsen, uddannelses- og kulturinstitutioner (inkl. medier), nationale forhold, militær, Anden

Verdenskrig og dens konsekvenser, forvaltningsstrukturer og valg-sager. Sammenlignende undersøgelser vises mest på amtsplan. I øvrigt byder atlasset ikke kun på kort. Når det gælder at vise en dynamisk udvikling, bruges diagrammer af forskellig slags. I enkelte afsnit (f.eks. digebyggeri og beskyttelse af Vesterhavskysten) vises præcise kronologiske fremstillinger om de enkelte foranstaltninger.

Historischer Atlas viser, hvor vigtigt det er at samarbejde på tværs af faggrænser, når det drejer sig om et så ambitiøst projekt. Atlasset byder på utrolig mange interessante oplysninger på alle de berørte felter. Anmelderen gentager gerne sin ros om bind 1: titlen »historisk atlas« er egentlig alt for beskeden!

Ikke desto mindre er der grund til at komme med et par kritiske bemærkninger. Den kronologiske tredeling, som først og fremmest er økonomisk betinget og ikke bygger på den historiske materie gør atlasset lidt uhåndterligt, når man vil følge udviklingen på et område igennem en længere periode. Emner som mejerivæsenet (s. 68-69) og vandrensning (s. 121-25), som i det foreliggende bind bliver fulgt op til nutiden, viser, hvilke interessante oplysninger fremstillingen over en lang periode kan tilbyde. Det betaler sig at bruge et stort bord, hvor der er plads til begge bind (hhv. til alle tre bind, når det sidste udkommer)!

På enkelte små kort er det svært at sammenligne de meget lave søjlediagrammer (fx s. 97), men det gælder i langt færre tilfælde end i bind 1. Desuden er der enkelte kort, der forekommer lidt uoverskuelige, således kortene vedrørende skolerne (s. 138-139). Selv om der ikke vises kommunegrænser, bliver skolerne i de landkredse, hvor der stadigvæk fandtes store sognekommuner (Husum, Ejdersted, Nørre og Sønder Ditmarsken; disse kommuner var iøvrigt opdelt i underkommuner), kommunevis opsummeret. Det giver et vildledende indtryk af en centralisering i skolevæsenet i de pågældende amter. Kortets øvrige dele viser en jævn fordeling af de grønne symboler på landkortet. På disse ret uoverskuelige kort har læseren brug for bedre orienteringshjælp. Rigtig interessante bliver disse kort først, når man sammenligner dem med kortene for den følgende periode.

Kortene om de nationale forhold er udmærkede i dette bind. Det er imidlertid uforståeligt, at friserne lige som i bindet for tiden efter 1945 er fuldstændig forbigået (bortset fra en kort henvisning til en frisisk liste i indledningsteksten s. 148).

Desuden er det i nogle tilfælde lidt problematisk, at man holder

sig strengt indenfor Slesvig-Holstens til enhver tid værende grænser. Det betyder f.eks., at Nordslesvig stort set bliver holdt udenfor efter 1920, endog på de kort og i de diagrammer, der viser en dynamisk udvikling over en længere periode. I disse tilfælde bliver udviklingen i Nordslesvig simpelthen afbrudt ved år 1920. En nordslesvigsk læser kunne nok have ønsket, at værket havde været mere grænseoverskridende.

Selvfølgelig har det ikke været muligt at meddele detaljerede oplysninger om nabodistrikterne i hele perioden, idet arbejdet indenfor delstatens hhv. provinsens grænser i sig selv har været omfattende nok. Men undertiden kunne man have ønsket sig, at værket var gået lidt ud over grænserne og kunne placere Slesvig-Holsten i en større kontekst, i det mindste i forhold til de umiddelbare naboregioner.

Disse enkelte svagheder forklejner imidlertid ikke værkets utvivlsomt høje værdi. Anmelderen er overbevist om, at Historischer Atlas Schleswig-Holstein vil blive et uundværligt hjælpemiddel for alle, der beskæftiger sig med hertugdømmernes historie. De få svagheder vil kunne afhjælpes i kommende oplag, og værket kan så suppleres med endnu flere detailemner, hvor der inddrages igangværende og fremtidig forskning.

Med dette vellykkede værk i hånden er der grund til at glæde sig til næste bind om tiden før 1867. Men indtil videre må man nøjes med de to foreliggende bind, som byder på læsestof for lange tider.

Gerret Liebing Schlaber

Martin Klatt: Flygtningene og Sydslesvigs danske bevægelse 1945-1955.

Udg. af Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, nr. 44, Flensborg 2001, 460 s., ill., indb. Kr. 248.

Om den nationale udvikling i Sydslesvig efter anden verdenskrig findes der i dag en næsten uoverskuelig mængde af kildeudgivelser, samtidige skrifter, samlede fremstillinger og enkeltundersøgelser. Her skal kun nævnes det grundlæggende værk af Johan Peter Noack, som i fire omfangsrige bind fremstiller det sydslesvigske grænsespørgsmål fra 1945 til 1955, dvs. såvel det danske mindretals indre udvikling som overvejelser og beslutninger i dansk, britisk og tysk politik. Kan der da fortsat siges noget nyt om Sydslesvig-problemet, også selvom der stadig i arkiverne findes mange hidtil ubenyttede kilder? Natur-

ligvis kan der det, når blot man stiller nye spørgsmål, for de vil jo altid bringe nye svar og dermed nye erkendelser. Martin Klatt har stillet spørgsmål til Sydslesvig-problemet, som næppe nogen har stillet på den måde før og slet ikke har forsøgt at besvare på et så bredt kildegrundlag. Hertil kommer, at også den stadig større afstand til efterkrigstidens begivenheder i Sydslesvig i sig selv kan føre til ny indsigt og nye tolkninger. På kort afstand er det altid svært at skelne mellem grundlæggende og perifere fænomener, at holde kortvarige tendenser ude fra længerevarende udviklingslinjer. Den tidsmæssige afstand hindrer ganske vist ikke at betragteren stadig har sine sympatier og antipatier, men tillader ham at overskue det hele mere klart og at indordne det historisk.

I de 10 år efter anden verdenskrig var der to problemer, som prægede politik og samfundsliv i Sydslesvig. Det ene var af national, det andet af social karakter. Det nationale problem blev forårsaget af den overraskende hurtige og stærke vækst for det danske mindretal, som ved krigens slutning næppe talte mere end 3.000 voksne medlemmer, og som nu udviklede sig til en massebevægelse. Ved udgangen af 1946 havde Sydslesvigsk Forening allerede 60.000 medlemmer, ved landdagsvalget april 1947 stemte 99.500 sydslesvigere på mindretallets kandidater. Det sociale problem opstod ved den massive indstrømning af østtyske flygtninge og fordrevne. Frem til slutningen af 1948 kom mere end 1 million til Slesvig-Holsten. I Sydslesvig udgjorde de omkring 88% af den hjemmehørende befolkning, ja i mange landsbyer var de sågar i flertal.

Var det de mange flygtninge, som drev de hjemmehørende sydslesvigere over til det danske mindretal? Har den danske bevægelse syd for grænsen profiteret af tilstedeværelsen af de fremmede fra øst? Eller forårsagede flygtningene her – som i andre dele af Tyskland – i første række et socialt integrationsproblem, som ikke i nævneværdig grad påvirkede sydslesvigernes sindelagsskifte? Det er hovedsagelig disse spørgsmål, som Martin Klatt undersøger. Han kommer til det resultat, at tilstedeværelsen af flygtningene i Sydslesvig kun har fået ganske få hjemmehørende til at slutte sig til det danske mindretal. I de bevarede andragender om optagelse i SSF er flygtningeproblemet kun undtagelsesvis nævnt som grund for tilslutning til foreningen. I princippet kan dette nok være tilfældet. Men det må samtidig betænkes, at den blotte henvisning til flygtningene ikke ville have været et overbevisende argument til at begrunde et nationalt sindelandsskifte.

Skulle ansøgerne ikke have være bevidst om dette? Skulle de ikke have været bekendt med, hvilke grunde SSF-ledelsen helst så angivet som årsag til at vælge den danske side?

Klatts undersøgelse er bredt anlagt. Det er næsten historien om flygtningene og de mange problemer de skabte i Sydslesvig og delvis i Holsten. Flygtningene og de fordrevne selv kommer kun forholdsvis sjældent til orde, og det mest indirekte: i andres beretninger om deres optræden, ytringer og krav. Deres situation betragtes og vurderes overvejende, omend langt fra udelukkende, i dansk perspektiv. Anderledes kan det heller ikke være i forhold til bogens problemstilling. Klatt belyser holdningerne til flygtningeproblematikken i den danske regering, i partierne og især i de relevante foreninger (Slesvig-Ligaen, Sydslesvigsk Udvalg, Grænseforeningen) og i deres aviser og tidskrifter. Selvfølgelig havde den britiske besættelsesmagt i begyndelsen det afgørende ord om flygtningenes skæbne i Sydslesvig, og Klatt omtaler dette. Hist og her erfarer man også, hvordan tysksindede sydslesvigere tænkte om flygtningene. Temmelig udførligt behandles flygtningepolitikken i de slesvig-holstenske landsregeringer, i de tyske partier og i landdagen, fordi SSF og fra 1948 SSW dagligt måtte tage stilling til denne politik. Hvor det er nødvendigt retter Klatt blikket ud over Sydslesvigs snævre grænser, og der er taget hensyn til sammenhængen med den politiske og økonomiske udvikling i Slesvig-Holsten og i forbundsrepublikken. Af kilder og litteratur er der ikke forbigået noget væsentligt. Den der fremover vil beskæftige sig med flygtningeproblemet i Slesvig-Holsten kan ikke komme uden om denne grundige og indholdsrige afhandling.

Dog må det være tilladt at spørge, om ikke en større indre distance til temaet kunne have sparet forfatteren og læseren for mangan detalje såvel som en del gentagelser. Denne distance kunne være opnået, hvis Klatt havde sat sin undersøgelse i sammenhæng med de sidste to årtiers ganske udbytterige nationalisme-forskning. Derom følgende:

Også blandt de tyske slesvig-holstenere finder vi i de første år efter anden verdenskrig en vidt udbredt afvisning af flygtningene. Såvidt den var politisk begrundet, udsprang den af en frygt for at Slesvig-Holsten ville blive fremmedgjort af de østtyske landsmænd og stod i fare for at miste sin identitet. Man var her bekymret for den hjemlige levevis, kultur og det plattyske sprog. Efter at den tyske nationalisme for en tid var gået under sammen med det tredje rige ønskede de tyske slesvig-holstenere i det mindste at bevare deres regionale sær-

præg. Denne regionalisme synes at have haft forrang så længe en vesttysk stat, forbundsrepublikken, endnu ikke var i syne. Samtidig var man sig bevidst, at flygtningene ligesåvel som de tyske slesvigholstenere netop var tyske, og at deres skæbne også ville have kunnet ramme de hjemmehørende. Man var enige om – og det gælder især for de politiske partier – at det var de hjemmehørendes pligt at hjælpe landsmændene fra øst så vidt det var muligt. Kun få vovede at tage afstand fra denne almindelige konsensus, og derfor findes der kun undtagelsesvis offentligt fremsatte polemiske og ringeagtende ytringer om flygtningene. Under private former kunne de være så meget mere hæftige.

I danske kredse fandtes der ikke sådanne hævninger, hverken i kongeriget eller i Sydslesvig. Her var det mindre en sydslesvigsk regionalisme, som bestemte politisk tankegang og handlen, end en dansk nationalisme, og det i en form, som næppe havde eksisteret før. Der kan peges på typiske kendetegn på en sådan nationalisme hos de sydslesvigske danskere og deres venner i Danmark. Nogle eksempler skal nævnes her:

Den egen nation og dens værdier prises i et idealistisk lys: Den egen historie opfattes og fremhæves som en slags »frelseshistorie«. Frihed, demokrati og fredeligt sindelag kendetegner de nordiske folks historie og altså også danskernes. Her var germanernes frihedsånd bevaret ubrudt. Tilsvarende negativt fremstilles modstanderens karakter og historie. Tyskerne – og fremfor alle de østpreussiske flygtninge – har i tidens løb under slavisk påvirkning udviklet sig til lydiige undersåtter; de er på én gang aggressive og herskesyge. Den egen nations mål er af ædel natur: Det drejer sig om at befri sydslesvigerne fra de indtrængende ondsindede fremmede. Modstanderens mål derimod er forkastelige og fordærvelige: han er aggressiv, for ham er alle midler lige gode, og han udgør sågar en trussel mod den danske grænse og kongeriget Danmark – en opfattelse som også den danske regering gjorde til sin, f.eks. i Oktobernoten fra 1946.

Nationalisme har brug for en modstander eller fjende, bl.a. for at fremme enighed inden for den egen nation. Alene fjenden forstyrrer freden, og han alene er aggressoren. Også for sammenholdet blandt de danske sydslesvigerne, som jo tilhørte forskellige samfunds- og interessegrupper, syntes en fælles fjende nyttig. Modstandere var i første række ikke tyskere som sådan, men snarere østpreusserne, som var flygtet eller fordrevet til Sydslesvig, selv om folk fra Pommern

reelt udgjorde den største del af flygtningene. Men preusserne var jo den gammelkendte modstander.

Det bemærkelsesværdige ved denne danske Sydslesvig-nationalisme er imidlertid, at den overtog raceideologien, som den var fremført af de tyske nationalsocialister. Hele arsenalet af racistisk terminologi blev anvendt, i første række for at nedgøre østpusserne. De blev betegnet som halvslavere, bastarder, som undertrykte den hjemmehørende befolkning. Var danskerne nord og syd for grænsen sig ikke bevidst, at nationalsocialisternes raceideologi havde ført til uhyrlige forbrydelser, til fordrivelser, til massefængslinger og mord i uhyrligt omfang? I alle tilfælde kan man betegne sammenkædningen af slesvig-nationalismen med racetænkningen som et politisk-moralsk tilbageskridt. I denne sammenhæng må også nævnes nyoptrykket af Claus Eskildsens Dansk Grænselære, som i 30'erne havde ført den nationalsocialistiske blod- og jord-ideologi ad absurdum, men i årene efter krigen i fuldt alvor skulle underbygge de dansk-sydslesvigske fordringer. Som tilbageskridt må man også betegne genindførelsen af afstammingsprincippet for optagelse i SSF, som blev indført ikke bare på britisk tryk. I en nationalbevægelse, der opfatter sig selv som demokratisk, er et sådant princip næppe på sin plads. Det var med andre ord en nationalisme af en særlig og anakronistisk art, som efter anden verdenskrig var virksom i og for Sydslesvig. Til dens væsentlige kendetegn hører også dens lidet humane fjendskab overfor de tyske flygtninge, »østpusserne«, som tjente til forsvar for den og som dens stimulan.

Men hvorfor blev flygtningeproblemet da angivet som grund til deres sindelagsskifte af så få? Fordi det primære, det afgørende og ikke mindst opportune kriterium var den nye nationale orientering, der som selvfølgelighed inkluderede afvisningen af flygtningene.

Omkring 1948 begyndte danske og tyske så at ændre politik. Den danske bevægelse eller dens repræsentanter opgav mere og mere det nationale grundlag for deres arbejde til fordel for en hjemstavnslinje, dvs. en sydslesvigsk regionalisme. På den anden side forsvandt efterkrigsårenes tysk-slesvig-holstenske regionalisme, så snart konturerne af en vesttysk stat aftegnede sig, og i tiltagende grad bredte sig en nationalisme vendt mod Danmark og de sydslesvigske danske. Efter 1955 svækkedes den relativt hurtigt igen. Regionalismen havde da næppe mere politisk kraft. Det mærkede de danske organisationer i Sydslesvig og ligeså det af den tyske politiker Richard Schenck grundlagte Schleswig-Holsteinische Gemeinschaft.

Disse bemærkninger vil gøre det klart, at »mønsteret for den hjemmehørende befolknings konfrontation med flygtningene« i Sydslesvig *alligevel* var anderledes »end i Holsten, Niedersachsen, Bayern og andre regioner« (s. 402). Uanset hvordan det forholder sig: Martin Klatt fortjener tak for sin bog, der er fuld af indhold og resultater og udstyret med godt gennemtænkte illustrationer. Og hvis den animerer til fortsatte – også modsigende- diskussioner – så kan det kun tages som tegn på dens fortræffelige kvalitet.

Manfred Jessen-Klingenberg

Karl Otto Meyer: Frihed, lighed og grænseland. Erindringer I.

Skrevet i samarbejde med Jørgen Mågård. Hernovs forlag, 232 s., ill., 275 kr.

Ubestrideligt har Karl Otto Meyer gennem årtier været en markant personlighed i grænselandet. Han har været med til præge politik og debat – altid med en så klar og kompromisløs holdning, at det har skabt respekt hos de fleste. Men ikke alle har kunnet være enige i hans synspunkter. En sådan uenighed kan måske afholde en og anden fra at gå i gang med KOMs erindringer. Men det vil være en skam – for dette første bind af erindringerne er blevet et vellykket værk. Det omfatter tiden fra KOMs fødsel i 1928 og frem til 1963, altså tiden før KOM for alvor trådte ind på den landspolitiske scene. På mange måder rummer beretningen stof, som gør læseren klogere på Sydslesvig og dets danske mindretal i denne periode.

KOM blev født 1928 i Adelbylund lige uden for Flensborg. Faderen stammede fra Heidelberg og var kommet til Flensborg som bogtrykker. Ved et tilfælde fik han ansættelse på den danske Flensborg Avis, og dér blev han leder af trykkeriet lige frem til 1956. Avisen blev hans et og alt. Chefredaktør Ernst Christiansen kom til at præge ham stærkt, han tog klart standpunkt mod nazismen. Men dansk lærte han aldrig særlig godt.

I Flensborg fandt faderen også sin kone. Hun var født i Oversø lige syd for Flensborg – sproget i hendes barndomshjem var plattysk, hendes mor var afgjort tysk og blev efter 1933 en lidenskabelig tilhænger af Hitler. Men i datterens ægteskab med den tysktalende trykker på den danske avis fik det danske overtaget. KOMs mor lærte sig dansk og omstillede sig til mindretallet. Efter at de første tre børn var blevet tysk døbt blev KOMs lillesøster i 1931 døbt af den danske

præst – man sluttede nu op om den danske menighed, i national loyalitet, ikke af kirkelige grunde. KOM kom i dansk børnehaven og senere skole og rejste fra 1932 hvert år på ferieophold til Danmark. Her lærte han for alvor dansk og vandt sig venner for livet. Hjemme i Flensborg tog han aktivt del i det danske spejderarbejde og kom derved i Gestapos søgelys. Tidligt modnedes en kritisk og selvstændig indstilling til den kurs, som blev udstukket af mindretalsledelsen. KOM kunne ikke indse det rigtige i den stadigt gentagne parole, at de unge skulle påtage sig tjenesten i Det tredje Riges krigsmaskine for på den måde at begrunde mindretallets hjemstavnsret i Sydslesvig. Det satte KOM i en alvorlig samvittighedskval. Efter en tid på gymnasiet i Sønderborg valgte han dog at indordne sig under ledelsens linje – kraftigt manipuleret af Duborg-Skolens rektor Bernhard Hansen.

Nu fulgte en rekruttid i Polen – indtil KOM under et ophold derhjemme i januar 1945 vovede flugten til Danmark. Gennem de følgende måneder frem til maj 1945 var han »under jorden« på Fyn, konstant på vej til nye opholdssteder – og i den sidste tid af besættelsen også med kontrakt til modstandsbevægelsen.

Da befrielsen var inde, fulgte vanskelige overvejelser: Hvad nu? En tid overvejede KOM at gå ind i den danske hær – men valget faldt på Skårup Statsseminarium. I sommeren 1949 stod han med sin eksamen og kunne tage fat som lærer i Sydslesvig. Det blev først en kort tid i Husum, og efter giftermålet med Marie fulgte fra 1950 til 1963 årene som leder af den lille danske skole i Skovlund.

Med tiden kom det ene tillidshverv efter det andet: formand for Sydslesvigsk Forening og Sydslesvigsk Vælgerforening i Skovlund, medlem af kommunerådet og kredsagen, fra 1960 landsformand for SSW, indtil ansættelsen som chefredaktør for Flensborg Avis i 1963 afsluttede lærergerningen og indledte et nyt afsnit i karrieren.

Dette livsforløb er i sig selv spændende, og det er i erindringsbogen skildret konkret og oplysende. Samtidig kaster bogen et sidelys ind over mindretallets liv i al almindelighed, over modsætninger og paradokser, som genfindes i mange andre enkelthistorier fra datiden. Vi hører f.eks. om barndomshjemmet, præget af tilsyneladende uforenelige størrelser: mormoderens fascination af føreren, faderens antinazisme og tilslutning til Flensborg Avis og dansk-nordiske idealer trods det tyske dagligsprog, moderens konsekvente placering af familie og børn i et dansk mindretalsliv. Vi får indtryk af spændingerne

mellem mindretallets unge og ledelsen i krigens år, og der lægges ikke skjul på, at tilstrømningen til mindretallet efter 1945 førte til dybtgående spændinger mellem de nye og de gamle i mindretallets rækker. Vi får et levende indblik i efterkrigsårenes hektiske arbejde for at opbygge skoler og foreningsliv og for at udbrede dansk-kundskaber til de mange, som nu meldte sig til deltagelse. Datidens arbejdsfyldte lærerhverdag i Sydslesvig træder klart frem. Forfatterens egen historie, således den kendte sag om suspenderingen som lærer i årene 1952-54 og det anstrængte forhold til Skoleforeningen, får selvfølgelig indgående omtale. Overalt er der god balance mellem den personlige historie og det bredere mindretalsperspektiv.

Bogen kan således på én gang læses som skildring af forfatterens liv og oplevelser og som bidrag til mindretallets historie i almindelighed. Netop derved har den sin særlige interesse. På den baggrund er der grund til at glæde sig til fortsættelsen om tiden efter 1963.

Lars N. Henningsen

Martin Rheinheimer: Der fremde Sohn. Hark Olufs' Wiederkehr aus der Sklaverei.

Nordfriesische Quellen und Studien Band 3, Neumünster 2001. 232 s., ill., indb. Pris DM 38.

Den 24. marts 1724 mødte handelsskibet »Der Hoffnung« under hamborgflag en algiersk korsar i nærheden af Scilly-øerne. Besætningen på syv mand, som alle var danskere, blev solgt som slaver i Algier. En af dem var den 15-årige Hark Olufs fra Amrum. Efter 11½ års slaveri vendte han hjem til Amrum i 1735, hvor han giftede sig med en lokal pige, med hvem han fik fem børn. Han døde i 1754, og hans gravsten med hans egenhændige levnedsbeskrivelse står stadig på kirkegården i Nebel. I 1747 havde han udsendt en beretning om sine år som slave, og den blev trykt på både dansk og tysk (begge gengivet i foreliggende bog) Så langt så godt. Et eventyrligt og spændende liv, men egentlig ikke enestående for den tid. At blive taget som slave til Algier eller en af de andre nordafrikanske stater var en reel trussel for søfolk på linie med storm og skibbrud. Bøger og flyveblade om kristne slaver i Nordafrika var en europæisk genre, ikke mindst inspireret af munkeordener, som sammen med religiøse og etniske netværk organiserede løskøbelse af kristne i nordafrikansk slaveri.

Men Hark Olufs' historie var ikke den sædvanlige historie om

mange år i nedværdigende slaveri på samfundets bund i Nordafrika og efterfølgende løskøbelse. Han blev købt af Beyen af Constantina og steg i graderne til at være en betroet finansembedsmand. Efter eventyrlige oplevelser, herunder en pilgrimsrejse til Mekka, vendte han hjem til Amrum med en større eller mindre formue. Han kom aldrig ud at sejle mere, men havde tilsyneladende medbragt penge nok til at købe et hus, var bl.a. strandforpagter og havde flere kommunale embeder. Mistanken lurede i det lille søfartssamfund på Amrum: hvor kom pengene fra, havde han været renegat, var han konverteret til Islam?

Som titlen viser, sætter Martin Rheinheimer Hark Olufs' algierske fangenskab og tilbagevenden ind i en psykologisk og fortællende ramme byggende på lignelsen om den fortabte søn, der vender hjem og skal reintegreres i samfundet. I Hark Olufs' tilfælde var reintegrationen vanskelig, fordi han for at blive i billedet vendte hjem mere som Josef end som fortabt. I stedet for ydmygt og tålmodigt at afvente en rituel reintegration i samfundet krævede han den som en ret for en hjemvendt helt, og til sin forsinkede konfirmation bar han sin tyrkiske uniform. Efter i Nordafrika at have fået en anden identitet, skulle Hark Olufs nu nedbryde sin nordafrikanske identitet og opbygge en ny.

En sådan forklaringsmodel er utvivlsomt givende, men ikke uden farer. Gevinsten er, at Hark Olufs' tilbagevenden hæves til et socialpsykologisk drama, der kaster lys over mentalitet, identitet og levevilkår på Amrum. Faren er, at alt presses ind i den psykologiske tolknings tjeneste, og at plottet, som oprindeligt fungerede som en bekvem forklaringsramme omkring udsagn og begivenheder, der er bevidnede i kilderne, nu af sig selv fremtvinger postulater om tanker og reaktioner. Der er steder, hvor jeg føler Martin Rheinheimer gør netop det.

Er det sikkert, at Hark Olufs' ydre reintegration var så problematisk, hans indre identitetsjagt så vanskelig? Det er Martin Rheinheimers fortolkning, men f.eks. en injurieproces, som ikke direkte omhandlede Hark Olufs' fortid i Nordafrika, behøver ikke at skyldes hans følelse af at have en usikker stilling i det amrumske lokalsamfund (s. 98-99). Det var en ærekær tid, hvor man hev hinanden i retten for et godt ord. Når Hark Olufs valgte en præst til at hjælpe sig med at forfatte skriftet om sine oplevelser i Nordafrika, så er det ikke nødvendigvis, som Martin Rheinheimer foreslår, fordi han psykologisk

måtte have hjælp til at strukturere oplevelserne, fordi de var så usædvanlige (s. 101). Det kunne jo også være af samme grund, som sportsstjerner vælger en sportsjournalist til at skrive deres bøger: de har lidt svært med ordene. Rheinheimers bog indeholder direkte udsagn om reintegrationsprocessen og de psykologiske begrundelser, men mange af dem findes ikke i kilderne. De er derimod Martin Rheinheimers digtning, ikke på, heller ikke direkte imod, men ofte over kilderne.

Når man som læser kan rejse disse spørgsmål, skyldes det netop, at bogen er lagt uhyre ambitiøst an. Det er ikke blot en kildeudgivelse med kommentarer og en kompetent redegørelse for forholdene i Nordafrika. Grundlæggende er bogen psykologiserende mikrohistorie på godt og ondt i vor tids ånd, og der er mindelser om både Natalie Davis' og Carlo M. Ginzburgs arbejder. Alt i alt er det et interessant og anbefalelsesværdigt tillæg til den voksende litteratur om de nordiske lande og de nordafrikanske korsarer.

Dan H. Andersen

Ditlev Tamm: Danfoss under besættelsen.

Udg. af Museet på Sønderborg Slot, 2001. 101 sider, ill. Pris ikke opgivet.

I efteråret 1999 fokuserede Berlingske Tidende i en række artikler og kronikker på danske industrivirksomheders leverancer til den tyske besættelsesmagt, først og fremmest var det delvist A.P. Møller-ejede Dansk Industrisyndikat i søgelyset. De tre journalister, som havde leveret de første artikler under den lange offentlige debat, udgav i november 2000 bogen *Krigens købmænd*, hvor bl.a. Danfoss i Nordborg blev nævnt som en villig leverandør til den tyske Værnemagt – virksomheden havde sågar efter krigen fået en bod for denne samhandel. Denne fremstilling af Danfoss, som passede dårligt med den hidtidige, gav startskuddet til en lang og følelsesladet debat i den lokale avis *Jydske Vestkysten*. På den baggrund følte Danfoss sig foranlediget til at lade retshistorikeren Ditlev Tamm udfærdige en historisk/juridisk undersøgelse af virksomhedens forhold under og umiddelbart efter Besættelsen. Denne forelå så i efteråret 2001.

Over bogens første ca. 30 sider fastslår Tamm, ganske som andre faghistorikere der undervejs havde deltaget i debatten, at danske industrivirksomheders dispositioner under Besættelsens først og fremmest skal ansues som led i den almindelige danske politisk-økon-

miske tilpasning til de eksisterende forhold. Denne tilpasning, som også foregik i andre tysk-besatte lande, var et grundvilkår. Og når en eftertid ud fra en moralsk synsvinkel fordømmer denne tilpasning, er det grundlæggende udtryk for en uhistorisk tilgang til historien. Om Danfoss, eller som virksomheden hed frem til 1946 »Dansk Køleautomatik- og Apparat-Fabrik«, specifikt fastslår det, at virksomheden oplevede en kraftig eksportstigning fra 1940-1945. Eksportmarkedet bestod både af neutrale lande og af tysk-besatte lande, og når virksomheden oplevede denne fremgang på eksportmarkedet skyldtes det først og fremmest fraværet af konkurrence fra England og oversøiske lande. Om denne eksport og dens implikationer fastslår Tamm, at det daværende Danfoss var en trods alt beskeden virksomhed med højst 200 ansatte i krigens sidste år, at eksporten ikke, bortset fra to isolerede tilfælde, gik direkte til tyskerne, men til civile kunder, og at når det såkaldte Revisionsudvalg efter besættelsen afsagde kendelse om, at virksomheden skulle tilbagebetale 72.242 kr. af de samlede leverancer på 408.850 kr., var der ikke tale om, at virksomheden »var gået over stregen«, sådan som det formuleres i *Krigens købmænd*. Tilbagebetalingen skyldtes alene den lovgivning (med tilbagevirkende kraft) efter besættelsen, som begrænsede og forlangte tilbagebetaling af alle avancer over 5%, en lovgivning som ramte en stor del af de danske virksomheder herunder Danfoss.

Dette og det retslige grundlag for det økonomiske opgør efter besættelsen udreder Tamm præcist i det følgende kapitel. Ovennævnte Revisionsudvalg havde til opgave at gennemgå såkaldte »tyske betalinger«, dvs. penge, betalt af Nationalbanken over den såkaldte clearingkonto for arbejde leveret til besættelsesmagten. Revisionsudvalget tog ikke stilling til karakteren af det udførte arbejde, men alene til, om der skulle ske en tilbagebetaling eller en begrænsning af den opnåede avance. Grundlaget for udvalgets arbejde var ikke straffelovene, Værnemagerlov I og II, men to love, som supplerede disse ved at give regler om tilbagebetaling i forhold, som ikke ansås for »utilbørlige«. Baggrunden for de to love var, at der under besættelsen var sket leverancer for tysk regning, uden at de danske myndigheder havde haft mulighed for priskontrol. Lovene gav nu myndighederne grundlag for at begrænse avancerne, hvor pris- og avancekontrollen havde svigtet. Tamm viser, at den lov, som kom til anvendelse i forbindelse med Danfoss, alene tog sigte på leverancer, der faldt inden for de almindelige rammer for samhandel med besættelsesmagten.

Tamm anfører, at denne lov nærmest havde karakter af en skattelov – hvilket også kunne forklare den nidkærhed, hvormed den bragtes i anvendelse.

I hvad der må karakteriseres som bogens hovedstykke, fremlægger Tamm over ca. 15 sider dokumentationen for sine konklusioner: Først og fremmest Revisionsudvalgets kendelse fra februar 1947 (Rigsarkivet), hvorved Danfoss forpligtedes til at betale ca. 72.000 kr. til statskassen. Selve sagsbehandlingen i Revisionsudvalget kaster lys over, hvilke handler, det drejede sig om, og hvor stort et beløb, de androg – med andre ord, hvad Revisionsudvalget havde lagt til grund for sin kendelse.

Fra Industrirådets arkiv (Erhvervsarkivet i Århus) har Tamm yderligere fremdraget akter, som kaster lys over leverancer fra Danfoss til den tyske Værnemagt. Af korrespondancen mellem Industriråd og Danfoss fremgår således, at virksomheden slet ikke var interesseret i disse handler, idet man fra de danske myndigheders side blev underkastet utallige og besværlige restriktioner i forbindelse med handler med den tyske Værnemagt. Den tredje søjle i Tamms kildegrundlag er Danfoss' regnskaber, som ud over omsætning mv. først og fremmest leverer oplysninger om virksomhedens kunder, og hvad disse aftog fra Danfoss. På baggrund af de nævnte akters fyldestgørende karakter afstår Tamm eksplicit fra at gennemgå den tyske Rüstungsstabs akter (Rigsarkivet).

Alt i alt konkluderer Tamm, at Danfoss i en række tilfælde som underleverandør har leveret produkter til firmaer, der har solgt for tysk regning. Men det var i beskedent omfang. Danfoss' samlede leverancer for tysk regning oversteg ikke 5% af omsætningen i årene 1940-45. Hvorvidt Danfoss-produkter er blevet anvendt i den tyske krigsindustri unddrager sig sikker erkendelse på det foreliggende kilde-materiale. Tamm afviser dog ikke, at det skulle være tilfældet.

Over 4 sider behandler Tamm afslutningsvis de mange forlydender om netop arten og anvendelsen af Danfoss-produkter, at Tigertanks og tyske u-både skulle have anvendt ventiler fra Nordborg, samt at modstandsbevægelsen på SOEs foranledning skulle have planlagt en sabotage-aktion mod firmaet. Alt dette maner Tamm stort set i jorden. Hvad modstandsbevægelsens og SOE's intentioner angår stort set ved hjælp af beretningsmateriale af nyere dato fra daværende aktører. Undervejs i sin fremstilling varmer forfatteren ørene på de to forfattere til bogen »En iværksætter« (1994) [se Sønderjyske Årbøger 1995],

fordi de ikke til deres fremstilling om Mads Clausen og Danfoss har formået at grave det kildemateriale frem, som Tamm bygger sin fremstilling på. Tamm har dog selv en sådan undladelsessynd på samvittigheden: frem for at bygge sin antagelse om modstandsbevægelsens og SOE's manglende interesse for virksomheden i Nordborg på senere beretninger fra lokale og ansatte, som tilmed kan udsættes for mistanke om ikke at være ganske uhildede i spørgsmålet om Danfoss' image, kunne Tamm i bogen *Als og Sundeved 1940-45* fra 1995 (som ikke ses at have været anvendt af Tamm) på grundlag af samtidige og udsagnskraftige akter have fået stort set vished for, at der ikke tilgik London foruroligende rapporter om Danfoss' produktion og samhandel med tyskerne. I et kapitel i nævnte bog gennemgås nemlig samtlige illegale efterretningsrapporter om Als og Sundeved, som den illegale militære efterretningstjeneste sendte over Stockholm til London (SOE) fra februar 1944 til maj 1945. Disse rapporter, som beror i det såkaldte Stockholmsarkiv (Rigsarkivet), end ikke nævner virksomheden i Nordborg, hvilket turde være et stærkt indicium for, at virksomheden ikke var »interessant« set med såvel danske som britiske professionelle øjne.

Over bogens sidste 35 sider bringes optryk dels af de fremdragne og anvendte aktstykker, dels af debatindlæg fra pressen, interviews med aktører og korte ekspertredegørelser vedr. Danfoss-produkter og deres evt. anvendelse.

Henrik Skov Kristensen

**Helene-Charlotte Wolf: Peter Sandkamm-Möller.
Der Alsen-Maler. Erinnerungen – Ein Bilderbuch.**
Klartext-Verlag, Essen. 2002. 96 s. Ill. Kr. 150.

Forfatteren fru dr.med. Helene Charlotte Wolf var en god ven af den hjemmetyske alsiske maler Peter Sandkamm-Möller, der er født 1893 i Skovby på Als, og ud af en gammel møllerslægt. Han døde i Augustenborg 1981.

I en skitseagtig form giver hun en række erindringsglimt om deres venskab, der strakte sig lige fra ungdomstiden og med korte afbrydelser til malerens seneste ti svære år, hvor han blev ramt af en tiltagende synssvækkelse, men som trods det alligevel var en frugtbar kunstnerisk periode, hvor han malede de såkaldte »blinde billeder«. Disse

sidste billeder rummer en inderlighed i udtrykket, slipper dybere følelser løs og afslører enkeltheder, som ikke tidligere er set i Sandkamm-Möllers produktion. Samtidig rummer de en umiddelbar livsglæde i form og farve. Venskabet med den kvindelige læge har utvivlsomt opmuntret ham til at fortsætte livsværket på trods af ydre svære omstændigheder.

Ind i erindringerne væver forfatteren så små bemærkninger om kunstnerens barndom og opvækst, om studie- og læreår på Tønder seminarium, og senere uddannelse på kunsthøjskoler i Berlin og Weimar. Derefter bosatte kunstneren sig i Augustenborg, først i klokketårnet på slottet, senere flyttede han ind i et nyt hus i byen. Hun fortæller også om kunstnerens og kunstens vilkår i grænselandet, om rejser og fester og om malerens signatur. Selv om erindringerne ikke går i dybden, giver de alligevel et indtryk af en alsidig, folkelig og populær kunstner, som ikke ville kaldes for kunstmaler. »Jeg maler, som jeg er« sagde Sandkamm-Møller i et interview på sin 82 års fødselsdag. Det vil vel sige umiddelbart og ægte og uden brug af effekter og billige virkemidler, men han gengav kun det, han selv havde set og oplevet. Kort sagt: Livets mangfoldighed i udtryksformer, som man blot skal lukke øjnene op for at se og glæde sig over. Til at fremstille det brugte han alle billedkunstens udtryksformer: akvarel, pastel, tempera, olie, raderinger og træsnit samt tegninger med blyant, kul eller tusch. Betegnende er det også, at han kaldte sin sidste udstilling på det tyske bibliotek i Åbenrå april 1981 for »Maler og menneske«. Den gav et stærkt indtryk af en grænselandskunstners liv og virke. Det samme gør bogens mange og meget forskellige illustrationer. De spænder lige fra det skitseagtigt løse, over akvareller og malerier, der nærmer sig det amatøragtige, og så til det dybt sublime i meget velkomponerede former og med farver, der spiller ud imod og ind i og med hinanden som en slags musik. Hertil kommer de sort-hvide billeder med storm og blæst, drivende skyer, markante træsnit af f.eks. Augustenborg slot eller meget enkle landskaber med linjer og flader og dæmpede farver. På den måde giver bogen et godt indtryk af en kunstner og hans arbejdsmetoder.

Til sidst er der biografiske noter, arbejdssteder og en billedfortegnelse.

Bogen kan skaffes gennem Deutsches Museum Nordschleswig, Rønhaveplads 12, 6400 Sønderborg.

Jakob Gormsen

Sønderjysk topografi og kulturhistoriske minder:

Henning Dehn-Nielsen: Sønderjylland.

Dansk Naturfredningsforening og Politikens Forlag. ill., 360 s., indb. Pris ikke opgivet.

Kim Furdal (red.): Kulturmiljøer og kulturhistoriske enkeltelementer i Sønderjylland – en redegørelse.

Udgivet af Sønderjyllands Amt. ill., 134 s., indb. 100 kr.

Henning Dehn-Nielsens bog henvender sig til et stort alment interesseret publikum, mens amtets redegørelse om kulturmiljøerne i første række er rettet mod specielt interesserede. Alligevel kan det have sin rimelighed at behandle dem sammen, da de i nogen grad dækker de samme emner og områder.

Dehn-Nielsen indleder sin bog med et historisk overblik, der spænder fra landskabets tilblivelse før og under sidste istid til efterkrigstiden med industrialisering og kommunesammenlægninger, hvorefter amtet behandles i seks regioner: Vest-, Midt- og Østsønderjylland, Sundevedområdet, Broagerland og Als. Områdebeskrivelserne er ind delt i en række større og mindre lokaliteter, og til hver af dem gives visse klart afgrænsede oplysninger om bl.a. kommunalt tilhørsforhold, indbyggerantal, afstande til nærmeste større by samt telefonnummer og internetadresse på turistkontoret. Ind imellem er der afsnit om »specialiteter« som egnsretter, det sønderjyske kaffebord og ringridning samt om særligt vigtige seværdigheder som Haderslev domkirke og de store slotte.

Det kunne alt sammen være udmærket, hvis ikke bogen var fyldt med fejl og mangler, som viser, at forfatteren næppe har gennemrejt området i forbindelse med, at han skrev bogen, men i alt for stor udstrækning har bygget på (ofte forældet) tilgængelig litteratur. Således har Tønder Kirkemuseum på Kirkepladsen været lukket i mange år og samlingen overført til Tønder Museum; den »forsvundne« indskrift i tårnet i Skærbæk Kirke blev genfremdraget o. 1980 og ses tydeligt den dag i dag; Løgumkloster Slot er næppe fra 1614, men o. 30-40 år ældre; Brundtlandcenteret i Toftlund er forlængst ophørt med at eksistere; der kan ikke fra kysten ses rester af Jordsand, da øen er skyllet i havet; Bjolderup-runestenen er ikke længere på Got-torp, den kom tilbage for omkring tyve år siden; der er ikke alminde-

lig persontrafik med stikbanerne til Haderslev og Aabenraa; den kongelige livgarde havde ikke kaserne i Palæet i Gråsten til dronning Ingrid's død – det er mange år siden; grænsegendarmernes mindemur er for længst flyttet fra Kruså til Frøslevlejren; og den gamle stald fra o. 1600 på Sandbjerggård er desværre nedrevet ca. 1990. I øvrigt sammenblander forfatteren Sandbjerg Slot og Sandbjerggård, så det kan være svært for udenforstående at vide, hvad der er hvad. Man kunne blive ved længe endnu.

Der er dynger af ofte absurde fejl og misforståelser: Gråsten slots-park går ikke ud til Aabenraa Fjord; Ensted og Felsted hører selvsagt ikke til -ing-navnene; Det Lille Papirmuseum i Gråsten er ikke oprettet 1901; Den prøjsiske øverstkommanderende under stormen på Dybbøl i 1864, prins Friedrich Karl, var ikke kejser Wilhelm I's lillebror, men søn af hans bedstefars lillebror; de tyske kanonbatterier på Broagerland under krigen 1864 hed ikke »Broager dæk« – det var det danske varselsråb på Dybbøl, når kanonerne affyredes på den anden side Vemmingbund; augustenborgerne »residerede« ikke på slottet i Augustenborg til 1920; hjælmen ved Asserballe præstegård er ikke fra 1827, men delvis fra 1637; marinestationen i Høruphav eksisterer ikke mere; Tøndermarsken er ikke landets eneste kogsområde. Hvem der har lyst, kan selv finde flere eksempler.

Der er gentagelser i teksten i en sådan mængde, at jeg ikke mindes at have set noget lignende. De samme lokaliteter omtales med næsten de samme oplysninger to, tre, ja, i nogle tilfælde (bl.a. Zeppelinmuseet i Tønder og Cathrinesminde Teglværk) ikke mindre end fire gange. Jeg tror, uden at overdrive, at hvis blot de helt enkle gentagelser blev fjernet, ville teksten uden at indeholde færre oplysninger kunne forkortes med mindst 10 pct. Og så er der ikke taget højde for de forkortelser, der ville stramme teksten og fjerne de værste clichéer (Tovskov »er med til at fremkalde historiens vingesus«!) og eksempler på volapyksprog (om Broagerlands militære betydning: »Fra Broager Land kan en fjendtlig fremrykning true Dybbøl i højre flanke, og hvis forsvareren var herre til søs, kunne han også derfra over Egersund agere mod fjendens retrætelinje ved Alnor, hvorfor forsvareren altid søgte hurtigst muligt at sætte sig på halvøen« – forstå det, hvem der kan!).

Dertil kommer så en række ejendommelige udeladelser af markante bygninger og seværdigheder (i flæng: Øsby kirke, Skovbølgård, Ballegård, adskillige voldsteder og oldtidsminder og meget mere), på-

pegning af specielle og ejendommelige ting (f.eks. svinene på døbefonten i Dybbøl; samspillet mellem madonnafiguren og prædikestolen i Daler; det fantastiske billedskærerarbejde i Sottrup Kirke og »krigskirkegården« samme sted; »landstormsdøren« i Højer; de fornemme epitafier og gravsten i Notmark og Bylderup o.s.v.).

Ved de fleste byer og sogne, som omtales, nævner Dehn-Nielsen stemmetallene den 10. februar 1920. Udmærket. Selv om der også er nogle skævere i tallene. Således oplyses, at der var 127 tilrejsende sydfra til Døstrup, men kun 28 tyske stemmer i sognet. Det lyder ikke troligt, at 99 af dem, der kom fra Tyskland, skulle have stemt dansk! Her er der klart tale om trykfejl. I øvrigt kan man undre sig over, at han ikke har standardiseret disse oplysninger frem for de krampagtige forsøg på sproglig variation i fremlæggelsen af tallene.

Litteraturlisten er i øvrigt bemærkelsesværdig kort og stopper af uransagelige grunde alfabetisk ved Sønderjyske Årbøger, hvorved bøger, som tydeligvis er anvendt i stor udstrækning, ikke mindst Trap, ikke er nævnt!

Man kan undre sig over, at en så sjusket tekst, der ligner en ufærdig kladde, overhovedet er kommet i trykken i den skikkelse, vi ser her. Der savnes i ekstrem grad en konsulent. Og man kan godt undre sig over, at Danmarks Naturfredningsforening og Politikens Forlag vil lægge navn til. Men billedmaterialet er godt.

Sønderjyllands Amts udgivelse om »Kulturmiljøer og kulturhistoriske enkeltelementer i Sønderjylland« er resultatet af et registreringsarbejde foretaget af folk fra de sønderjyske museer for Naturafdelingen under Teknisk Forvaltning. Teksten er skrevet af Per Ethelberg (oldtiden) og Lennart Madsen (middelalder) fra Haderslev Museum, mens Hanne Christensen fra Aabenraa Museum samt Inger Lauridsen og Elsemarie Dam-Jensen fra Tønder Museum har taget sig af nyere tid fra o. 1550 til i dag. Kim Furdal fra Institut for Sønderjysk Lokalhistorie har stået for redaktionen.

Bogen bringer korte oversigter over de historiske perioder og karakteristiske levn herfra, hvilket er udmærket. Men det forekommer mig, at bogen ville have haft større brugsværdi, hvis der i forlængelse af disse indledninger (således opfatter jeg dem) havde været en registrant over de ting, man havde udvalgt som kulturmiljøer og -elementer med en begrundelse for, hvorfor netop dette – og evt. ikke noget andet – var optaget på listen. Således er kun ca. en tredjedel af de sønderjyske kirker medtaget. Det kunne have været interessant at kende begrundelsen

for denne udvælgelse. Ligeledes hvorfor bestemte oldtidsminder, gårde, landsbyer, frysehuse, sommerhusmiljøer og transformatorårne m.v. er kommet ind i varmen, mens andre er udeladt.

Som ved Dehn-Nielsens bog vidner teksten om, at registratorerne ikke i alle tilfælde har været »i marken«, men har nøjedes med de registreringer, der ligger på museerne. Eksempelvis er gården Ulle-ruplund ved Skærbæk medtaget. Det ville have været fuldt berettiget for tyve år siden, men i mellemtiden er gården brændt (1984), så det smukke firlængede, stråttækte anlæg eksisterer ikke mere. Derimod er den fredede gård i Haved (»Hamanns gård«) fra o. 1700 ikke med. Ligeledes har man ikke været opmærksom på hærvejsspor syd for Henneskesdam ved Jels, hvor der dog findes både en velbevaret vej-dæmning med kantsten og et stykke brolagt vej. Blandt andre markante udeladelser kan nævnes vildtbanestenen ved Goldbæk, Asserballe præstegård fra 1800-tallet, hvor Herman Bang og gymnastikpædagogen J. P. Müller (Muller) blev født, og hvor den ældste landbrugsbygning på Als (den ovenfor nævnte hjælm) findes, samt Lysabild præstegård med den vistnok sidste holstenske lade i Sønderjylland (og dermed i Danmark). Endelig kunne det være interessant at vide, hvorfor man ud over Hærvejsbroerne har medtaget Svejlundstok bro, men ikke de jævndrende Kobro og Langetved bro, der er mindst lige så spændende og velbevarede.

Under handelspladser i middelalderen nævnes Brovold og Starup, men ikke Jels Voldsted. – Der er ingen grænsebom ved Siltoft, efter at Danmark er indtrådt i Schengen-samarbejdet. – Under de tyske eksempler på landbrugsbygninger havde det været rimeligt at nævne gårdene opført af Siedlungsverein omkring Rødding og Jels, hvoraf mindst en er særdeles velbevaret, på lige fod med gårdene ved Rødekro. – Blandt præstegårdene kunne man med fuld ret have medtaget den smukke stråttækte bygning i Visby og flere af de fornemme »palæer« på Als. – Sammen med Buskmose er Ultang på Haderslev Næs og Gundestrup på Als markante eksempler på mindre herregårdsbygninger fra tysk tid. – Beskrivelsen af Lakolk på Rømø er behæftet med flere fejl, bl.a. hed pastor Jacobsen i Skærbæk, som oprettede badestedet, ikke J.C., men C.J. (Chr. Johs.), og Strandhalle var ikke en »badeanstalt«, men et udsænkningssed. Vibæk vindmølle kan næppe kaldes »velbevaret«, da den brændte totalt ned o. 1980, og en rekonstruktion for tiden er under opførelse. Mejlby mejeri syd for Kongeåen (bygningen står endnu) var det første andelsmejeri

uden for det daværende Danmark, og Skærbæk Slagteri var ikke et andelsforetagende, men en privatejet virksomhed. Hotel Duppelhöhung fra 1920 Hotel Dybbølbanke, og gravene omkring Dybbøl rummer ikke kun danske, men også tyske soldater.

Når amtet har bekostet dette store arbejde og udsendt det som en fornem bog med fine farvebilleder, er det en smule ærgerligt, at den kun omfatter landzone- og ikke byzoneområderne, da det ville have gjort den betydeligt mere anvendelig. Men det har nu en gang været opdraget, og det må man så leve med.

Som helhed må det siges, at der – trods de nævnte anker – er gjort et prisværdigt stykke arbejde, som sikkert kan være til stor nytte for amtets planlægningsfolk, men man kan stille sig tvivlende over for, hvor stor værdi den vil have for den almene læser, da den netop ikke indeholder den registrant og vurdering af de enkelte elementer, som kunne have gjort den til et vigtigt arbejdsredskab for f.eks. skoler – og for den historisk interesserede i det hele taget.

H. E. Sørensen

Klaus-Joachim Lorenzen-Schmidt (udg.): Qualität und Quantität. Möglichkeiten und Grenzen historisch-statistischer Methoden für die Analyse vergangener Gesellschaften. Festschrift til Ingwer Ernst Momsen.

Wachholtz, Neumünster 2002, 308 s. (Studien zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte Schleswig-Holsteins Bd. 35). 15 Euro.

Det foreliggende værk er en hilsen fra »arbejdskredsen for erhvervs- og socialhistorie« i Slesvig-Holsten til en af dem, der tog initiativet til gruppens dannelse i 1978, og som samtidig har været en af pionererne i benyttelsen af kvantitative metoder i den slesvig-holstenske historieforskning. Bogens formål er at øge bevidstheden om de kvantitative metoders muligheder og grænser og at vise forbindelsen til andre og nyere metoder.

I bogens indledende bidrag »Om problematikken vedrørende kvantitet og kvalitet i den historiske forskning i og om Slesvig-Holsten« giver udgiveren et meget kritisk tilbageblik på samme. Han fokuserer på den stærke konservatisme, som endnu i 1970'erne var dominerende i historieskrivningen i delstaten. En reaktion mod denne konservatisme var netop grundlæggelsen af den erhvervshistoriske arbejdsreds, hvor Ingwer Momsen blev en af de vigtigste initiativta-

gere. I artiklens anden halvdel redegør forfatteren for de metodiske paradigmeskift i historieforskningen i almindelighed og specielt i den slesvig-holstenske økonomi- og socialhistoriske forskning. Da arbejdskredsen begyndte sit virke, var den kvantitative (og det vil sige: den statistiske) metode dominerende. Men både den traditionelle (politiske) historieskrivnings åbning for nye metodiske strømninger og interessen for andre metoder også indenfor arbejdskredsen (bl.a. »anthropological turn«) gjorde senere forskningsfeltet meget bredere. Denne nye mangfoldighed gør sig også gældende i bogens forskellige bidrag, som er ordnet kronologisk.

Rolf Gehrman skriver om »Familieformer og -normer som social- og kulturhistoriens genstand« og giver et indblik i familiehistoriens betydning. Lige som jubilaren i hans hovedværk gør han brug af folketællinger; et af hans eksempler er godset Kiding i Felsted sogn. Han mener, at familieforskningen ikke mindst ved hjælp af folketællinger kan slå bro mellem »formernes« og »normernes« historie.

Günther Bock undersøger bøndernes realbyrder i Stormarn i senmiddelalderen. Han viser, at pengeafgifterne i 1300-tallet var en langt større belastning for de pågældende bønder end naturalafgifterne til grundherren, men at det senere ændrede sig, og at naturalafgifterne til sidst – på grund af pengenes mindre værdi – blev en langt større belastning.

Tøjproduktionen i Neumünster er emnet i bogens korteste bidrag, af Klaus Tidow. Manufakturterne i »det holstenske Manchester« eksporterede indtil 1848 i hovedsagen til Danmark, som det fremgår af tekstillaugenes »amtsbøger«, der giver interessante oplysninger om tidens almindelige konjunkturer og kriser.

Sammenspillet mellem en antropologisk-mikrohistorisk betragtning af historien og andre metoder vises i Martin Rheinheimers bidrag om den berømte Amrum-søfarer Hark Olufs' hjemkomst til fødeøen. Forfatteren påpeger de mange sider af søfartshistorien og andre emner, som er belyst i dennes usædvanlige biografi.

Detlev Kraack gør i sin artikel brug af købmandskorrespondance fra Flensborg for at undersøge kornpriserne og kornhandelen i slutningen af 1700-tallet. Han advarer mod at bruge taloplysningerne alt for ukritisk, idet tallene i mange tilfælde ikke angiver de faktiske priser, men derimod tilbud, prognoser eller bare vurderinger. Imidlertid byder kilderne på megen information om selve kornhandelen og prissvingningernes årsager og sammenhænge.

Handelen med de store landbrug, som bragte en del tidligere adelige godser i rige byborgeres eje, er emnet for Peter Wulf, der konstaterer, at markedsmekanismer siden 1700-tallet lidt efter lidt erstattede de hidtidige adelsprivilegier, og at de borgerlige købere tit benyttede godserne til spekulationsforretninger og ikke for at oprette nye familieejendomme. Prisen på godserne var stærk afhængig af landbrugs-konjunkturerne.

Kai Detlev Sievers tager i sin artikel udgangspunkt i vor viden om bybefolkningens »sovevilkår« i 1800-tallet og påpeger, hvor vigtigt det er at forbinde udnyttelsen af statistikker med analysen af personlige beretninger, idet mange vigtige aspekter ikke kan måles i tal. Det gælder i særlig grad spørgsmålet om hvordan mennesker opfattede vilkårene og »havde det mentalt«. Manglen på ordentlige sovemuligheder var et meget vigtigt og tit undervurderet aspekt i underklassens elendighed op til Første Verdenskrig.

Ortwin Pelc undersøger Hamborgs søfart og handel med hertugdømmerne i 1800-tallet og påviser, at der findes meget omfattende og let tilgængeligt statistisk materiale til dette emne, som byder på masser af information. Og alligevel vil der altid være spørgsmål, som ikke kan besvares.

Peter Danker-Carstensen's artikel om storfiskeriet på Elben og Ejderen i 18- og 1900-tallet er en kombination af erhvervs- og økologi-historie. Med statistiske oplysninger og andre kilder viser forfatteren, at den i Mellemeuropa uddøde storfisk engang har været en betydelig økonomisk faktor. Tankeløst fiskeri og ødelæggelsen af størens naturlige tilholdssteder har medvirket til fiskens forsvinden.

Industristatistikker er hovedkilden i Leif Hansen Nielsens og Hans Schultz Hansens bidrag om industrialiseringen i Sønderborg, hvor kejsertiden bragte et »industrielt gennembrud i småbystørrelse«. Et bemærkelsesværdigt resultat er, at industriarbejdernes tal ikke voksede proportionalt med fabrikernes antal og at de sidstnævnte forblev ret små.

Walter Asmus giver et opsummerende overblik over motoriseringen i Slesvig-Holsten siden begyndelsen af 1900-tallet. Resultatet af hans statistiske undersøgelser er konstateringen, at trafiksystemets udbygning og modernisering har skabt en ændret virkelighed og i betydelig grad ændret varetagelsen af tid og rum. Christian M. Sørensen afslutter bogen med et uddrag af sine studier om NSDAP-vælgerne i Husum amt før 1933 og forklarer, at der på grund af de vedbli-

vende økonomiske problemer og de andre partiers og bevægelseres svaghed knap nok var et alternativ til Nazipartiet og en mulighed for at stoppe dets fremgang.

Det er en vanskelig opgave at lave et værdigt festskrift til en velanset historiker, dvs. at samle spændende artikler om ny forskning på jubilarens forskningsområde, at opnå det højst mulige forskningsniveau uden at gøre bogen uforståelig, at finde på en passende titel og at give artiklerne en så vidt muligt ensartet præsentation. Alligevel er det her lykkedes ret godt. De fleste forfattere giver spændende indtryk af deres igangværende eller lige afsluttede forskningsprojekter, som imidlertid ikke i alle tilfælde bygger på historisk-statistiske metoder og dermed viser nødvendigheden af sammenspillet mellem forskellige metodiske arbejdsformer. Heldigvis hersker – og det betones mange steder i bogen – i dag enighed om, at man ikke bare kan gå den ene metodiske vej og ignorere den anden. Denne egentlig banale sandhed var for ikke lang tid siden alt andet end en selvfølge.

Gerret Liebing Schlaber

Arkiver, museer og forskningsinstitutioner

Landsarkivet for Sønderjylland 2001

I 2001 tog landsarkivet afsked med to mangeårige medarbejdere, arkivfuldmægtig Inge Huusmann Jakobsen, der har været ansat her siden 1963, og overassistent Anne Katrine Pedersen, der kom hertil i 1990. Som ny overassistent på halvtid ansattes Lajla Marie Brejning. Til en fuldtidsstilling som arkivfaglig overassistent blev kort før jul udpeget cand.mag. Birgitte Vestergaard Futtrup.

Landsarkivet modtog i 2001 496 hyldemeter arkivalier, bl.a. fra retterne i Haderslev, Aabenraa og Gråsten og Arbejdstilsynet i Sønderjylland, AMU-Center Syd og Haderslev Stift. Sønderborg kommune afleverede den sidste portion af sit arkiv frem til ca. 1980. Kort- og Matrikelstyrelsens sønderjyske afdeling fortsatte sin aflevering med arkivalier fra amtslandinspektørkontorerne frem til ca. 1970. Endvidere afleverede Sønderjyllands amt særforsoersakter fra Riberlund, mens Skærbæk kommune overgav sine folkeregisterkort til arkivet. Mindre efterafleveringer modtoges fra Told og Skat Sønderborg, Sønderjyllands amt (ældre vejsager) og Christiansfeld kommune. Blandt de private afleveringer skal nævnes private personarkiver fra Johs. Tiedje og Marguerite Hahnemann.

Da landsarkivet ikke i 2001 opnåede den ønskede løsning på sit pladsproblem gennem udskiftning af faste reoler med compactusreoler, måtte flere af arkiverne køres til fjernmagasinering i Odense eller foreløbigt opstilles i sorteringsrummene.

Ordningen af Tønder amtsarkiv blev afsluttet med udgivelsen af den trykte, tosprogede fortegnelse »Tønder amt til 1867/Amt Tønder bis 1867«, der blev redigeret af Jesper Thomassen og Bettina Reichert og udgivet i samarbejde med Landesarchiv Schleswig-Holstein. Afslutningen af dette dansk-tyske arkivsamarbejdsprojekt om de delte arkiver blev markeret med et seminar om det gamle Tønder amt på Tønder Museum den 24. april. Seminaret samlede 46 deltagere. Hans-Günther Andresen fra Kiel fortalte først om den særlige vestslesvigske hjemstavnsarkitektur fra begyndelsen af 1900-tallet. Jesper Thomassen fra landsarkivet holdt derefter foredrag om Tønder slots- og frigrunds historie, mens Bettina Reichert fra Landesarchiv i Slesvig berettede om Andreas Hansen, der var slesvig-holstensk amtmænd i Tønder under Treårskrigen. Ph.d.studerende og arkivmedhjælper Gerret Schlaber, Haderslev, sluttede dagen med et foredrag om socialhistorie i Vestslesvig.

Arbejdet med ordning og registrering af de gamle slesvigske amtsarkiver blev i 2001 bragt til en afslutning med utrykte fortegnelser over amtsforvalternes og husfogdernes arkiver og over det store Haderslev amtsarkiv samt over arkivfragmenterne fra Ribe stiftamt og Flensborg amt. Endvidere blev der fremstillet en ny fortegnelse over arkiverne i gruppen af mindre embeder.

På læsesalen slog antallet af besøg ny rekord med 6.061 besøg. Det var første gang, tallet rundede de 6.000. Antallet af ekspederede enheder lå på 12.748. Antallet af behandlede ansøgninger om adgang til ikke almindeligt tilgængelige arkiver satte ligeledes rekord i 2001 med 165.

Som de foregående år blev der undervist i slægtsforskning og skriftlæsning. Der var på ny besøg af historiestuderende fra Syddansk Universitet Esbjerg, der fik en grundig introduktion til arkivbenyttelse. I anledning af afslutningen af de foregående års intensive arbejde med de slesvigske amtsarkiver indtil 1867 blev der vist en stor udstilling herom, og der blev udsendt en brugerpjece om de i år 2000 overførte arkiver fra hertugdømmerne Slesvig og Holsten indtil 1864. Den udkom i en dansk og en tysk udgave kort før jul.

Arkivar Leif Hansen Nielsen havde i årets første fire måneder forskningsorlov med henblik på udarbejdelsen af en større afhandling om industrialiseringen af Slesvig og Holsten 1867-1914 med særlig henblik på Nordslesvig. Hans Schultz Hansen medvirkede ved udgivelsen af serien »Quellen zur Geschichte der deutsch-dänischen Grenzregion/Kilder til den dansk-tyske grænseregions historie« og publicerede endvidere artiklen »Mindretal og flertal i Nordslesvig omkring 1940« i en bog om nationale mindretal i det dansk-tyske grænseland 1933-1945. Artiklen kom også i den tyske version af samme bog. Sammen med Johan Peter Noack besørgede han et fotografisk genoptryk af Troels Finks bog »Forhandlingerne mellem Danmark og Tyskland i 1955 om de slesvigske mindretal«. Jesper Thomassen arbejdede med Aabenraa Sct. Nicolai Kirkes historie.

Hans Schultz Hansen

Studieafdelingen og Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig 2001

Næsten symbolsk kunne Studieafdelingen og Arkivet i året 2001 – det første i det nye årtusinde – tage nye rammer i brug og begynde at fylde dem med liv og aktivitet. Afdelingen fik overladt Dansk Centralbiblioteks tidligere husmesterlejlighed på 4. sal og har her indrettet tre kontorer, håndbibliotek og »teknikrum« med kopimaskine, edb-printer samt scanner, billedprinter og andet udstyr til billedsamlingen. I de hidtidige lokaler på 5. sal blev nyindrettet et studierum for besøgende og billedmagasin med arkivskabe til de over 50.000 fotos (papirbilleder, negativer og glasplader) samt med plancheskabe til plakater og andre store formater.

Studieafdelingen

I årets løb fandt ét forskningsprojekt sin afslutning og to igangværende projekter kunne notere god fremgang. *Martin Klatt*, som var stipendiat i perioden 1998-2000, fremlagde resultaterne af sit arbejde med bogen »Flygtningene og Sydslesvigs danske bevægelse 1945-1955«. Bogen fik nr. 44 i Studieafdelingens skriftrække og blev præsenteret ved et pressemøde på Studieafdelingen den 22. november.

Som ny stipendiat efter Martin Klatt tiltrådte cand.mag. Axel Johnsen 1. februar 2001 et forskerstipendium for 3 år og tog fat på sit emne »Den danske

grænsepolitiske opposition efter 1920«. Arbejdet er indledt med kildeindsamling og omfattende undersøgelser i en lang række arkiver i Rigsarkivet, Landsarkivet for Sønderjylland og Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

René Rasmussen fortsatte arbejdet med Flensborg Avis' historie. Ved årets afslutning forelå færdigt manuskript til perioden 1939-45 og væsentlige dele af perioden 1933-39. Bindet om årene 1933-45 forventes herefter færdigt ved udgangen af 2002.

Sideløbende hermed blev der udarbejdet en del artikler, kronikker og foredrag og udført redaktionsarbejde, således redaktionen af Sønderjyske Årbøger og »Kilder til den dansk-tyske grænseregions historie 1914-33«.

For at inspirere til udarbejdelse af erindringer tog Studiaafdelingen initiativ til en møderække i Slesvig med betegnelsen »Erindringsværkstedet«. Møderækken blev indledt i oktober måned og samler især såkaldte »nydanske«, som sluttede sig til mindretallet i årene umiddelbart efter 1945. De fortalte og udarbejdede erindringer vil indgå i Arkivet og kan danne basis for evt. senere udgivelse.

Arkivet

modtog et stigende antal afleveringer. Der kom afleveringer til personarkiver for bl.a. Sophie B. Jensen, Meta Røh/Jørgen Søgaard, Hans Tønnsen og Gustav Johannsen. Dertil kom omfangsrige foreningsarkiver fra SSF-afdelinger i Læk, Skovlund og Tarp, fra KFUM og K og Flensborg-Samfundet samt en stor aflevering til Kobbermøllearkivet. Af særlig betydning var omfattende afleveringer fra SSF-sekretariatene for Flensborg by og Sydtønder amt og sekretariatet for Foriining for Nationale Friiske. I alt blev modtaget 64 enkeltafleveringer eller 58 bd., 230 pk. og 32 stk. med et omfang af ca. 25 hyldemetere.

Arbejdet med præsentation på internettet af de udarbejdede detailfortegnelser over de enkelte arkiver blev videreført, så detailfortegnelser over grupperne »Personarkiver« og »Kirkearkiver« nu kan ses på afdelingens adresse www.dcbib.dk/dcb/Arkivet

Samarbejdet med tyske arkiver blev videreført og udbygget på flere måder. Således deltog Arkivet i tæt samarbejde med Stadtarchiv Flensburg i »Tag der Archive« den 19. maj, hvor der var »åbent-hus-arrangement« med præsentation af de forskellige samlinger, og hvor igangværende projekter blev fremlagt. Samarbejdet blev fulgt op i september, hvor lederen deltog i 72. Deutscher Archivtag i Cottbus. I en særlig sektion om »Überlieferung von Minderheiten« blev det danske arkiv i Flensborg tilgodeset med et foredrag om »Das Archiv der dänischen Minderheit – zwischen Heimatland und Mutterland«.

Samlingerne blev også formidlet gennem udstillinger. Schengen-aftalens ikrafttræden 25. marts 2001 blev markeret med en foyerudstilling og med kronikker og en artikel i Sønderjyske Årbøger. Til en plancheudstilling om ferie børns arbejdet bidrog Arkivet med talrige fotos og arkivalier. Udstillingen blev vist på Grænseforeningens sendemandsmøde i oktober, derefter i Dansk Centralbiblioteks foyer, og vil herefter cirkulere til bl.a. Grænseforeningens lokalafdelinger i Danmark.

Årets største udstillingsarrangement var en omfattende udstilling i perio-

den 24. oktober-10. november om rigsdagsmand Gustav Johannsen i anledning af 100-året for hans død. Udstillingen blev opbygget af Axel Johnsen, og viste talrige arkivalier fra Arkivet og mange indlån fra andre arkiver og genstande fra museer i Nord- og Sydslesvig. I forbindelse med udstillingen blev der holdt foredrag og skrevet flere kronikker. Ved gave fra efterkommere lykkedes det samtidig at supplere Gustav-Johannsen-arkivet og billedsamlingen med værdifulde arkivalier og billeder.

Billedsamlingen

blev i årets løb udvidet med væsentlige nyerhvervelser. Fra boet efter vicepolitimester Per Thaulow, Virum, blev modtaget en meget værdifuld samling på i alt 72 kobberstik vedr. Syd- og Nordslesvig. De udgør et vigtigt supplement til den bestående samling af ældre topografiske landkort og prospekter. I marts erhvervedes en samling af postkort med motiv især fra Flensborg, opbygget gennem mange år af kunst- og antikvitetshandlerne Peter og Holger Hattesen, Flensborg. Samlingen omfatter ca. 7.000 stk. i som regel fremragende kvalitet.

Årets væsentligste begivenhed var imidlertid den grundlæggende nyordning af fotosamlingen, som påbegyndtes 1. marts, da cand. mag. Birgitte Thomsen tiltrådte en tidsbegrænset stilling på ét år med henblik på at lægge grunden til en nyregistrering af billedsamlingen.

Projektet indebærer en total ompakning af samlingen og nyregistrering med EDB-arkivprogrammet ARKIBAS. Ved årets slutning var nyregistreret over 3.000 billeder.

Lars N. Henningsen

Institut for grænseregionsforskning 2001

Generelt

År 2001 har for Institut for grænseregionsforskning været præget af en lang række forskellige aktiviteter. Således blev jubilæer markeret. Projekter blev afsluttet, og andre blev påbegyndt. Der blev lejlighed til at gøre status over instituttets hidtidige virke, og der blev gjort en række fremadrettede tiltag inden for forskning, udvikling og formidling.

År 2001 var et jubilæumsår. 25 års jubilæet blev markeret med en reception på Amtsgården i Aabenraa den 17. maj, hvor bl.a. amtsborgmester Carl Holst, departementschef i IT- og Forskningsministeriet Leo Bjørnskov og formanden for instituttets bestyrelse talte. På et efterfølgende arrangement talte bl.a. formand for Folketingets Forskningsudvalg, Hanne Severinsen. Desuden udgav instituttet en fyldig jubilæumsbog, *Grænseregionsforskning 1976-2001*, der gør status over 25 års forskning. I september kunne instituttet ved en reception markere, at to medarbejdere, lektor Susanne Bygvrå og sekretær Ingrid Lassen, havde været ansat i 25 år.

I foråret 2001 fik instituttet efter ansøgning tildelt et professorat i *Europæisk integration med særligt henblik på regionale og grænseregionale problemstillinger*. Det besættes i samarbejde med Syddansk Universitet, idet professoren vil få undervisningsforpligtelse ved SDU, men ansættes ved instituttet. I skrivende

stund pågår bedømmelsen af ansøgerne, og det forventes, at professoratet vil blive besat i efteråret 2002. I løbet af 2001 forhandlede instituttet desuden – som opfølgning på den eksterne evaluering af instituttet, der blev gennemført i 2000 – med det daværende IT- og Forskningsministerium om en udviklingskontrakt. Det er meningen, at udviklingskontrakten skal indgås med Ministeriet for Videnskab, Teknologi og Udvikling i 2002. I januar 2002 iværksatte regeringen en omfattende gennemgang af sektorforskningen. Institut for grænserregionsforskning hører til de i alt 24 sektorforskningsinstitutioner, der i løbet foråret 2002 blev gennemgået af Danmarks Forskningsråd som led i denne undersøgelse.

Instituttet arrangerede et dansk-tysk historikerseminar, der blev afholdt på Højskolen Østersøen i Aabenraa. Det markerede sig desuden på anden vis i det dansk-tyske forskningssamarbejde, herunder deltagelse i konkrete projekter.

Forskningen

I 2001 arbejdede instituttets i alt 11 forskere med 31 forskellige projekter inden for instituttets faglige områder. Der blev publiceret 5 bøger og 1 notat på instituttets eget forlag. Dertil kommer et elektronisk *Working Paper*. To af bøgerne kan henføres til instituttets humanistiske forskning: Antologien Robert Bohn/Uwe Danker/Jørgen Kühl: *Nationale mindretal i det dansk-tyske grænse-land 1933-1945* (211 sider) og Gerhard Kraack/Frank Lubowitz/Hans Schultz Hansen (red.): *De nationale modsætninger/Der nationale Gegensatz 1914-1933* (512 sider), som er det fjerde bind i rækken af tosprogede kilder til den dansk-tyske grænserregions historie. To bøger er tværfaglige: Jubilæumsbogen Susanne Bygvrå/Carsten Yndigegn Hansen/Jørgen Kühl/Karen Margrethe Pedersen/Troels Rasmussen/Michael Schack: *Grænserregionsforskning 1976-2001* (291 sider) og den engelsksprogede antologi Gregg Bucken-Knapp/Michael Schack (eds.): *Border Matters: Transboundary Regions in Contemporary Europe* (236 sider) med 14 forskellige bidrag. Den femte bog ligger inden for den samfundsvidenskabelige forskning: Susanne Bygvrå/Hans Westlund: *Øresundsbro – øget interaktion?/Öresundsbro – ökad interaktion?* (128 sider), som er tosproget dansk og svensk. Årets eneste notat var Christian L. Hansen: *Vel-færdsstat og grænsekommuner* (43 sider). Instituttets forskere bidrog med i alt 22 artikler til publikationer udgivet af instituttet.

Det populærvidenskabelige tidsskrift *Pluk* udkom også i 2001 med 4 numre med i alt 14 artikler, som dækker forskellige sider af de problemstillinger, som især knytter sig til grænserregioner, grænsenære regioner, grænserregionale forhold samt humanistiske og samfundsvidenskabelige forhold med relation til Sønderjylland. Dertil kom et valgtillæg med resultater fra hhv. kommune-, amtsråds- og folketingsvalget i Sønderjylland i september 2001. I alt nåede *Pluk* i 2001 op på 144 sider.

I 2000 iværksatte instituttet udgivelsen af elektroniske arbejdspapirer på dansk, engelsk og tysk. I 2001 udkom ét af disse *Working Papers*. De kan hentes på instituttets hjemmeside www.ifg.dk. Her kan man desuden hente et elektronisk, engelsksproget nyhedsbrev IFG-NEWS samt tilmelde sig en elektronisk nyhedsservice.

Desuden har instituttets forskere publiceret 3 bøger på andre forlag, bidraget med 9 kapitler til bøger på andre forlag, 16 artikler i faglige tidsskrifter, 5 videnskabelige anmeldelser samt 6 andre publikationer (kronikker og kursusmateriale). Ydermere har instituttet videreudviklet sine internetbaserede tilbud: hjemmesiden og databaserne Boreas samt Crossborder.

Formidling & information

I 2001 blev der i alt holdt 70 foredrag, forelæsninger, oplæg etc. for et dansk og internationalt publikum. Dertil kommer ca. 25 gange medvirken i danske og udenlandske radio- og TV-udsendelser. Instituttets forskere deltog i 63 seminarer og konferencer. 23.-24. marts 2001 arrangerede instituttet i samarbejde med Institut für schleswig-holsteinische Zeit- und Regionalgeschichte et dansk-tysk historikerseminar, som blev afholdt på Højskolen Østersøen i Aabenraa. Endvidere har medarbejderne ydet information til den danske og internationale presse og medier omkring de problemstillinger, som instituttet arbejder med. Danske og udenlandske studerende har fundet råd og vejledning. Endelig har instituttets medarbejdere varetaget en lang række faglige hverv uden for instituttet.

Jørgen Kühl

Deutsches Museum Nordschleswig 2001-2002

Jubilæer

Perioden fra juli 2001 til juli 2002 har været rig på begivenheder. I anledning af støtteforeningens 15 års stiftelsesdag blev der den 17. oktober 2001 under stor bevågenhed fra publikums og mediernes side afholdt en museumsdag med åbent hus, rundvisning, forevisning af museets film fra 1930'erne, kaffebuffet, pølsespisning m.v. Om aftenen præsenterede historikeren Frank Lubowitz Expo-udstillingen 2000 om mindretallene i Nordslesvig og Slesvig-Holsten. Formanden for støtteforeningen Gerhard Schmidt, Ladegårdskov berettede om sine oplevelser i 1940'erne, og den slesvig-holstenske ministerpræsidents befuldmægtigede for mindretalsspørgsmål, Renate Schnack, holdt festtale om mindretallenes aktuelle situation.

I maj 2002 markerede museet 10-året for indflytning i lokaliteterne paa Rønhaveplads i Sønderborg med et åbent-hus-arrangement og en plancheudstilling om fire mindretalsmuseer udarbejdet af Frank Lubowitz: Dannevirkegården, det frisiske litteraturmuseum og dokumentationscentrum, det serbiske mindretalsmuseum og karpatertyskenes museum, en afdeling af det slovakiske nationalmuseum i Bratislava.

Maleren Sandkamm-Møller

I vinteren og foråret 2002 blev kontakterne til psykiateren, dr.med. H.Ch. Wolf i Essen, der efter at Augustenborg-kunstneren Peter Sandkamm-Møller havde mistet synet tog imod denne i sit hjem »Wolfsburg« i Essen og siden arvede malerens kunstneriske produktion, intensiveret. Undertegnede bistod ved tilblivelsen af bogen »Peter Sandkamm-Møller. Der Alsen-Maler. Erinne-



Museumsforeningens 15 års jubilæum den 17.10.2001. Aftenens talere i samtale: museumsforeningens formand Gerhard Schmidt, den slesvig-holstenske ministerpræsidents mindretalsbefuldmægtigede Renate Schnack, lederen af mindretallets arkiv og forskningsinstitut Frank Lubowitz M.A., og museumsleder dr. theol. Günter Weitling.

rungen-Ein Bilderbuch», Klartext-Verlag, Essen 2002, der fik en god modtagelse såvel nord som syd for grænsen.

Værket blev præsenteret i museet den 9. april 2002. Biblioteksdirektør Nis-Edwin List-Petersen gav et overblik over Sandkamm-Møllers liv og arbejde, medens undertegnede præsenterede bogen. Sandkamm-Møller tilhørte det tyske mindretal og engagerede sig efter folkeafstemningen i 1920 for bevarelsen af tysk sprog og kultur i skole og kirke. En stor del af kunstnerens produktion befinder sig i Augustenborg kommunes og Flensborg museums besiddelse.

I juni 2002 modtog museet Sandkamm-Möller-billeder især fra 1970'erne. Det er tanken, at Deutsches Museum Nordschleswig senere skal overtage de billeder, der endnu befinder sig i »Wolfsburg« i Essen. Museets nye værker af Sandkamm-Møller vil blive udstillet i museet i slutningen af indeværende år, efter at arbejdet med at inddrage en terrasse på første sal i museets udstils- flade er afsluttet.

Skolemuseum

Et tysk skolemuseum, der har været under opbygning i de seneste år og hidtil har haft til huse i det tyske gymnasium i Aabenraa, er efter en revision af støtteforeningens love blevet tilsluttet foreningen.



Museet modtager en samling billeder af Augustenborg-maleren Sandkamm-Møller i Grömitz/Holsten. Psykiateren dr. med Helene-Charlotte Wolf i samtale med museumsleder Günter Weitling om et billede fra den noldeske periode i 1920'erne.

Skolemuseet har i foråret 2002 fået lokaler i den tyske skoleforenings bygning, Jørgensgård 5, Aabenraa, der i 1950'erne husede en tysk privatskole. Skolemuseet skal blive i Aabenraa under egen ledelse og økonomi.

Ny museumsleder

Efter at undertegnede i begyndelsen af 1986 initierede Deutsches Museum Nordschleswig og har ledet arbejdet siden da, må jeg af helbredsmæssige årsager med udgangen af 2002 trække mig tilbage og overgive ledelsen til en ny museumsleder. Jeg vil dog fortsat være tilknyttet museet som frivillig medarbejder.

I tæt samarbejde med mindretallets historiske forskningsinstitut og »Historische Arbeitsgemeinschaft für Nordschleswig«, der har ansvaret for mindretallets arkiv, er der truffet aftale om, at arkivets og forskningsinstitutionens leder, historikeren Frank Lubowitz, overtager ansvaret for museets drift, hvorved der skabes mulighed for en øget koordinering af mindretallets historiske arbejde. Frank Lubowitz har allerede igennem nogen tid bistået museet i dets arbejde.

Museumsarbejdet 2001-02

Deutsches Museum Nordschleswig har i det forløbne beretningsår modtaget i alt 65 indleveringer. Nævnes kan bl.a. en større samling af legetøjsoldater

fra det tredje riges tid, effekter fra en frivillig krigsdeltager og hans hjemfærd fra russisk krigsfangenskab i 1955 m.v.

Takket være museets status som associeret museum kunne der fremstilles to nye brochurer, ligesom den tosprogede tekstning kunne udvides.

Günter Weitling

Archiv/Historische Forschungsstelle der deutschen Volksgruppe in Dänemark 2001

Arkivet modtog i årets løb en hel række afleveringer. Ud over en række private afleveringer om forskellige emner kom fra Mølby/Sommersted en aflevering på næsten 10 hyldemeter, som rummer et ganske enestående materiale om det tyske liv på stedet. Gennem årtier har de derværende tyske foreningers akter været samlet på én mands hånd. Derfor giver de et usædvanlig samlet billede af næsten alle sider af tysk foreningsliv: Bund deutscher Nordschleswiger, børnehaven, skolen, lærerforeningen, presseforeningen, skytteforeningen m.fl. er alle repræsenteret i de akter og protokoller, som er ført af Wilhelm Johannsen fra 1950'erne til 1980'erne, og som nu blev afleveret til arkivet. De rummer et materiale, som ikke findes i tilsvarende samlet form for noget andet sted i Nordslesvig.

Som tidligere var Archiv/Forschungsstelle i årets løb den nordslesvigske samarbejdspartner for en lang række historisk-kulturelle organisationer i Slesvig-Holsten, således for Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte, Hermann-Ehlers-Akademie, Akademie Sankelmark og Kulturgesellschaft Flensburg og medvirkede sammen med disse ved historiske publikationer, avisartikler, foredrag, seminarer, festligheder osv.

Til dette arbejde hører gennemførelsen på begge sider af grænsen af de såkaldte »Schleswigsche Gespräche«, som er foredrag om slesvigske emner fra fortid og nutid. Disse offentlige foredrag har netop i året 2000/2001 kaldt på mange deltagere.

Historische Forschungsstelle bidrog yderligere til fortsættelsen af det kildeværk om den dansk-tyske grænseregions historie, som blev indledt 1983. Bind 4 i rækken, »Der nationale Gegensatz/De nationale modsætninger 1914-1933«, blev præsenteret 2. marts på Dansk Centralbibliotek i Flensburg som afslutning på to års arbejde. Endelig publicerede lederen en række historiske artikler og talrige anmeldelser i Schriften der Heimatkundlichen Arbeitsgemeinschaft og i andre historiske tidsskrifter.

Frank Lubowitz

Haderslev Museum, Ehlers-samlingen og Museet i Hjemsted Oldtidspark 2001

Året 2001 blev et på mange måder bevæget år på Haderslev Museum, et år der var præget af gennemførelsen af de mange tiltag, der var blevet planlagt og vedtaget i årene forud, en deraf følgende udvidelse af det faste personale, samt diverse midlertidige omrokeringer som en følge af begivenhederne på Museet på Sønderborg Slot.

Den 28. maj blev museets leder, Orla Madsen, konstitueret som leder af Museet på Sønderborg Slot, mens Lennart Madsen blev konstitueret som leder af Haderslev Museum.

I begyndelsen af august var den indvendige renovering af Schumanns tidligere fabriksbygninger på Simmerstedvej i Haderslev tilendebragt, og museet kunne påbegynde opbygningen af udstillingen med Slesvigske Vognsamlingens store samling af hestevogne. Den 1.7. blev Knud Isaksen ansat som daglig leder af det nye museum. Det store arbejde med at indrette de tidligere fabrikshaller til udstillingsrum skrider planmæssigt frem, og der sættes på en endelig åbning af udstillingen i løbet af sommeren 2002.

Den 1. juli overtog museet fra Haderslev kommune driften af Ehlerssamlingen i Slotsgade 20, den enestående samling af keramik, der blev opbygget af Louis Ehlers igennem et langt liv. I forbindelse med en aftale mellem Haderslev kommune, Sønderjyllands Amt og museet, bl.a. om indrettelsen af et bymuseum i naboejendommen Slotsgade 22, fandtes det mest praktisk at museet også overtog Ehlerssamlingen. Bymuseet indrettes når Haderslev kommune er færdig med den indvendige renovering af det smukke gamle hus fra omkring 1580. Bl.a. er der i huset nogle enestående kalkmalerier, der skal restaureres, før bygningen kan indrettes til museum.

Hvad konserveringen og Museet i Hjemsted Oldtidspark angår, var 2001 det første hele år, hvor de nye ordninger skulle vise deres levedygtighed. Konserveringen i Gram driver museet i samarbejde med Midtsønderjyllands Museum. Samarbejdet, også med de øvrige brugere af huset, har ihvertfald fungeret upåklageligt i det forløbne år. Det samme kan siges om museets samarbejde med Hjemsted Oldtidspark og Skærbæk kommune.

Arkæologi

År 2001 blev det sidste år med den Museumslov, der siden 1984 har dannet det lovmæssige grundlag for langt de fleste arkæologiske undersøgelser i Sønderjylland. Ifølge denne lovs § 26 skulle enhver, når man stødte på et jordfast fortidsminde, indstille arbejdet og hidkalde museet, der derefter kunne foretage en udgravning. Igennem de sidste mange år har museet i samarbejde med mange forskellige myndigheder opbygget et frivilligt samarbejde, der skulle forhindre, at udgravninger først blev iværksat, når maskinerne stødte på fortidsminderne. Samarbejdet er gået ud på, at museet udtalte sig om tilstedeværelsen af fortidsminder i forbindelse med nye lokalplaner, råstofvindingsområder, skovrejsningstilladelser etc. for derigennem at muliggøre en arkæologisk undersøgelse heraf inden anlægsarbejderne begyndte. Dermed er bygherre blevet generet mindst muligt, og har kunnet iværksætte byggeri, råstofvindning osv. uden risiko for at støde på fortidsminder og dermed risikere at skulle indstille et igangværende arbejde. Museet har således i samarbejde med mange forskellige myndigheder forsøgt at imødekomme lovens tekst, men alt er i og for sig foretaget på frivillig basis. Lovens tekst dækkede først, når fortidsmindet blev påtruffet. Alt dette er blevet ændret med den nye museumslov, der trådte i kraft den 1. januar 2002. Her er den gamle § 26 blevet til § 27, mens §§ 23-26 enten fastsætter det lovmæssige grundlag for et formelt samarbejde mellem museerne og de offentlige myndigheder i forbin-

delse med lokalplaner, byggetilladelser og lignende, eller giver bygherrer, råstofindvindere etc. mulighed for at forespørge museet om der på et givet areal findes fortidsminder. Museet skal herefter inden 4-6 uger give et svar herpå, for derigennem at give bygherre en mulighed for at vælge et andet areal. Baggrunden for dette er, at der også i den nye lov indføres et helt nyt finansieringsprincip for den arkæologiske undersøgelsesvirksomhed i Danmark. Tidligere blev alle udgravninger betalt af det offentlige, men i den nye lov er det såkaldte »skadevolderprincip« indført. Dette betyder, at en nødvendig arkæologisk undersøgelse skal betales af den, der ødelægger fortidsmindet. Dette gælder alle former for arkæologiske undersøgelser undtagen dem, der er foranlediget af almindelig landbrugs- og skovdrift. Her betaler det offentlige stadig. Private virksomheder kan altså i henhold til den nye lov også komme til at betale for de arkæologiske undersøgelser museet foretager. De skal derfor have en mulighed for at undgå denne udgift ved at vælge et område, hvor der ikke findes fortidsminder. På denne måde forestiller man sig, at et betydeligt større antal bopladser, gravpladser og lignende kan blive bevaret på stedet i stedet for absolut at skulle udgraves.

Der er ingen tvivl om, at den nye lov kommer til at trække endog meget store vekslers på museet i de kommende år. Der er blevet pålagt os en betydeligt større arbejdsbyrde i forbindelse med planarbejdet, ligesom vi uden tvivl skal foretage langt flere prøvegravninger i fremtiden med henblik på at dokumentere overfor offentlige myndigheder og bygherrer, om der på et givet areal findes jordfaste fortidsminder eller ej.

Men i 2001 var det stadig den gamle museumslov, der var grundlaget for vores arkæologiske arbejde. Og det blev et år præget af en meget stor aktivitet. I den første halvdel af året var et af de store arbejdsområder stadig de orkanramte skove fra orkanen 1999. Museet gennemgik ca. 1100 ansøgninger om tilskud til genrejsning af skov med henblik på at sikre, at der ved genrejsningen ikke blev dybdepløjet på kendte fortidsminder. Der blev i hvert enkelt tilfælde sendt brev til lodsejer og statsskovdistrikt om resultatet af den arkivalske kontrol, ligesom der blev foretaget en lang række besigtigelser og enkelte prøvegravninger. I løbet af året blev to af museets store udgravninger afsluttet. Udgravningen af den store jern- og middelalderlige bebyggelse ved Østergård, der har pågået siden 1995, kunne endelig afsluttes. På arealet, der omfatter omkring 100.000 m², er der undersøgt bebyggelser og gravpladser fra de fleste perioder af jernalderen, samt den på landsplan hidtil bedst undersøgte bebyggelse fra den tidlige middelalder, perioden 1000-1200. Nu tilbagestår det store arbejde med at bearbejde det enorme materiale, en bearbejdning der indenfor en kortere tid gerne skulle føre til en egentlig publikation. Alene udviklingen af middelalderlandsbyen ved Østergård er af så stor betydning for den kommende forskning i dette emne på landsplan, at en publikation af resultaterne er tvingende nødvendig.

Ved Hammelev afsluttede museet udgravningen af en større landsby fra yngre romersk jernalder. Her viser de foreløbige undersøgelser, at en enkeltgård i løbet af 300-tallet splittes op i fire gårde, sandsynligvis afspejlende en form for arvedeling af en oprindelig gård. Samtidigt synes bebyggelsen at udvikle sig til en egentlig landsby, bestående af omkring 7 gårde. Gårdene er

meget fint bevarede med spor efter hovedhuse, økonomibygninger, hegnslader og deciderede hegn, der omkranser de enkelte gårde. Gårdparcellerne har øjensynligt ligget ret fast i terrænet, idet alle hovedhusene blev nedrevet og genopført indenfor den samme parcel. Der er desuden fundet spor efter jernudvinding og sandsynligvis smedevirksomhed i landsbyen. Den tilhørende gravplads er endnu ikke fundet, men en enkeltliggende jordfæstegrav fra en senere periode dukkede op i kanten af landsbyen. Overraskende fremkom desuden to brandgrave fra bronzealderen. Begge disse lå lavt i terrænet og havde ingen spor efter højopbygning. Den ene grav var blevet forstyrret af et gårdshegn fra romertidslandsbyen. Dette indikerer, at der aldrig har været nogen gravhøj over brandgravene, og at vi dermed har bevis for, at fladmarksgrave også forekom i bronzealderen. Endelig fremkom det første eksempel på en begravelse fra Kongemosetid (6300-5700 f.Kr.) i Sønderjylland. Brandgraven, som tydeligt var overdrysset med rød okker, indeholdt udover den afdødes brændte ben adskillige gravgaver i form af flintflækker. Graven blev taget op i et stort præparat med henblik på senere udstilling, og er netop nu under udgravning og konservering på Konserveringsværkstedet i Gram. Graven havde dog forinden været en tur omkring Haderslev Sygehus til en CT-scanning.

Året bragte museet langt omkring i det sønderjyske og medførte udgravninger indenfor stort set samtlige historiske perioder. Fra stenalderen skal fremhæves en fornem grav fra enkeltgravskulturen ved Rødekro, samt et større bopladsområde ved Skovbyvej på Als. Bronzealderen repræsenteres af velbevarede gravhøje ved Venbjerg nær Hoptrup, Helmpolde ved Arrild og Rødå ved Brunde. Fra jernalderen kan fremhæves fortsættelsen af museets mangeårige udgravning af en jernalderlandsby ved Guderup på Als, en enkeltgård fra ældre jernalder ved Skovbyvej og dele af en landsby ved Vollestrup, begge ligeledes på Als, en gård ved Hjartbro, samt spor efter den landsby, der er samtidig med et af museets gamle, fornemme fund, Kastrup-offerpladsen, nær Gram. Fra vikingetid har vi udgravet dele af en landsby ved Gammeltoft udenfor Bov, og fra tidlig middelalder en stor grube lige udenfor Brovold ved Augustenborg. Indenfor middelalderen har vi fortsat udgravningen af voldstedet Grimballer ved Sommersted, Ribebispens store gård Brink ved Ballum og har i et samarbejde med Sønderborg kommune indledt jagten på Sønderborgs forsvundne middelalderkirke, Skt. Nicolai kirke.

Desuden kom museet i 2001 i den spændende situation, at vi i samarbejde med Skov- og Naturstyrelsen fik mulighed for at foretage mindre prøvegravninger i et udvalg af fortidsminder på vestkysten. Fortidsminderne var ikke truede, men i forbindelse med et trilateral samarbejde om Vadehavets kultur, det såkaldte Wadcult, ønskede man at få besvaret en række spørgsmål omkring bebyggelsernes historie i og ved Vadehavet. Museet fandt ved den lejlighed middelaldergårde på værfter i både Juvre og Toftum på Rømø, fik fastslået hvordan sommerdiget ved Misthusum var opbygget, gravede snit i middelalderlige værfter ved Forballum i Ballummarsken og Ved Gaden i Tøndermarsken, samt fik konstateret, at værfterne i Rudbøl Kog og Gl. Frederiks Kog, altså kogene udenfor Hertug Hans den Ældres dige mellem Højer og Rudbøl, alle er opført i 16-1700 årene.

Slutteligen skal et af de mere usædvanlige fund omtales. Vi blev gjort opmærksom på, at der på stranden ved Øster Snogbæk lå en runesten. Nu er runesten overordentlig sjældne i Sønderjylland, så vi fik den straks transporteret hjem til museet, og Nationalmuseets runeekspert Maria Stoklund kunne fastslå, at der på stenen stod Esben. Både på baggrund af navneformen og den måde runerne var hugget på, mente hun dog, at stenen ikke kunne være ret gammel. Og det gjorde hun ret i at mene, idet runeristeren selv ganske kort tid senere gav sig til kende. Esben Mauritsen, der er født i 1981, er meget arkæologi-interesseret, har fået et stipendium fra Undervisningsministeriet til at arbejde med enkeltgravskulturen i Sønderjylland. I en periode har han desuden været ansat på museets udgravninger, og da han en dag på museet så runestenen, gik han, noget rød i kammene, til bekendelse. I skolen havde de haft om runealfabetet, og Esben havde derefter grebet sin fars hammer og mejsel og var gået ned til stranden for at forsøge sig udi runehugningens svære kunst. Gåden var løst, og Esben kaldes nu for »runeristeren« her på museet.

Nyere tid

I løbet af året har museet som sædvanlig fået skænket talrige genstande, der i stort og småt kan beskrive livet i nyere tid her på egnen. Et par eksempler: I forbindelse med nedlæggelsen af Haderslev Amts Landboforening modtog museet forskellige genstande, der har forbindelse til familien Hundevadts tid på Mariasminde, den herskabelige bolig på Åstrupvej, der senere blev kontor for landboforeningen. Heriblandt de endog meget udførlige arbejdsplaner for stuepigen og kokkepigen i den store husholdning. Fra Paul Mühl har vi modtaget faderen Paul Friedrich Mühls personlige slagterredskaber, som han anvendte i sin tid som slagtermester i Haderslev efter 1920, heriblandt et meget fornemt slagtebælte. En parykblok og en paryk stammer fra en frisørsalon i Haderslev i 1950'erne, og en samling henkogte grønsager fra en gård ved Hammelev fra 60'erne. De henkogte grønsager er videregivet til Cathrinesminde teglværksmuseum.

Udstillinger

I særudstillingslokalet indledte museet året med en udstilling med titlen »Vadehav og marsk, værfter og diger i 2000 år«, produceret af Wanderndes Museum ved Kiels Universitet. Udstillingen fortalte via mange modeller om landskabets og bebyggelsens udvikling i marsken med hovedvægten lagt på Ditmarsken og Nordfriesland. Den næste udstilling var opbygget af den meget aktive forening Sønderjyllands Amatørarkæologer, som ved hjælp af plancher og mange montrere med fund fra de forskellige perioder af oldtiden viste foreningens mange aktiviteter og interesser. Museets sommerudstilling var viet glaskunst fra værkstedet Baltic Sea Glass på Bornholm, og året afsluttedes med en særudstilling med titlen »Huer, vanter, tasker og sutsko« arrangeret af Tekstilkreds Syd.

Haderslev Kunstforening viste to udstillinger på museet, en udstilling med Jesper Christiansens malerier samt en udstilling med titlen »Flade og form«,

der sammenstillede værker af billedvæveren Ann Sloth og keramikeren Kim Holm.

Forskningsprojekter

Hvert år bruges museets samlinger og faciliteter ikke kun af museets eget personale, men også af forskere andre steder fra. I 2001 var museets store samling af oldsager således udgangspunkt for et delprojekt under Forskningsrådenes projekt »Det agrare Landskab«. Formålet med delprojektet var at undersøge, om landbrugets ændrede dyrkningsmetoder igennem de seneste hundrede år har givet sig udslag i forringede eller ændrede bevaringsforhold for de oldsager, der endnu ligger gemt i jorden. Sønderjylland blev udvalgt, fordi amtet rummer alle former for jordbundstyper, og stort set alle relevante genstande ligger samlet et sted. Alle genstande af bronze, jern og rav blev undersøgt og registreret af Helge Brinch Madsen, Jan Holme Andersen og Lone Brorson fra Konservatorskolen i København. I forbindelse med arbejdet blev alle disse genstande, godt 4000 stk., undersøgt og og sammenholdt med oplysninger om fundsted og -år, fundforhold og jordbundstype. Via projektet har museet således fået foretaget en meget kærkommen gennemgang af en stor del af museets genstandsmateriale, der i den kommende tid kan komme forskningen til gode, samtidigt med at det kan danne udgangspunkt for en eventuel forbedring af vore magasinforhold.

Lennart S. Madsen

Aabenraa Museum og Jacob Michelsens Gård 2001

Bygningerne

År 2001 stod i forventningens tegn på Aabenraa Museum, efter at der i sensommeren 2000 var opnået politisk enighed mellem Sønderjyllands amt og Aabenraa kommune om at gennemføre den længe ønskede fornyelse og udbygning på den hidtidige adresse på H. P. Hanssens Gade. Planerne og byggeprogrammet fra 1998-99 kom atter i søgelyset, og i maj måned fremlagde Birgitte Kragh i samarbejde med amtets arkitektkontor projektbeskrivelsen »Skitseforslag – udbygning« med henblik på en realisering i 2002 og 2003. Emnet blev også behandlet i Sønderjysk Månedsskrift september 2001.

Planen omfattede en total nyopstilling, i såvel den eksisterende museumsbygning som i udbygningsafsnittene, samt omrokering af kontorer, arkiv og bibliotek/møderum til en funktionel enhed. Afgørende i forhold til publikumsbetjeningen var forbedringen af adgangsforholdene via en ny foyer med moderne faciliteter ved den eksisterende bygnings nordside. Fra foyeren var planlagt en udstillingskorridor til den sydlige af de såkaldte GASA-bygninger, hvor søfartsudstillingen skulle nyopstilles i mere luftige omgivelser. Projektet var blevet bearbejdet af den erfarne museumsarkitekt Niels Frithiof Truelsen.

I årets sidste måned affødte en ændret politisk majoritet i Aabenraa kommune ved november-valget imidlertid ønsket om endnu en gang at se på placeringsmuligheden i Brundlundområdet. Dette indebar en udsættelse af den endelige godkendelse af anlægsbevillingen på knap ni millioner kr. i Søn-

derjyllands amt. Mange brikker var faldet på plads, herunder udarbejdelsen af et nyt lokalplanforslag for området, men en endelig afklaring kom ikke i hus, før året randt ud.

Også for hovedhuset på Jacob Michelsens Gård har fremtiden været under overvejelse. En fremlagt perspektivplan stiler mod præsentationen af to meget forskelligartede interiører. I vest er det planen i store træk at genetablere et traditionelt sønderjysk landbomiljø fra 1700-1800-årene med mulighed for historiske værkstedsaktiviteter for børn og voksne såsom bagning på det åbne ildsted, uld- og hørbehandling. I øst fastlåses den eksisterende aftægtsbolig fra 1937 med sit private præg.

Undersøgelser

En bevilling fra Statens Museumsnævns Rådighedssum på 122.000 kr. muliggjorde etnograf Trine Etzerodts videreførelse af dokumentation og indsamling vedrørende Rhederi Jebsen i Aabenraa og firmakonglomeratet Jebsen & Jessen i Hong Kong, Shanghai og Singapore i 1960-70'erne.

Vedrørende landboforhold er fremlagt et oplæg til undersøgelser af kontinuitet og brud i forbindelse med de voldsomme omvæltninger inden for landbruget i perioden 1950-2000. Statens Museumsnævns Rådighedssum er ansøgt om midler til at fremme også dette projekt.

En del af Aabenraa Museums arbejdsindsats sker i form af besigtigelser og udtalelser i forhold til byen og det omgivende landskab, som også rummer kulturhistoriske værdier, der falder ind under museets ansvarsområder. Som udløber af dette publicerede Hanne Christensen en række artikler om kulturmiljøet. Museet er desuden ved Hanne Christensen repræsenteret i Det regionale faglige kulturmiljøråd for Sønderjyllands amt. I den egenskab bragte hun i forbindelse med præsentationen af Sønderjyske Årbøger i november 2001 et indlæg til forsvar for grænsebygningen i Krusaa, som står i fare for at forsvinde efter funktionstømningen ved Schengen-samarbejdets ikrafttræden den 25. marts.

Udstillinger og aktiviteter

Også året 2001 blev indledt med en udstilling af det foregående års gaver og erhvervelser. Her kunne museet bl.a. præsentere nogle værdifulde hovedvandsæg og en sukkerstrøbøsse i sølv, alle fornemme arbejder af ældre Aabenraa-mestre, erhvervet med støtte fra Ny Carlsbergfondet, Statens Museumsnævn og Aabenraa Museums Venneforening. En bemærkelsesværdig foræring til museet var Aabenraa-maleren Jes Jessens elegante rokokoportræt fra o. 1790 af kaptajnsfruen Metta Koch, f. Bruhn.

Ved påsketid fulgte udstillingen »Herrernes borde«. Syv af byens herrer med tilknytning til erhvervslivet dækkede med stor effekt op efter egen smag. Supplerende udstilledes arbejder med påske- og forårsmotiver fra Haandarbejdets Fremme, tilhørende Else Holm-Pedersen.

Sommeren stod i fotografiets tegn med særudstillingen »Photografica – alt i film og foto«, der viste et udsnit af Erwin Løock Meyers store privatsamling i Aabenraa. Det er en fascinerende verden, hvor de løbende landvindinger fra



Erwin Løock Meyers private samling af foto- og filmudstyr rummer ca. 5000 genstande, indsamlet gennem 25 år. Foto: Sven Geerthsen, 2001.

forrige århundrede til nutiden kunne registreres igennem såvel den tekniske som designmæssige udvikling.

Temaet for årets juleudstilling var julekalenderen – og kalenderlysene, der begge vandt indpas omkring 1930. Under titlen »Vi tæller dagene til jul« blev skabt en ramme for såvel fortælling for de ca. 80 børnegrupper i jule(for)tællehulen som udstillingen. Clou'et var som sædvanlig det traditionelt pyntede »Oldemors juletræ«.

På *Jacob Michelsens Gård* var forårsudstillingen koncentreret omkring de to »skrivebordsbønder« Jacob Michelsen den ældre (1845-1899) og Jacob Michelsen den yngre (1875-1954), der var uddannet som henholdsvis landmåler og landbrugskandidat og begge har været aktive såvel inden for det landbrugsfaglige arbejde som i den nationale kamp. Ved at benytte dem som eksempler vil mange aspekter af den sønderjyske landbrugshistorie kunne tages op i udstillinger eller i skrift hen ad vejen.

Efterårets udstilling stod som de fleste udstillinger på gården i kvindeuniversets tegn. Her var emnet det bordservice, der har været brugt i forskellige generationer på gården i de sidste 150 år. Sideløbende gav Aabenraa og Omegns Folkedanserforening opvisning.

Begge udstillinger var led i bageweekender, hvor en række trofaste medhjælpere – frivillige såvel som museets faste stab – leverer smagsprøver fra den store stenovn, sådan som det også var tilfældet ved julearrangementet, hvor der traditionen tro blev spillet Gnav om pebernødder.

I skolernes efterårsferie bidrog museet sammen med bl.a. Slotsmøllen og den gamle smedie i Skibbrogade til at give børnene gode »prøv selv«-oplevel-

ser. På Aabenraa Museum var der rebslagning og på Jacob Michelsens Gård baging på det åbne ildsted.

I den sidste weekend i efterårsferien stod Erwin Meyer og Venneforeningens formand Leo Vinther Pedersen for et stort marked i GASA-hallerne, hvor private samlere viste deres ting, samtidig med at der var børneloppemarked. Det blev et rigtigt tilløbsstykke.

Hanne Christensen har holdt forskellige foredrag og byvandring om henholdsvis den ældre landbokultur og om Aabenraa, byggetraditioner og kulturmiljøer i Sønderjylland. Yderligere har hun som redaktør i Foreningen til Gamle Bygningers Bevaring medvirket ved udgivelsen af foreningens årbog.

Gaver og erhvervelser

Årets høst kan ikke måle sig med forrige års, men der er spændende ting iblandt. Og der er jo det særlige ved museumssamlinger, at tingene i en god samling ved at indgå i samspillet virker med til at opkvalificere helheden. Til søfartssamlingen er kommet to vægtige nyheder – en lille, udateret blyantskitse af et sejlskib »Kiebelvig«, udført af C.W. Eckersberg (1783-1853), og et såkaldt Københavnersæt fra 1861. Sidstnævnte består af en række forskellige, krumme »linealer« og er udtryk for overgangen fra klamp til konstruktion i forbindelse med skibsbygningsteknikkens udvikling, hvor det træned øje blev afløst af matematiske beregninger.

Nævnes kan også to afleveringer af arkivalier og fotografier med tilknytning til sejladsen på Kina, samt et kinesisk silkebroderi med dragemotiv, der har tilhørt en dansk familie, der drev skibsprovianthandel i Hong Kong i årene før Første Verdenskrig. Fra skibsmæglerfirmaet Cleemann, der blev oprettet i 1879, er modtaget et portræt af firmaets stifter samt forskellige andre effekter.

De indkomne gaver i tilknytning til landbruget domineres af genstandene fra Felsbæk Teglgård: skovslæde, sække med påtrykt navn, hjemmeslæde reb og en kørepisk, som giveren Fester Festersens far fik til sin konfirmation ca. 1900. En sirupskande fra købmand Chr. Muus i Øster Løgum minder om handlen med varer i løs vægt.

Hanne Christensen

Museet på Sønderborg Slot 2001

Året 2001 var for Museet på Sønderborg Slot præget af en del uro og presseomtale, der kulminerede med, at Sønderjyllands amts økonomiudvalg 28. maj meddelte, at museets leder Thorkild Kjærgaard med øjeblikkelig virkning var fritstillet fra sit job. Afskedigelsen skete ikke, som refereret i en del af pressen, på grund af evt. planer om en udstilling med Søren Krarup (som blev udsat og siden afløst af samme), men på grund af alvorlige ledelses- og samarbejdsproblemer. Samtidig blev lederen af Haderslev Museum, Orla Madsen, konstitueret som leder af museet – og efter en del ubehagelig mudderkastning i pressen fik man i løbet af sommeren arbejdsro til at komme videre, bl.a. med at få implementeret amtets medarbejderpolitik på institutionen.

Pr. 1. februar 2002 ansattes museumsinspektør Peter Dragsbo, Middelfart

Museum, som ny museumsleder. De første måneder af 2002 er derefter blevet brugt til for det første at videreføre arbejdet med at genopbygge museets samarbejdsrelationer, for det andet at igangsætte en længe savnet langtidsplanlægning med henblik på både den kommende 4-årsplan 2002-06 og på længere sigt, bl.a. museets 100-årsjubilæum 2008, og for det tredje at igangsætte en række udstillings- og forskningsprojekter ved museet.

Forskning og indsamling

I 2001 har museumsinspektør Inge Adriansen fortsat sit store projekt om nationale symboler i det danske rige 1830-2000. Projektet afsluttes foreløbigt med udgivelsen af et tobindsværk i 2002, udgivet af forlaget Museum Tusculanum, og hvortil der i juni 2002 var kommet så megen støtte fra forskellige side, at udgivelsen er sikret. Sideløbende hermed har Inge Adriansen i samarbejde med Nationalmuseet og Det kulturhistoriske Centralregister fortsat en landsdækkende registrering af nationale mindesmærker, og desuden har hun skrevet en række videnskabelige artikler om dette tema.

På 200-årsdagen for Slaget på Rheden, 3. april 2001, præsenterede museumsinspektør Thomas Lyngby, daglig leder af Cathrinesminde Teglværksmuseum, sin bog »Den sentimentale patriotisme. Slaget på Rheden og H.C. Knudsens patriotiske handlinger« – et spændende studie i overgangen fra helstatsloyalitet til nationalisme. Museumsinspektør Hans Helmer Kristensen har i 2001 fortsat det toårige genstandsregistreringsprojekt, som i 2000 blev igangsat af Museumsrådet for Sønderjyllands Amt og som skal samle data fra alle amtets kulturhistoriske museer på museernes fælles EDB-program, DMI. Hans Helmer Kristensen stod desuden for redaktionen af 2001-udgaven »Fra Als og Sundeved«, årbog for Historisk Samfund for Als og Sundeved og Museet på Sønderborg Slot, med temaet »Jernbanerne på Als – fra Kleinbahn til Mommarkbanen«, skrevet af Hans Peter Hansen, Ulkebøl. Og endelig udgav museet i samarbejde med Danfoss den af professor, dr. jur. & phil. Ditlev Tamm meget omtalte redegørelse for Danfoss under 2. Verdenskrig ved et arrangement på slottet 5.2.2002.

I foråret igangsattes planlægningen af et projekt om »Den dansk-tyske grænse – barriere og bro siden 1920« – et flerleddet projekt, der bl.a. skal bestå i en forskningsdel om de europæiske grænsedragninger efter 1. Verdenskrig (sammen med Institut for Grænseregionsforskning), et kulturmiljøprojekt i form af bevaring af grænseanlæg og -bygninger plus etablering af en kultursti fra Kruså til Rudbøl (i samarbejde med et tysk-dansk netværk inden for kultur og turisme), samt etablering af en permanent udstilling om 1920-grænsen i grænsebygningerne i Kruså.

De vigtigste erhvervelser var købet af to malerier med relation til Augustenborgerne: Dels et Jens Juel-portræt af prinsesse Louise Augusta, der var datter af Christian 7. (i realiteten Struensee) og dronning Caroline Mathilde, og som i 1786 blev gift med prins Frederik Christian, fra 1795 hertug af Augustenborg. Og dels et portræt af dronning Caroline Amalie, der voksede op på Augustenborg, til hun som 19-årig blev gift med Christian 8., udført af portrætmaler Carl Gröger. Købet af de to værker, som nu er ophængt i museets afdeling på Augustenborg slot, var mulige på grund af rundhåndet støtte

fra Augustinus Fonden, Bitten og Mads Clausens Fond og lokale donatorer. Endvidere lykkedes det museet fra Deutsches Historisches Museum, Berlin, at få udlejet et kæmpemaleri af den tyske historiemaler, Wilhelm Camp-hausen: »Overgangen til Als«, malet 1866, og det pryder nu endevæggen i riddersalen.

I efteråret erhvervede museet næsten 100 hverdagsting, brugt af en Sønderborg-familie i 1950'erne og -60'erne, bl.a. en del fritids- og campingudstyr. Indsamlingen af genstande fra de sidste 50 år blev fortsat ved en kampagne i forbindelse med museets »Åbent hus-dag« 9.3.2002, hvor besøgende blev opfordret til at komme med typiske ting fra tiden efter 2. Verdenskrig. Der indkom næsten 200 genstande, heraf mange meget centrale eller typiske for perioden.

M.h.t. samlingernes bevaring var den væsentligste begivenhed, at det lykkedes at få færdigkonserveret 5 af museets 10 feltkanoner fra de slesvigske krige med støtte fra A.P. Møller og Hustru Chastine McKinney Møllers Fond. Heraf blev tre kanoner, tilhørende Museet på Sønderborg Slot, opstillet ved Dybbøl Mølle ved en lille højtidelighed 17. april, dagen før Dybbøldagen – mens de fire kanoner, som i 2001 måtte nedtages fra Dybbøl til konservering, opstilles senere efter endt konservering (som sker på Hjerl Hedes konserveringsværksted).

Udstillinger og andre arrangementer

I marts-april 2001 vistes udstillingen »Ting, der måske forsvinder«, skabt af forfatteren Peter Seeberg og hans kone, fotografen Katrine Ussing. Arbejdet med denne udstilling blev Peter Seebergs sidste, da han døde januar 1999, inden arbejdet med katalog og udstilling var helt afsluttet. Fredag den 4. maj åbnede biskoppen over Haderslev Stift, Niels Henrik Arendt, en udstilling om »Passionstoner – religiøse temaer i vestnordisk kunst«, skabt i tusindåret for kristendommens indførelse på Island. Endvidere blev det meste af året på Cathrinesminde Teglværksmuseum brugt til at opbygge den fornyede formidling af Cathrinesminde Teglværksmuseum, med ny basisudstilling, ny tekstet produktionsrundgang i bygningerne og øvrige fornyelser – alt betalt ved en flerårig millionbevilling fra Velux-fondet. Resultatet kunne præsenteres ved en stor og festlig åbning 22. marts 2002.

I efteråret 2001 afholdt eksperter fra auktionen Crafoord, Nellesmann og Thomsen i riddersalen en vurdering af ting i privateje, 20.-21.10. afholdtes den årlige succesfulde husflidsweekend, og i julen var der traditionen tro eftersøgning efter »Nissen på Sønderborg Slot«. I 2001 afholdtes 17 koncerter i riddersalen og 11 orgelkoncerter; de sidstnævnte er fortsat i 2002. Desuden er bl.a. afholdt kulturnat og Lars Lilholdt-koncert, og i foråret 2002 magasin- og byvandring i forbindelse med åbent hus-dagen og første sommerferieuge.

Året i tal

I 2001 besøgte 48.043 gæster Museet på Sønderborg Slot, samt 13.415 børn og unge fra børnehaver, skoler og skolefritidsordninger. Museets personale af-

holdt i 2001 i alt 302 foredrag og omvisninger på og uden for slottet, og har desuden besvaret tæt ved 500 forespørgsler af forskellig art. Museets lokaler blev i 2001 udlejet eller udlånt til offentlige møder, koncerter og bespisninger 64 gange.

Peter Dragsbo

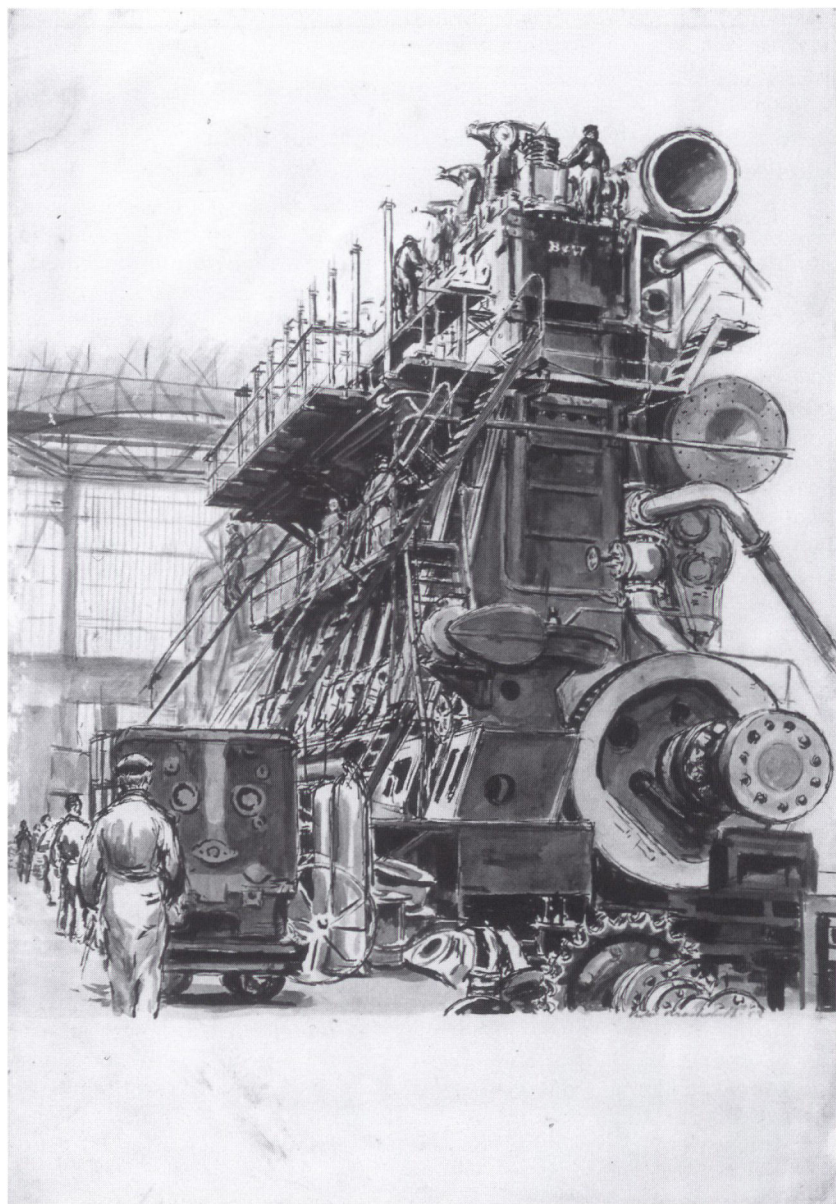
Cathrinesminde Teglværksmuseum 2001

Museet åbnede sin sæson den 31. marts. Fra den 7. til den 29. april forestod Broagerlands Kunstforening udstillingen *Tid og sted* med Tine Bay Lührssen, Karin Mohrdieck, Mette Ohlsen og Rick Towle. I maj arrangerede kunstforeningen, Cathrinesmindes Venner og Broager Kommune i fællesskab kultur-måned på Cathrinesminde: Den 8. maj holdt hofmarskal Søren Haslund-Christensen foredrag; 18. maj sang og spillede Povl Dissing og Benny Andersen; 22. maj talte søfareren Troels Kløvedal, og den 30. maj rundede forfatterinden Hanne-Vibeke Holst af. Den 10. juli brændte den frivillige »pyroman-gruppe« tegl i en mile. Det var en oplevelse for de besøgende, og det markerede, at museet har fået en udendørs afdeling for teglhåndværk med rekonstruktioner af en stryge- og tørreplads samt en mile i tilknytning til den eksisterende æltemølle.

Arbejdet med museets nye permanente udstilling, der åbner ved indgangen til sæsonen 2002, fortsatte. Den gamle udstilling blev gradvist taget ned og registreret. Dette gav plads til museets største satsning i år 2001, en særudstilling med arbejder- og industrimaleren Victor Brockdorff, som forhenværende statsminister Anker Jørgensen åbnede den 24. august. Brockdorffs værker kunne ses på Cathrinesminde frem til sæsonen sluttede den 28. oktober i såvel den store udstillingshal som i det vanlige særudstillingslokale. Udstillingen blev til i samarbejde med Arbejdermuseet i København, og da Victor Brockdorff blev vist først på Cathrinesminde, var det teglværksmuseet, som forestod redaktionen af det fælles katalog. Brockdorff-udstillingen fik omtale i såvel de regionale som de landsdækkende aviser, og det blev også til et radio-program i Danmarks Radio – alt sammen med til, at besøgstallet rettede sig i en sæson, der ellers havde vigende tendens. Således havde Cathrinesminde Teglværksmuseum i år 12 541 besøgende, blot syv færre gæster end året før. Der var 168 omvisninger på museet i 2001, hvilket er én mindre end i år 2000. De frivillige omvisere havde atter en travl sæson og ydede en stor indsats.

Den 23. september havde Sundeved Husflid sin årlige udstillingsdag, og i weekenderne 17.-18. og 24.-25. november var der julestue. Der har igen i år været café i Historisk Værksted, hvor mange gæster fik en ekstra oplevelse med kaffe med Richs og hjemmebak. Cafeen, der er en stor gevinst for museet, var utænkelig uden de frivillige medarbejdere, som tager sig tid til at hygge om gæsterne. Også i billetsalget og i arbejdet med at sætte gamle teglværksmaskiner i stand har frivillige som vanligt gjort en stor indsats.

Ved udgangen af 2001 lukker Lysbro Teglværk ved Silkeborg. Cathrinesminde Teglværksmuseum har i samarbejde med Silkeborg Museum og Silkeborgs lokalhistoriske arkiv været med til at udvælge bevaringsværdige dokumenter og genstande fra værket, der var specialiseret i fremstilling af tagsten. En række af disse ting tilfalder teglværksmuseet. I marts købte museet et



Blandt de på Cathrinesminde Teglværksmuseum udstillede værker af Victor Brockdorff var denne industritegning: B&W. Den store dieselmotor bygges. 1952. 40×28 cm.

maleri af et kammerovnsteglværk udført af Stephan Ussing i år 1900. Maleriet vil indgå i den nye faste udstilling.

Thomas Lyngby

Tønder Museum med Drøhses Hus og Højer Mølle- og Marskmuseum 2001

Året 2001 blev for Tønder Museum og dets to afdelinger Højer Mølle- og Marskmuseum og Drøhses Hus præget af stor aktivitet på mange forskellige områder, og det var mærkbart, at der skal stor kreativitet og opfindsomhed til, dersom Tønder Museum og dets afdelinger skal kunne fungere på det niveau, som de foregående års investeringer har lagt op til, samtidig med, at budgetter ikke ændrer sig væsentligt. I 2001 betød det, at vi på museet ofte følte, at vi masede op ad bakke med vinden i ansigtet, men sådanne arbejdsperioder skærper sansen for, hvad der er væsentligt og rigtigt for et museum at gøre.

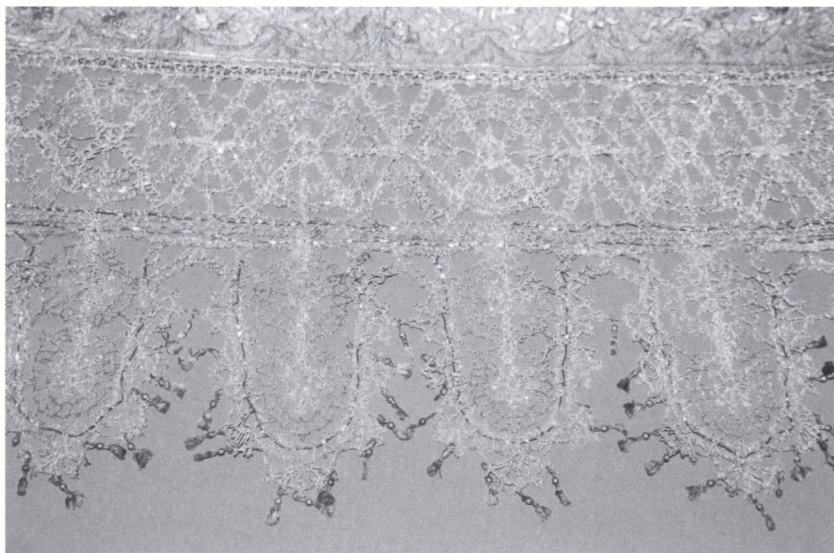
En af årets store begivenheder var Tønder Kniplingsfestival den første weekend i juni, hvor Tønder Museum spiller en væsentlig rolle ved at etablere udstillinger om kniplinger i alle dele af museet. Mange frivillige havde sammen med Foreningen Kniplingsfestival i Tønder gjort et stort arbejde, for at begivenheden kunne blive lige så god som tidligere år.

Udstillinger og formidling

Som antydte ovenfor hentede en del af udstillingerne i 2001 temaer fra kniplingshistorien. I Tønder Museums særudstillingssal åbnedes i april en udstilling af nogle af Danmarks smukkeste kniplinger, de kniplinger, der har tilhørt den kongelige familie, og som til daglig befinder sig i magasinerne ved Rosenborg Slot. Tønder Museum havde fået lov til at låne et passende antal af disse kniplinger, og udstillingen blev en meget smuk og værdig præsentation af de fine håndarbejder, som kongehuset i de seneste fire hundrede år har båret eller haft i deres gemmer. Hendes kongelige Højhed prinsesse Alexandra åbnede udstillingen.

Senere på året viste Tønder Museum udstillingen »Flet«, en udstilling med 24 kunsthåndværkere fra mange lande, der alle har ladet sig inspirere af traditionelle fletteteknikker i deres arbejde. Udstillingen blev afviklet i et samarbejde med Nordjyllands Kunstmuseum. I forbindelse med udstillingen modtog Tønder Museum en bevilling fra Ny Carlsbergfondet til opførelse af en stor brændings-skulptur af keramikeren Jørgen Hansen. Jørgen Hansen, der var blandt udstillerne i »Flet«, havde ladet sig inspirere af Tønderkniplingen »Marens Hægte« til sit skulpturprojekt. Skulpturen blev opbygget på plænen foran museet, hvor den også blev brændt. Afdækningen af den glødende skulptur blev markeret ved en aftenbegivenhed i forbindelse med skolernes efterårsferie. Skulpturen vil kunne stå i nogle år, afhængig af hvorledes vejrliget vil arte sig.

Drøhses Hus viste i 2001 i anledning af kniplingsfestivalen flere kniplingsudstillinger af internationalt tilsnit. Den største var Betonac udstillingen, en tekstilbiennale, der etableres i Belgien med skiftende mellemrum. Udstillin-

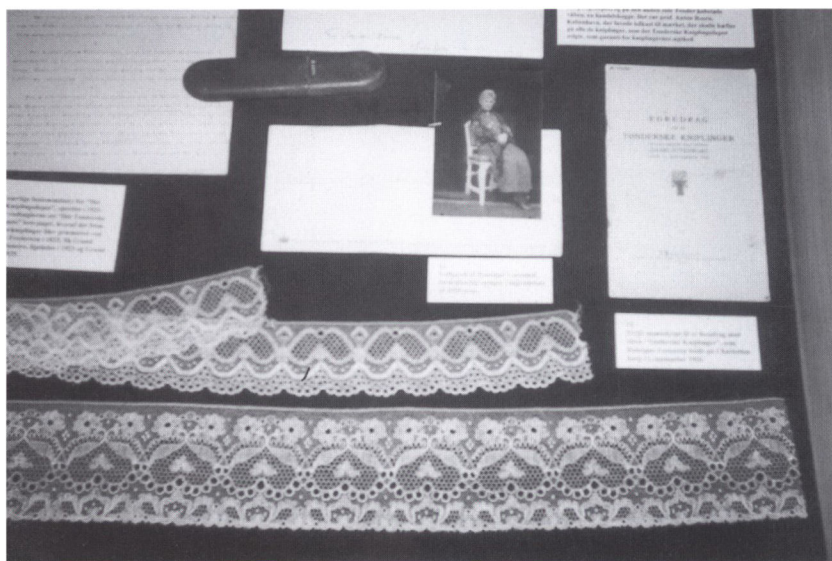


Detalje af kniplet kant på en skærf, der har tilhørt Christian IV. Kniplingen er kniplet i guld- og sølvtråd og har rester af koaster af silke med perler af sølv. Skærfet var et af højdepunkterne i udstillingen »Kongelige Kniplinger fra Rosenborg Slot«, der visstes på Tønder Museum fra 7. april til 29. juli 2001.

gen var den femte i rækken og har en gang tidligere, i slutningen af 1980'erne, været vist i Tønder. Udstillingen i 2001 viste tekstildesign fra mange forskellige lande, men desværre var værkernes generelle niveau meget uens, hvilket efterlod et lidt diffust indtryk af tekstilkunst i den vestlige verden i dag. Som klassiske kniplingsudstillinger, der var en del af kniplingsfestivalens program, viste museet dels en udstilling af engelske Bucks point kniplinger, de engelske modstykker til Tønderkniplingerne og dels en mindre udstilling af tyls-kniplinger fra Slovakiet og fra Erzgebirge i det tidligere Østtyskland.

Endelig etablerede museet en udstilling om Det tønderske Kniplingsdepot og nogle af dets flittige producenter i Højer Mølle- og Marskmuseum. Denne udstilling, der blandt andet omhandlede den navnkundige Hansigne Lorenzen fra Ballum og hendes arbejde for kniplingssagen i begyndelsen af 1900-tallet, var Højer Mølle- og Marskmuseums hovedudstilling i 2001. Udstillingen blev i slutningen af sæsonen afløst af den årlige kunstudstilling »Æ Hav«, der består af en række kunstnere fra Højer området og fra Wiedingharde syd for grænsen.

Som nyt tiltag lagde Tønder Museum i fire dage i september lokaler til et ret usædvanligt projekt, en antikvitetsmesse, der foregik i museets møbelsale, på gange og i de gamle fængsler. Tolv antikvitetshandlere deltog i eksperimentet. Initiativet blev så godt modtaget, at det vil blive gentaget de følgende år med messe i dagene op til den weekend sidst i oktober, hvor Danmark går fra sommer- til vintertid.



Kig i en montre i udstillingen »Hansigne Lorenzen og Det Tønderse Kniplingsdepot«, der vistes i Højer Mølle- og Marskmuseum fra 26. maj til 2. september 2001.

Endnu en nyskabelse med hensyn til formidling var en husflidsmesse, hvor der var stande i Tønder Museum og i Højer Mølle- og Marskmuseum og Drøshes Hus, foruden i Kommandørgården på Rømø, hvor Tønder Museum har været medarrangør af blandt andet kommandørgårdens jubilæum i sommeren 2001. Det viste sig imidlertid, at det ikke er nogen god idé at afholde fire husflidsmesser i samme regi i samme weekend, de fleste gæster har ikke lyst til at bevæge sig til så mange besøgssteder på så kort tid. Det har betydet, at dersom ideen med husflidsmesser skal gentages i museets regi, vil der hvert år kun være ét af de fire steder, der er vært for messen.

Undersøgelser og dokumentation

Mens opfølgningen af de kulturhistoriske udpegninger, der blev foretaget i år 2000, blev tilendebragt kort ind i 2001, fortsatte Tønder Museum sit arbejde i den gruppe, der i 2000 var blevet nedsat for at dokumentere synlige spor i Tøndermarsken. Arbejdet, der har museumsinspektør Elsemarie Dam-Jensen som ankerkvinde, består af ca. 17 frivillige lokalhistorisk interesserede personer. Denne gruppe har i det forløbne år samlet en del overleveret viden og fået denne viden nedfældet. Arbejdet, hvis første fase afsluttedes med den trilaterale ministerkonference i Esbjerg i efteråret 2001, vil fortsætte også i de kommende år. Arbejdet, der foregår i en frugtbar vekselvirkning mellem professionelle og ikke professionelle historikere, er mønsterværdigt, hvad angår samarbejdsmuligheder i lokalsamfundet.

Tønder Museum har i det forløbne år desuden deltaget i et landsdækkende



Den nye kvartløbstrappe fra den tidligere fængselscelle for kvinder, det såkaldte »Jomfrubur« til loftsetagen over portbygningen i Tønder Museum, fotograferet, da den var næsten færdig.

musealt samarbejde vedrørende regional identitet, forskelle og ligheder. Et af Tønder Museums aktiviteter i denne sammenhæng har været et projekt til registrering og dokumentation af Tønder Kaserne, der lukker ved udgangen af 2002. Til registrerings- og dokumentationsarbejdet ansattes historikeren Henrik J. Møller for et halvt år. Arbejdsresultaterne vil blive søgt udgivet i bogform i løbet af 2002.

De statsanerkendte museer i Sønderjylland har i 2001 fortsat arbejdet med at få sammenkørt alle de sønderjyske genstandsregistreringer elektronisk i registreringsprogrammet Dansk Museumsindeks (DMI). Projektet påbegyndtes i slutningen af 2000. I 2001 blev næsten hele Tønder Museums gamle samling af genstande registreret elektronisk. Arbejdet vil fortsætte med samme intensitet i 2002.

Tønder Museums to inspektører og museumspædagogen i Højer Mølle- og Marsk museum har i det forløbne år gennemført en lang række omvisninger, byvandring og vandring i landskabet, ligesom de to inspektører ofte publicerer artikler og anmeldelser i periodika, årbøger og månedsskrifter.

Bygninger og lokaler

Året 2001 kunne der takket være en lokal sponsor, Nissen Invest, opføres en ny trappeføring fra en af de tidligere fængselsceller til den øverste etage over porthuset til Tønder Slot, opført før 1550. Den nye trappe er opført som en muret kvartløbstrappe med trin af mursten i rulleskifte.

Trappen er første etape af en større renovering af den øverste etage af port-huset til fremtidig afdeling for museets enestående flisesamling.

Næste etape har været at skaffe midler til et nyt gulv i hele den øverste etage, der er på ca. 100 m². Med moralsk støtte fra museets bestyrelse blev det i foråret 2001 forsøgt at sælge et nyt gulv på anparter, et forehavende, der viste sig at være vanskeligere, end vi havde forestillet os. Imidlertid lykkedes det at skaffe penge til ca. 70 m² gulv, hvorefter indsamlingen gik i stå. Heldigvis besluttede amtets UK-udvalg at støtte projektet med et beløb, der skulle gøre det muligt at få gulvet lagt. Arbejdet vil blive påbegyndt lige efter nytår 2002.

2001 bragte ikke en varig løsning af forholdet mellem Drøshes Hus og Tønder Museum. Det betyder, at Tønder Museum fortsat hvert år skal forsøge at finde sponsorer til den årlige husleje på 250.000 kr, et efterhånden næsten umuligt arbejde. Det er Tønder Museums helt overordnede håb, at 2002 vil bringe en positiv løsning, så Drøshes Hus fremover kan blive en permanent del af Tønder Museum.

Gaver og ny erhvervelser

Blandt de markante gaver, som museet modtog i 2001, var en æske med tolv smukke lommeørklæder, kantet med Tønderkniplinger og forsynet med kongeligt monogram. Lommeørklæderne var en gave fra Den københavnske Damekreds til støtte for Tønderkniplinger til Hendes Majestæt Kronprinsesse Ingrid's bryllup i 1935. Alle kniplingerne er fremstillet af vestslesvigske kniplersker. Gaven blev skænket af Hendes Majestæt Dronning Margrethe II og dennes søstre.

Blandt museets øvrige gaver i 2001 bør nævnes en meget stor samling af købmandsvarer og inventar fra den nedlagte købmandshandel i Daler.

Inger Lauridsen

Midtsønderjyllands Museum og Gram Lergrov 2001

Den 29. maj 1976 slog Midtsønderjyllands Museum for første gang dørene op for publikum, og formanden for museumsforeningen, Svend Jensen, kunne byde velkommen til et nyt museum i Sønderjylland, et museum der var etableret og indrettet ved frivillig arbejdsindsats og med tilskud fra fonde, banker, amt og kommuner. I en årrække efter var museet stadig på private hænder – drevet af ildsjæle – men det lykkedes disse at overbevise amtet og de tre Midtlandskommuner om, at de burde tage over. Det skete i 1979!

Den 29. maj 2001 kunne museet så fejre sit 25-års jubilæum som naturhistorisk museum for Sønderjyllands Amt. Den frivillige arbejdskraft er for længst blevet afløst af et fastansat personale, og aktiviteterne på museet og i lergroven, hvis spændende fossilfund var den oprindelige grund til at oprette museet, har været støt stigende.

Jubilæumsdagen blev fejret med taler, mad, vin og musik i et telt, der fyldte hele slotsgården, og teltet blev stående, selvom vinden gjorde sit bedste for at få det blæst væk. Udenfor var Brandværnsmuseets brandbil med indbygget fadølsanlæg parkeret, og den blev flittigt frekventeret både under og efter de mange smukke taler.



Fra 25 års jubilæet. Midtsønderjyllands Museum.

Jubilæumsudstillingen satte naturligt nok fokus på hvalerne fra »Gram-Havet« i en retrospektiv og kalejdoskopisk udstilling, hvor vi præsenterede en række hvalpræparater, der ikke tidligere havde været vist for publikum. Til sammenligning med de gamle hvalfund udstillede vi desuden store dele af et kaskelothvalskelet, der var så friskskeletteret, at publikum ikke kun fik synssansen – men i høj grad også lugtesansen stimuleret.

Museet har i anledning af jubilæet udarbejdet et jubilæumsskrift i to bind på i alt 232 sider. Skriftet, der er fyldt med billeder fra museets virke gennem de sidste 25 år, indeholder årsberetninger, personalia, avisudklip og artikler. Skriftet kan rekvireres på museet.

Inden jubilæumsudstillingen havde museet vist en udstilling med malerier af den grønlandske præst Karl-Peter Olsvig Andersen og af Leif Deleuran, Gram.

Museets forskningsprojekt i Gram Lergrav, hvori deltager 19 forskere, pågår stadig, og det forventes, at de første resultater (beskrivelse af den geologiske aflejring og beskrivelse af sneglene og muslingerne – i alt 141 arter) vil kunne publiceres i en bog primo 2003.

I 2000 blev lektor Ella Hoch adjungeret som seniorforsker ved museet, og i 2001 blev endnu en lektor fra København tilknyttet os som seniorforsker, nemlig Palle Gravesen, der er specialist i hvirvelløse dyr. Derudover er cand. scient. Bent Lindow blevet adjungeret museet som forsker. Hans speciale er Mio-cæne hvaler fra Gram, og Bent fik i juni måned sin kandidatgrad ved Københavns Universitet på en afhandling om disse. Ph.d.studerende Mette Elstrup Steeman har fortsat sit studium af Øvre Miocæne hvaler fra Gram.



Fra 25 års jubilæet. Midtsønderjyllands Museum.

Museet har i årets løb afsendt flere ansøgninger til fonde, for at prøve at skaffe midler til et nyt museum ved Gram Lergrav. Ved årets udgang er der foreløbig kun lovning på én million kroner, men der er stadig ansøgninger ude, som vi endnu ikke har fået svar på.

I 2001 blev der foretaget omfattende undersøgelser af funderingsforholdene omkring vestfløjen af Gram Slot. Grunden var, at museets bygning i løbet af de sidste år har fået nogle ret alvorlige revner – især i nordgavlen. Med udgangen af maj måned stoppede museets konservator sit arbejde på konserveringscentret i Gram og som efterfølger tiltrådte den nyuddannede konserveringstekniker, Trine Sørensen, der er uddannet på konservatorskolen i København, stillingen fra januar 2002.

Naturvejlederen har fortsat sit arbejde i Gram Lergrav, der stadig er et trækplaster for skoler, turister og fastboende Gram borgere. Udstillingen i Lergravshuset er blevet ændret, og der er blevet fremstillet malerier til monterne, der viser situationsbilleder fra Miocæn Perioden. Billederne er malet af Lene Budtz Christensen.

Naturvejlederen har ligeledes videreført sine arrangementer i Midtsønderjylland: Der har været inviteret til tur til Højgård Grusgrav, til klinterne ved Kelstrup, til Mojbøl, der har været bosted for mennesker gennem årtusinder, og der har været blomstertur på »De vilde blomsters dag«. Museets pædagog har deltaget i planlægningen af en lang række foredrag og ekskursioner, der har været afholdt i årets løb.

Flemming Roth

Frøslevlejrens Museum 2001

Besøgstal

Museet havde i 2001 30.215 gæster, og 247 grupper fik foredrag eller omvisning i museet. Besøgstallet var en anelse lavere end i 2000, hvilket museet især tilskriver det varme vejr i juli.

Faglige relationer og publikationer

Som tidligere har museet deltaget i og på forskellig vis bidraget til nationale og internationale faglige sammenhænge i form af møder, seminarer og udgivelser.

F.eks. besøgte museumsinspektøren i juli et relativt nystartet museum i den tidligere Falstadlejr i Norge. Denne lejr, som ligger ved Trondhjem, var ligesom Grinlejr ved Oslo en slags norsk Frøslevlejr. Der er nu etableret et samarbejde med dette museum.

Frøslevlejrens Museum har ikke mindst været involveret i forskellige former for grænsoverskridende samarbejde. Inspektøren har fortsat samarbejdet i arbejdsgruppen »Harrislee Bahnhof«, som påtænker en mere omfattende dokumentation af deportationerne fra Frøslevlejren over Harreslev banegård.

Inspektøren deltager endvidere i et dansk-tysk historikerprojekt om udgivelse af en kildesamling til belysning af tiden 1933-45. Dette arbejde skred planmæssigt frem i 2001.

Det faglige samarbejde tværs over grænsen udmøntede sig også i udgivelsen *Nationale mindretal i det dansk-tyske grænseland 1933-45*, som blev præsenteret i Frøslevlejrens Museum den 4. maj. Bogen, som udkom parallelt på tysk, indeholder en gengivelse af foredragene på et tidligere seminar i Akademie Sankelmark, herunder også et bidrag af museumsinspektøren om overgangen fra Frøslevlejr til Fårhuslejr i 1945.

Inspektøren har endvidere publiceret en artikel i *Grenzfriedenshefte* om »Das Schicksal der dänischen Grenzgendarmen in deutschen Konzentrationslagern 1944-45«, og i *Sønderjysk Almanak* en artikel om formidlingen af Frøslevlejren som nationalt mindesmærke, med titlen »Frøslevlejren – fangelejr, museum, mindesmærke, efterskole og Foreningen af Danske Eksportvognmænd«. Hertil kommer bidrag til et kommende nyt besættelsestidsleksikon samt foredrag om faglige emner ved arrangementer rundt om i landet.

Udstilling om Horserødlejren

Fra august 2001 har museet prioriteret en udstillingsopgave uden for museet højt: Sammen med lederen af Frihedsmuseet, Esben Kjeldbæk, har inspektøren af Kulturministeriet/Nationalmuseet fået i opdrag at lave en permanent udstilling i tilknytning til Horserødlejren på Sjælland om anvendelsen af denne lejr under 2. Verdenskrig. Udstillingen, som vil bygge på en omfattende research, skal være færdig i foråret 2002. Inspektøren har gennemgået et stort arkivmateriale om Horserødlejren 1940-44, medens Kjeldbæk nøje har fulgt restaureringen af udstillingsbygningen i tilknytning til Horserødlejren og har skabt sig et overblik over egnede museumsgenstande vedr. lejrens bevægede og på mange måder komplekse historie fra 1940-44.



Udsnit af Frøslevlejren set fra hovedvagtårnet (deraf de beklagelige reflekser i fotoet). Billedet er taget under etableringen af den nationale mindepark i Frøslevlejren: på dette tidspunkt er ca. 30 træer fældet i lejrens inderkreds, hvilket fremhæver lejrens karakteristiske geometri. Lave lysstandere langs stierne er fjernet og høje lysmaster retableret. En ikke-autentisk sti er fjernet i midten af billedet og tilsat med græs. Til gengæld er en autentisk (smållere) sti retableret til højre herfor. Siden er fundamentet fra den nedbrændte barak H5 mellem den eksisterende barak H4 (t.v.) og barak H6 (t.h.) blevet markeret med en lav vækst. Hovedvagtårnet, barak H4 og barak H6 danner rammen om Frøslevlejrens Museum. De to førstnævnte bygninger er originale og derfor autentisk bemalede. Yderligere træfældninger vil følge i løbet af 2002.

National mindepark i Frøslevlejren

Udstillingen i Horserød er en udløber af Folketingets beslutning om at etablere en såkaldt national mindepark i Frøslevlejren. Implementeringen af denne beslutning blev påbegyndt i 2001 og pågår stadig. I februar blev et større antal træer fældet i det indre lejrområde, således at lejrens geometri træder tydeligere frem. Stier er blevet sløjfet, og andre (originale) retableret. I august blev en stor parkeringsplads etableret lige uden for lejrområdet til afløsning af en række mindre inde i selve lejren. Derved har man også opnået en stærkt ønskelig reduktion af trafikken i lejren. Autentiske høje lysmaster har afløst en lav »parcelhusbelysning« i den indre lejre, og mod slutningen af året blev skilteprogrammet i lejren revideret og standardiseret efter Skov- og Naturstyrelsens retningslinier.

Samlinger, bygninger og bibliotek

I 2001 lykkedes det at lokalisere store dele af det tyske kommandantskabs arkiv fra Frøslevlejren. Dette vigtige og omfangsrige arkivmateriale påbe-

gyndte museet en systematisk indsamling, gennemgang og bearbejdelse af mod slutningen af året. Arbejdet, som vil blive fortsat i 2002, vil vise sig værdifuldt både mht. til de mange personalhistoriske forespørgsler, museet får fra offentligheden, og mht. den bog om Frøslevlejren 1944-45, som inspektøren arbejder på.

En lille »arkæologisk« undersøgelse foretaget af museets betjent mod slutningen af 2000 påviste, at Nationalmuseets farvevalg i forbindelse med den indvendige restaurering af Barak H4 i 1988-89 ikke var autentisk. Derfor blev Barak H4 ommalet i 2001.

Yderligere er påbegyndt en EDB-katalogisering af museets bibliotek på ca. 3000 bind.

Henrik Skov Kristensen

Danevirkegården – Museet ved Danevirke 2001

I 2001 har godt 14.600 besøgende fundet vej til Danevirke og gæstet Danevirkegården. Alt i alt har det danske besøgstal været svagt faldende, idet der har været knap så mange skoleklasser på museet som i året før. Til gengæld tyder meget på, at et stadigt voksende tysk publikum har fået øje for museet og tager imod en danskpræget indføring i landsdelens og Danevirkes historie. Selvom det umiddelbart ikke er muligt at gøre tallene op i procenter, viser gæstebogen og nummerpladerne på bilerne, der er parkeret uden for huset, at flere og flere tyske besøgende finder frem til Nordens største og mest imponerende fortidsminde. Det er en yderst positiv udvikling, der viser, at museet kan ses af såvel danske som tyske gæster, der ved denne lejlighed får set en dansk institution og bliver bevidste om mindretallets indsats syd for grænsen.

Udstillinger

I forbindelse med den planlagte udbygning af museet kunne vi gå i gang med den påkrævede nyopstilling af jernalder- og vikingetidsudstillingen. Vægforløbet modsat lystavlen blev udstyret med store trekante, der gav plads til store tableauer, skabsmontre og plancher, hvorved udstillingsarealet kunne udvides betydeligt. Grafikerens og illustratorens Reiner Götsche arbejder med på udstillingen. Grafikerens brug af klare farver og markant formsprog forventes at tiltale ikke kun et yngre publikum. Lokalhistorikeren, tidligere redaktør Alex Herz har leveret flere aktualiserede modeller af bl.a. Valdemarsmuren men også af skanse XIV fra 1864. Modellerne skal i det følgende år sammen med skiftende planchemateriale og fotostadier følge arbejdet med den »Arkæologiske park Danevirke«, der bliver indrettet med museet som midtpunkt.

Parken planlægges og indrettes af Kreis Schleswig/Flensburg, Arbeitsgemeinschaft Ochsenweg og Danevirkegården i nært samarbejde med de tyske fredningsmyndigheder. Parken får et nyindrettet stisystem, der som et liggende ottetal forløber på begge sider af museet. I vest til Valdemarsmuren og skanse XIV og mod øst langs med en af hovedvoldens bedst bevarede strækninger hen til det middelalderlige voldsted Thyrborg. Parken etableres for tyske offentlige midler og fondspenge. Skovarbejdet langs med volden og



Danske soldater fra 2. Ingeniørbataljon igang med skovarbejde på den gamle danske skanse XVI.

etableringen af de nye grusveje gik i gang i efteråret. Arbejderne udføres af danske og tyske militærenheder fra henholdsvis det 2. Ingeniørbataljon fra Skive og Pionierbataillon 620 fra Slesvig, der har påtaget sig at udføre størstedelen af anlægsarbejdet i fællesskab.

Vikingemarked

Vikingeforeningen »Opin Skjold« slog i weekenden 4. og 5. august deres telte op uden for museet. Det var første, men bestemt ikke sidste gang, at vikinger, købmænd og håndværkere inviterede til sommermarked direkte på den gamle vold. »Vikingerne«, kommunen Dannewerk og Danevirkegården var gået sammen om arrangementet, som ca. 1.650 nåede at opleve.

Publikationer

I 2000 markeredes 150-året for slaget på Isted Hede med en særudstilling om datidens sanitetstjeneste og soldaternes kår i felten. I efteråret kunne Danevirkegården så udgive feltlægen Daniel Bøllings dagbogsnotater fra 1848-1850. Daniel Bølling var læge ved et mobilt feltlazaret, og læseren følger den danske hærs march ned gennem Sønderjylland til Isted. Bøllings dagbøger er bearbejdet af Søren Faber, Marie Schulz og Marie Sørensen, alle historiestuderende ved Københavns Universitet. Forfatterne var med til at lave særudstillingen. Bogen er på 90 sider og forsynet med mange illustrationer i sort-hvid og farve. Bogen udkom i efteråret på Poul Kristensens Forlag, Herning.

Nis Hardt

Fra den lokalhistoriske arbejdsmark i Sønderjylland 2001

Historisk Samfund for Sønderjylland

Årsberetning 2001 ved Lars N. Henningsen

Historisk Samfund for Sønderjylland afholdt lørdag den 13. april 2002 årsmøde på Havnbjerg Stationskro. Ca. 80 medlemmer var mødt frem. Den ene af foreningens revisorer, Frede Rudolph, Aabenraa, blev valgt til dirigent. Han konstaterede, at generalforsamlingen var lovligt indvarslet og gav derpå ordet til formanden, Lars N. Henningsen, Aabenraa, der aflagde følgende beretning:

»Vi skal i gang med projekt »den gode historie««, udtalte amtsborgmester *Carl Holst* for nogle måneder siden. Amtet havde fået udarbejdet et såkaldt *kompetenceregnskab*. Det viste, at Sønderjyllands store problem er rekruttering af unge medarbejdere til virksomhederne. Når unge mennesker søger stilling og hører, at virksomheden ligger f.eks. på *Als*, så siges interessen straks at blive mærkbart mindre. Et så afsides sted er der vel »ikke lys i gaderne og vand i hanerne«, så dér vil man ikke hen. Derfor er det ifølge *Carl Holst* den store opgave at skabe bedre kendskab til regionen. Det er en forudsætning for at kunne lokke medarbejdere hertil og at modvirke, at unge søger bort til uddannelse eller job i andre dele af landet.

Hvad skal der så gøres? Efter amtsborgmesterens mening gælder det om at markedsføre vor landsdel bedre. Det kan f.eks. ske ved at satse på elitesport, så landsdelen bliver mere omtalt. Amtsborgmesteren fortsætter: »Jeg vil gerne, når man siger Sønderjylland, så tegner der sig billeder af fodbold, ishockey, håndbold, symfoniorkester, *historie*, natur, spændende virksomheder og så videre.« Hvis vi får sat dette projekt »den gode historie« på skinner, hvis vi skaber øget kendskab til regionen, så vil vi iflg. *Carl Holst* også modvirke et støvet image og kunne skaffe ressourcer til landsdelen.

Se, dette er jo interessant. Kulturlivet i dets fulde bredde tillægges en betydning, når det gælder om at øge kendskabet til regionen og

gøre den mere tiltrækkende. Det gjaldt da udtalelsen kom frem, og det gælder også i dag kort tid efter – hvor sparekniven svinges, også over for dele af kulturlivet i vor landsdel.

For Historisk Samfund er vurderingen relevant. Foreningen skal vel ikke klassificeres under »elitesport«. Men lige som sportens folk udbreder Historisk Samfund kendskabet til regionen. Gennem vore aktiviteter arbejder vi for, at der, når man siger »Sønderjylland«, kan dukke et billede frem af en spændende historie.

Kort sagt: Historisk Samfund for Sønderjylland har altid bestræbt sig for at udbrede kendskabet til regionen og dermed til at »markedsføre« den. Om det sker på eliteplan, må andre vurdere – men vi har da ambitioner i den retning. I alt fald tilbyder vi os til samarbejde om dette »projekt den gode historie«, også i fremtiden. Vores udgangspunkt er jo heller ikke så ringe – her i landets eneste grænseregion med den i forhold til resten af Danmark enestående historiske udvikling.

I året der gik har vi gjort det på mange måder. Der er arbejdet målrettet på PR-fronten. Foreningens elektroniske hjemmeside er udbygget, og der er indsat links til beslægtede foreninger og institutioner. Der er arbejdet med opbygningen af en sønderjysk historisk netportal. Der er opbygget en samling af e-mailadresser, som har vist sig særdeles nyttig og effektiv til udbredelse af oplysninger om nye bøger og arrangementer. Et særlig målrettet fremstød over for pressen foretog vi i forbindelse med udsendelsen af Sønderjyske Årbøger i november. Vi prøver også at etablere en øget direkte kontakt til boghandlerne. Der arbejdes desuden med en revideret udgave af vor hvervebrochure.

Ét stort projekt, som i høj grad vil kunne tjene »projekt den gode historie om Sønderjylland«, har vi desværre måttet stille lidt i bero. Jeg tænker på planen om udgivelse af et historisk-kulturhistorisk opslagsværk *Sønderjylland A-Å*. Men gemt er ikke glemt. Vi er overbevist om, at et sådant alment opslagsværk vil kunne bidrage til at udbrede kendskabet til Sønderjyllands interessante historie og kultur. Det vil vi derfor arbejde videre med, forhåbentlig i samarbejde med institutioner og politikere i landsdelen.

Kræfter har ikke været spildt. Der er solgt pænt af bøgerne. Enkelthæfter af Sønderjysk Månedsskrift har fremkaldt store overskrifter. Artikler fra Sønderjyske Årbøger har vakt så stor interesse,

at de i flere tilfælde er blevet genoptrykt af andre historiske foreninger. Vi har indbudt til en tredages kulturrejse og to endages dito med langt større tilslutning, end vi kunne tilfredsstille. Vi har i januar og februar 2002 afholdt en foredragsrække om »Myter og Sandheder« i Sønderjyllands historie«. Den var langt fra støvet – og kaldte på fem aftener 600 tilhørere.

Tilslutningen til vore enkelte tilbud er altså stor. Men samtidig mærker vi en tendens, som andre foreninger af vor art også har bemærket. Vi lever i et selvbetjeningssamfund. Vi ønsker at vælge frit på hylderne, ikke at overtage hele sortimentet en bloc. Vi vil godt have de enkelte foreningstilbud – men ikke nødvendigvis være medlem. I året 2001 faldt medlemstallet med 49 til 2.260. Sønderjysk Månedsskrift havde 1.737 abonnenter, et fald på 42. Vi har gjort en del for at modvirke denne tendens. Dels er der ikke slækket på kvaliteten – dels er pressearbejdet blevet intensiveret. Men vi må altså konstatere, at medlemstallet i sig selv giver anledning til overvejelser.

Sønderjyske Årbøger tog i 2001 fat på det evigt unge tema i vor landsdel, som har fået ny aktualitet med Schengenaf-talen – nemlig selve grænsen. Temaet blev spillet igennem i tre artikler. Kresten Philipsens indlæg sætter focus på det grænseoverskridende samarbejde, Lars N. Henningsen fortæller om, hvordan grænsen i perioder af dette århundrede dannede en næsten uoverstigelig mur for befolkningerne på begge sider af grænsen, og Jarvin Mellemsgaard belyser spørgsmålet, om der reelt forelå en mulighed for grænseflytning i forbindelse med den såkaldte Oktobernote i 1946. Grænsetemaet var baggrund for, at årbogen blev præsenteret i den gamle grænsekontrolbygning i Kruså den 16. november. Her fortalte politimester Michael Mørup Hansen om kontrolarbejdet under de nye Schengenvilkår. Museumsinspektør Hanne Christensen fortalte om bygningen, og der blev stillet spørgsmål om dens skæbne i fremtiden.

I øvrigt var der i årbogen seks artikler, som spænder lige fra arkivforhold og historien om Sct. Marie kirke i Sønderborg til en spændende afhandling om oberst Paludan-Müller og hans mildt sagt anspændte forhold til den officielle samarbejdspolitik. Med 20 anmeldelser og beretninger fra arkiver, museer og forskningsinstitutioner og fra den lokalhistoriske arbejdsmark kom årbogen op på 376 sider. Takket være Schmidts Bogtrykkeri i Vojens var tryk-kvaliteten som altid fremragende.

Sønderjysk Månedsskrift udkom i 2001 med ti hæfter, hvor læserne på de 340 sider kunne stifte bekendtskab med 43 artikler samt anmeldelser af 31 bøger. Indholdet rækker lige fra fregatten Rolf Krakes krigsindsats og »Befolkningsforhold i Sønderborg amt 1900-1940« over udgravninger ved franciskanerklosteret i Flensborg og sommerferie i »Mormors sommerhus« til en sønderjydes oplevelser som arbejdsløs i 1920'ernes USA. Som de foregående år var aprilnummeret et farvelagt og udvidet temanummer, der i 2001 fokuserede på begrebet »Kulturmiljøer«.

Sidste år var vi nødt til at opgive forsendelsesomslaget og i stedet trykke adressen direkte på bagsiden. Der kom straks enkelte klager over beskadigede eksemplarer. Vi har fulgt sagen nøje. Efterfølgende er der dog kun kommet ganske få klager. Skulle der optræde beskadigede eksemplarer, vil de blive erstattet.

Den lange række af **selvstændige bøger** blev udvidet med endnu et bind i 2001. Det var Ingvert Møller Terkildsens bog »*De sønderjyske domænegårde*«, der udkom som nr. 7 i serien Sønderjyske billeder i samarbejde med Institut for sønderjysk Lokalhistorie og redigeret af Niels H. Kragh-Nielsen. Billedbogen fortæller først alment om de preussiske domænegårde og deres betydning for den nationale jordkamp fra 1896 og indtil 1920 og derefter om deres skæbne efter Genforeningen. Anden del af bogen er en beskrivelse af hver af de 36 sønderjyske domænegårdes historie. Alt sammen ledsaget af talrige billeder. Ikke mindst takket være forfatterens ihærdige indsats blev bogen udsolgt i løbet af året.

Den dansk-tyske kamp om jorden var emnet for Hans Schultz Hansens bog »*Dansk jord på danske hænder. Foreningen Landeværnet og den nationale jordkamp i Sønderjylland 1927-2002*«, der udkom på Landeværnets jubilæumsdag den 24. januar 2002. Her fortælles først om jordkampen fra 1890'erne og indtil Genforeningen. Derefter skildres oprettelsen af Kreditanstalt Vogelgesang i 1926 og den danske reaktion, som blev det nye Landeværn fra 1927. Med en national stemningsbølge i ryggen fik den nye forening under ledelse af gårdejer Hans Andersen fra Kongsbjerg en flyvende start. Efter 1945 blev Kreditanstalt Vogelgesang likvideret, men alligevel fortsatte Landeværnet jordkampen imod det tyske mindretal til ind i 1960'erne. Efter tilslutningen til EF har opgaven særlig været at støtte danske købere af landbrug i grænseområdet overfor konkurrence fra tyske og siden

hollandske statsborgere. Takket være et fortræffeligt samarbejde med Landeværnet kunne bogen udgives uden omkostninger for Historisk Samfund.

Her til årsmødet foreligger bogen »*Harmonisering eller særordning*«, der handler om Sønderjyllands administrative genforening med Danmark efter 1920. Den er skrevet af Peter Fransen, Kim Furdal, Leif Hansen Nielsen, Erik Nørr, Hans Schultz Hansen, Annette Østergaard Schultz og Hans H. Worsøe og forsøger at besvare spørgsmålet: I hvilken udstrækning skete der en harmonisering med den kongerigske forvaltning, og hvor blev der tale om særordninger, hvad enten det var en videreførelse af preussiske forhold eller der blev gjort forsøg med almene reformer? Bogen kaster nyt lys over sammensmeltningsprocessen mellem Sønderjylland og det øvrige land.

Der blev således sørget for masser af læsestof. Men det lænkede os ikke til læselampen derhjemme. Som opfølgning af Skåne-Blekingturene i 1999 og 2000 indbød **turudvalget** i dagene 24.-26. august til *tredagestur til Halland og Bohuslen*. Tilslutningen blev så overvældende, at turen gentages i 2002. Programmet begyndte med besigtigelse af St. Petri kirke i Malmø, hvorefter bussen kørte op langs Svenskekysten, over Hallandsåsen, forbi Skottorp herregård til Laholm med Christian 4.s fæstningsværk og videre til Sjöared, hvor vi ved mindesmærket for freden i Knærød 1613 fejrede den sidste danske sejr over svenskerne. Lørdag stod i Bohuslens og Tordenskiolds tegn med besøg af fæstningen i Kungälv og den imponerende fæstningsby Marstrand, hvor Tordenskiold snød den svenske kommandant. Efter lørdag aftens festmiddag på Societetshuset i Varberg tog vi søndag morgen afsked med vort logi i Stadshotellet og besøgte Varberg fæstning. Så gik turen hjemad med besøg undervejs i Halmstad, som også er præget af Christian 4. Undervejs var der foredrag af udflugtsudvalgets medlemmer Henrik Becker-Christensen, Ole Perch Nielsen og Hans H. Worsøe og af foreningens formand Lars N. Henningsen.

Der blev også tid til to endagesture. I maj måned var knap 50 medlemmer i København under ledelse af Ole Perch Nielsen og turudvalget for at se på Bjørn Nørgaards fornemme nye gobeliner på Christiansborg og Christian 5.-gobelinerne fra Den skånske Krig på Rosenborg. Den 26. maj var der *herregårdstur* til *Emkendorf, Altenhof og Damp*. Også denne tur blev overtegnet og gentages derfor i 2002. Med foredrag af godsejerne, Carsten Porskrog Rasmussen og Lars



N. Henningsen blev der sat fokus på Reventlowernes betydning som politikere, bygherrer og storlandbrugere.

De **kulturnhistoriske aftenvandring**er havde pressisske administrationsbygninger som tema. 75 medlemmer tog del i besøgene i det gamle amtshus i Aabenraa og det preussiske marinelazaret i Sønderborg, begge gange med foredrag.

Amtskredsene har arbejdet støt og roligt. I alt 16 møder – generalforsamlinger, fællesmøder med de lokalhistoriske foreninger og arkiver, foredragsmøder og udflugter – har samlet op mod 800 deltagere. Den traditionelle afstemningsfest på Folkehjem i Aabenraa var som altid en succes med ca. 150 deltagere. I Sønderborg amtskreds lå deltager-tallet ved de tre arrangementer hver gang på 70. I Sydslesvig markeredes 100 året for Gustav Johannsens død den 24.-25. oktober med et alsidigt program: udstilling, kransenedlæggelse, foredrag i Borgerforeningen og festmiddag på Knudsborg. Det skete i samarbejde mellem flere foreninger og rundhåndet støttet af Union Bank, fra først til sidst med stor deltagelse.

Amtskredsene var også aktive i et fremstød for at hverve nye medlemmer. På styrelsesmødet i april 2001 besluttede vi at tilbyde hver

Fra tredagesturen til Halland og Bohuslen 2001. Til venstre: Hans H. Worsøe fortæller om tildragelser ved Bohus fæstning. Til højre: Henrik Becker-Christensen mindes ved Knærød fredsslutningen i 1613 og Danmarks sidste regulære sejr over svenskerne. Fotos: Jens Unna.



lokalhistorisk forening i landsdelen to gratismedlemskaber i året 2002. Det giver os kontakt med op mod 100 nye medlemmer. Vi håber de udvalgte bliver glade for tilbudet – og at vi genser dem også i de kommende år.

Alt dette koster jo penge. Heldigvis kan vor kasserer fortsat oplyse om sorte tal i **regnskabet**. Men bag det ligger også støtte fra mange sider. Ikke mindst støtten til vore udgivelser må nævnes. I år 2001 drejede det sig om Gunder Nissens og Mattes Mathiesen Nissens Fond, Dansk Kultursamfund af 1910, Det unge Grænseværn, Alving Fonden, Oberst Parkovs Mindelegat. Sidst men ikke mindst har Sønderjyllands Amt som altid med sin faste støtte muliggjort vort sekretariat, og Amtsmuseumsrådet og amtets naturafdeling har ydet støtte til Sønderjysk Månedsskrift.

Til slut er der endnu en tak, jeg gerne vil udtrykke – på hele styrelsens vegne. Netop denne tak ligger mig særlig på sinde. Alle vore mange gøremål forudsætter et velfungerende sekretariat. Der skal holdes styr på medlemskartotekerne, der skal tages mod bestillinger, og de mange bøger, årbøger og månedsskrifter skal ekspederes. Der skal

føres lister over deltagerne til udflugter og andre arrangementer, og der er det store bogholderi – for blot at nævne det vigtigste. Siden 1991 har **Aage Skærbæk** varetaget hele det slidsomme arbejde med de utallige ekspeditioner, siden 1993 har **Mona Brieghel** varetaget bogholderiet. Det har været krævende opgaver. Netop i disse år har det været særlig krævende. Indførelsen af den nye EDB-teknik med alle dens luner har stillet krav til omstilling og fornyelse. Det er også hændt, at det hele brød sammen og skulle startes fra ny. Alt dette har Aage hjulpet os igennem med engleblid tålmodighed og stædig vilje til at løse problemerne, og han har taget slæbet med alle de helt konkrete byrdefulde ekspeditioner. Hos Mona har det store bogholderi været i gode hænder, og der er ydet en flot service med at tage mod de mange telefonopkald.

Nu har det maget sig så, at væsentlige dele af opgaverne pr. 1. maj overtages af Lajla Brejning fra Landsarkivet. Til Lajla siger vi hjertelig velkommen, vi glæder os til samarbejdet. Til Aage og Mona skal der lyde en hjertelig TAK. I har ydet en indsats, som har været båret ikke af den beherskede godtgørelse, vi kunne yde, men af interesse og ubegrænset hjælpsomhed. Tak skal I have – og ikke mindre tak, at I har lovet at ville hjælpe under spidsbelastninger også fremover.

I tilknytning til beretningen fik Aage Skærbæk og Mona Brieghel overrakt hver en gave som tak for mange års engageret og veludført arbejde på Historisk Samfunds sekretariat. Den 1. maj 2002 afløses de af Lajla Brejning på kontoret. Ligeledes fremsatte formanden på foreningens vegne følgende udtalelse vedr. museumsstrukturen i Sønderjylland:

»I Historisk Samfund for Sønderjylland har vi med bekymring hørt meddelelsen om, at Sønderjyllands Amt agter at trække sig ud af driften af Midtsønderjyllands Museum i Gram og Aabenraa Museum. Vi lægger afgørende vægt på, at disse museers samlinger og virkefelt opretholdes og vil henstille til amtet og de berørte kommuner at indgå i en konstruktiv dialog, der sikrer disse hensyn på langt sigt.«

Beretning og udtalelse blev godkendt uden bemærkninger fra forsamlingen. Det samme gjaldt regnskabet, som fremlagdes af kassereren, Henning Mathiesen, Sønderborg. Styrelsens forslag om at forhøje kontingentet blev vedtaget, således at dette fra 2003 udgør 245 kr. for det fulde medlemskab med Sønderjyske Årbøger og Sønderjysk Månedsskrift, 145 kr. for medlemskab alene med Sønderjyske Årbøger og 160 kr. for abonnement udelukkende på Sønderjysk Månedsskrift.

Der var ikke indkommet forslag til generalforsamlingen. Ved valget til styrelsen blev Elsemarie Dam-Jensen, Henning Mathiesen, Lars N. Henningsen og Hans Schultz Hansen genvalg. Der var også genvalg til revisorerne Frede Rudolph og Julius Beier.

Under eventuelt fortalte Lars N. Henningsen om de kommende udgivelser og arrangementer. Hans Schultz Hansen præsenterede den netop udkomne bog »Harmonisering eller særordning« om den sønderjyske administration efter 1920.

Efter kaffebordet holdt professor Ditlev Tamm, Københavns Universitet, foredrag om »Danfoss som værnemager – myte og sandhed«, der blev hørt med stor interesse af forsamlingen. Foredragsholderen konkluderede, at Danfoss ikke var nogen værnemagervirksomhed. Efter årsmødet kunne deltagerne bese Danfossmuseet.

Haderslev amtskreds 2001

I Haderslev amtskreds har der været afholdt møde d. 9. maj 2001 med udgangspunkt i »På sporet af de første danskere«. Dette møde foregik i samarbejde med Skodborg Hjemstavnsforening på Slotseng mellem Mølby og Lerte, hvor Nationalmuseet har gravet gennem nogle år. Efterfølgende var der lysbilleder og foredrag på Jels Voldsted. Fællesmødet med de lokalhistoriske foreninger blev afholdt i Tiset, hvor fællesarkivet mellem Tiset og Højrup – gennem en kæmpeindsats fra medlemmer – er blevet et vældigt aktiv.

Generalforsamling for Haderslev Amtskreds blev afholdt på Hotel Harmonien med foredrag af arkivar Uffe Thyssen, Byhistorisk Arkiv i Haderslev. Han fortalte med udgangspunkt i sin specialeopgave om skoleidræt i forrige århundrede.

Rundemølle blev besøgt i efteråret, dels for at se en spændende bygning med megen historie indvendig, dels husets særlige indhold og hjemstedet for Løjt Lokalhistoriske Forening.

Fællesmødet med de lokalhistoriske foreninger i 2002 blev afholdt i Christiansfeld.

Karl Erik Olesen

Aabenraa amtskreds 2001

Lørdag d. 10. februar 2001 afholdtes afstemningsfest på Folkehjem som sædvanlig i samarbejde med Grænseforeningen, Foreningen Norden og Sprogforeningen, i 2001 var det vores forening, som stod for arrangementet. Lektor Jørn Buch, Haderslev Seminarium holdt et interessant foredrag med emnet »Afstemningen i Sønderjylland i et Europæisk perspektiv, historisk og aktuelt«.

Frøslev Padborg sangkor underholdt, og den store sal var fyldt med ca. 150 deltagere.

Den 28 april var der generalforsamling på Folkehjem. Efter generalforsamlingen, hvor der var genvalg, holdt museumsdirektør Thorkild Kjærgaard, Sønderborg slot foredrag om Landbruget i 1700-tallet.

Den 22. maj havde vi historisk aftenudflugt til Felsted sogn, hvor formanden for Historisk forening for Felsted Sogn Andreas Asmussen fortalte om kirken og tog os med på en byvandring.

Vi sluttede i forsamlingshuset, hvor A.S. fortalte mere om Felsteds historie.

Det årlige fællesmøde for bestyrelserne i foreninger og arkiver i Aabenraa

amtskreds fandt sted i oktober i Rødekro med 50 deltagere. Formanden for Rødekro lokalhistoriske forening Ellen Jensen fortalte om bygningen og Tide-manns oldtidssamling og fremviste arkivet. Bagefter drak man kaffe og gdr. Torp Friis Möller fortalte om Rødekros historie. Aftenen sluttede med beretninger fra de forskellige foreninger.

Hans H. Bang

Sønderborg amtskreds 2001

Generalforsamlingen 2001 afholdtes den 19. april i Ulkebøl forsamlingshus. De to bestyrelsesmedlemmer, der var på valg, blev genvalgt. Som foredrags-holder havde vi fået fat på Jørn Buch, Haderslev. Hans emne var: »æ natue o æ optugtels« – sønderjysk sprog og identitet.

Hans omfattende viden og sprudlende facon gjorde, at det blev en god og morsom oplevelse for de 50 mennesker, der havde fundet vej til generalforsamlingen.

Den 6. juni 2001 var vi på aftenbesøg i Egen kirke, en af landets største landsbykirker, der kan rumme omkring 800 personer. Sognepræst Kitty Hovgaard Jensen fortalte træk af kirkens historie og inventar. Bagefter var der foredrag i Egen forsamlingshus ved Henning Mathiesen om »Den tidlige bebyggelse og sognedannelse på Als.« Det blev en god aften for de 76 fremmødte. Det årlige fællesmøde med de lokalhistoriske foreninger og arkiver fandt sted den 14. november 2001 på Cathrinesminde Teglværk i samarbejde med Lokalhistorisk Forening for Broagerland og som sædvanlig med god tilslutning. Chr. Frederiksen, der er formand for Lokalhistorisk Forening for Broagerland stod for præsentationen af foreningen, og fortalte om »Cathrinesminde – et museum bliver til«. Randi Demuth fortalte om arkivet, som var åbent for interesserede før mødet.

Lene Junker-Hansen

Tønder amtskreds 2001

Den 5. sept. havde bestyrelsen arrangeret en vandring i Højer, hvor tidligere skoleinspektør Folmer Christiansen skulle vise rundt og fortælle om kirken og møllen, men på grund af manglende tilslutning måtte det aflyses. Vi har selvfølgelig i bestyrelsen spurgt os selv, hvorfor? Det blev nok ikke ordentlig annonceret, og så var der en vigtig kamp for fodboldlandsholdet i fjernsynet. Torsdag den 11. okt. var der møde i Løgumkloster, hvor bestyrelsen var sammen med repræsentanter fra de historiske foreninger i vort område. Aftenen startede med, at vores tidligere formand Peter Madsen på fornem vis viste os rundt i klosteret og kirken. Den samme aften blev der oplyst om det nye tiltag, hvor Historisk Samfund for Sønderjylland vil uddele gratis gavemedlemskaber som de enkelte bestyrelser skal udpege. I Tønder Amtskreds drejede det sig om ialt 13 personer, der har eller vil få det etårige gavemedlemskab. Bagtanken ved det hele er at vi håber de fortsætter som medlem.

Sidste år sagde vi farvel til Peter Madsen efter 12 år som formand og ialt 14 år i bestyrelse, og i år er det så Ellen Jepsen der også holder efter 14 år. Det siger vi mange tak for! ikke at hun holder, men fordi hun har villet bruge

en del af sin tid til gavn for det historiske, her i vores lille bestyrelse. Der skal også lyde en tak til de andre kollegaer for et godt samarbejde.

Finn Clemmensen

Sydslesvig amtskreds 2001

2001 har været et stille år i foreningens historie. Først afholdt vi generalforsamling 18. april i Slesvig. Carsten Reyhe, Jørgen Kühl og Jesper Bolund Nielsen blev genvalgt. Dernæst var der foredrag ved Martin Klatt: Danske Sydslesvigere og østpreussiske flygtninge. Foredraget blev kommenteret livligt.

11. oktober fremviste Nis Hardt den nye arkæologiske park, som er ved at blive indrettet ved Danevirkegården. 25 deltog i arrangementet. 25 oktober var der gået 100 år siden, at rigsdagsmedlem Gustav Johannsen døde. Sammen med andre foreninger og institutioner bidrog Historisk Samfund i den anledning til en arrangementsrække, der varede 2 dage.

Sidst på året blev der dannet en lille komite i Slesvig bestående af Emil Schrøder, Jürgen Hoppmann, Carsten Reyhe og Jesper Bolund Nielsen. Den vil prøve at indsamle midler til en restaurering af general Carl von Arenstorffs sarkofag, som befinder sig i Slesvig Domkirke.

Indtil nu har amtskredsens givet 500 DM til formålet, og håber på at vort gode navn kan skaffe resten af de 17.000 DM, som en pæn restaurering vil koste.

Amtskredsen har nu 150 betalende medlemmer, hvilket er 3 mere end sidste år. Derimod er abonnementsstallet for Sønderjysk Månedsskrift dalet med 1 til 112.

Jesper Bolund Nielsen

Andre landsdelsdækkende foreninger og arkiver

Lokalhistoriske Arkiver og Samlinger i Sønderjylland (LASS)

Formand: Erik Manthei Nielsen, Løjtertoft 32, 6430 Nordborg, tlf. 74 45 08 29. I 1999 tog SLA initiativ til indførelsen af en mere målrettet arkivmedarbejderuddannelse. Fra LASS's styrelse var man fra starten med på idéen og var fra 2001 klar med et uddannelsesprogram. De kurser, der kom på programmet, er blevet godt modtaget. Deltagerantallet har ikke været dårligt, men vi har måttet aflyse enkelte på grund af sygdom og aflyse et enkelt med for få tilmeldinger. Temadagen har for tredje år i træk måttet aflyses. Spørgsmålet er, om forklaringen er emnerne, prisen eller om der ikke længere er behov for de traditionsrige temadage.

Arkivlederdagen samlede 18 deltagere. Bent Vedsted Rønne orienterede om SLA, Arkibas og en mulig udvikling af arkivdatabaseprogrammet til en Windowsversion. Det blev på mødet drøftet, om der skulle iværksættes en indsamling af arkivalier fra idrætsforeninger og evt. vandværkerne. Kim Furdal orienterede på mødet om det nye kursusprogram for 2002. I den forbindelse kom der ønsker frem om et kursus i brug af amtsarkiverne, hvilket er kommet

med på programmet for 2002. Kim Furdal kunne oplyse, at Institutet er kommet på nettet og LASS vil følge senere. Endvidere blev der drøftet flere aktuelle forhold.

Institut for Sønderjysk Lokalhistorie. Den lokalhistoriske konsulent

Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 58 60, E-mail: isl@isl.dk

Leder: Kim Furdal.

Åbningstid: ma.-to. kl. 9-16, fre. kl. 9-12.

Institut for Sønderjysk Lokalhistorie er en selvejende institution, der siden 1960 har indsamlet billeder, film, lyd og digitale medier om Sønderjyllands historie. Med godt 450.000 billeder, ca. 1.200 spolebånd, 130 film, ca. 400 CD'er med lyd og film samt ca. 30 reolmeter andet kildemateriale råder Institutet i dag over en af landsdelens største samlinger inden for sit felt, som stilles til rådighed for museer, arkiver, forskningsinstitutioner og offentlige myndigheder foruden de mange privatpersoner, som hvert år gæster Institutet. Siden ansættelsen af den første lønnede leder i 1985 har instituttet hvert år bidraget til den lokalhistoriske formidling med bøger, artikler, foredrag og kurser om Sønderjyllands historie, og lederen har fungeret som lokalhistorisk konsulent for de lokalhistoriske foreninger og arkiver i Sønderjylland. Sønderjyllands amt er formentlig et af de amter, hvor den lokalhistoriske interesse er størst. En undersøgelse fra 1996 påviste således, at 7% af den samlede befolkning i Sønderjylland var medlem af en lokalhistorisk forening. Dermed virker Institut for Sønderjysk Lokalhistorie inden for et kulturområde, der har stor folkelig opbakning.

Den 1. december forelå CD'en »Billeder af Sønderjyllands historie. Billedsalen på Folkehjem«, hvor brugerne bag skærmene ikke blot kan nyde Helge Krempins mange smukke affotograferinger af billederne på Folkehjem, men også Troels Finks foredrag om den nationale kamp, Folkehjem og Det nationale Portrætgalleri fulgt af relevante illustrationer af de mange personer, steder og begivenheder, som optræder under foredraget. Projektet har gjort det klart, at de elektroniske medier ikke blot kan bruges i det daglige registreringsarbejde, men også anvendes aktivt i formidlingen af den sønderjyske historie.

Arbejdet med samlingerne har været præget af få men meget store afleveringer, som har krævet store ressourcer til ordningsarbejdet. Fra pressefotograf Erik Smedegaard er der indkommet ca. 1.000 positivbilleder og godt 3.500 negativbilleder fra sidste halvdel af 1980'erne. Omtrent samtidig med denne aflevering modtog Institutet ca. 6.000 pressebilleder fra JydskeVestkystens lokalredaktion, som er blevet registreret og indordnet sammen med de øvrige billeder fra JydskeVestkysten. Fra Nicolai Johannsen, Egersund, lånte instituttet en meget stor og interessant samling af postkort fra Broager kommune og Gråsten til scanning. Efter aftale har Institutet påbegyndt en scanning af de ca. 4.000 postkort med henblik på en senere aflevering.

2001 blev året, hvor instituttet begyndte at ruste sig til at modtage og bevare digitale billeder. Jydske Vestkysten gik i maj/juni 2001 over til brug af digitale kameraer. Dermed er samtlige aviser i Sønderjylland med undtagelse af ugeaviserne gået over til brug af digitale billeder. Med den billedproduktion der foregår på aviserne, og den rolle pressefotoet spiller for den samlede billedfor-

midling, er der ingen tvivl om, at Institut for Sønderjysk Lokalhistorie er nødsaget til at være med fra starten. Foreløbig er indgået en aftale med pressefotograf Ernst Winckelmann om løbende afleveringer af hans digitale pressebilleder.

På baggrund af en konkret henvendelse fra Mogens og Mette Scott Hansen bad Sønderjyllands amt Institut om at foretage en arkivfaglig vurdering af ægteparrets samling af materiale vedrørende Sikringsstilling Nord. På denne baggrund har Sønderjyllands amt bevilget 100.000 kr. til en sikring af samlingen, der i den forbindelse skal afleveres til instituttet. Samtidig har de berørte kommuner på amtets foranledning skudt yderligere godt 40.000 kr. til arbejdet. Projektet påbegyndes i februar 2002.

2001 blev også året, hvor LASS i samarbejde med instituttet introducerede SLA's nye arkivmedarbejderuddannelse. Dermed er der skabt en langt bedre og mere systematisk uddannelse af medarbejderne på de lokalhistoriske arkiver, som samtidig sikrer at såvel medarbejdere som ledere har været igennem et kursusforløb med et ganske bestemt indhold.

Sønderjysk Månedsskrift er Instituttets centrale formidlingsopgave og største enkelte arbejdsområde. Til publikationerne hører også bogen »De sønderjyske domænegårde« som udkom 15. juni skrevet af Ingvert Møller Terkildsen og redigeret af Niels H. Kragh-Nielsen, der også har stået for teksterne til de mange smukke billeder. »De sønderjyske domænegårde« giver for første gang en beskrivelse af historien bag oprettelsen af domænegårdene. Bogen udkom som nr. 7 i serien Sønderjyske billeder, som Institut udgiver sammen med Historisk Samfund for Sønderjylland.

Heimatkundliche Arbeitsgemeinschaft für Nordschleswig

Vestergade 30, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 38 33, fax: 74 62 79 39.

Formand: Lorenz P. Wree, Kirkepladsen 5, 6270 Tønder, tlf. 74 72 23 55,

E-mail: lpw@itai.dk

Arkiv: Archiv/Historische Forschungsstelle der deutschen Volksgruppe in Dänemark.

Vestergade 30, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 38 33, fax: 74 62 79 39,

E-mail: lubowitz@hagn.dk

Åbningstid: tirsdag og torsdag kl. 9-16 og efter aftale.

Leder: Frank Lubowitz.

Foreningen er startet i 1959. Medlemmer i 2001: 550.

Arkivet er startet i 1976. Antal besøgende på arkivet i 2001: 85.

Afleveringer til arkivet i 2001: 15.

Generalforsamlingen fandt sted den første lørdag i februar med efterfølgende foredrag af dipl. arkæolog Dr. Frauke Witte, Schleswig, om udgravningerne ved Gråbrødreklostret i Flensborg.

Der var temawekend på Grenzakademie Sankelmark 24.-25. marts om Rømø med tilhørende heldagsekskursion til Rømø lørdag den 18. august. Søndag den 20. maj afholdt foreningen en halvdagstur med byvandring i Haderslev. Årbogens hefte 76 udkom i foråret med følgende hovedbidrag: Zum Gedenken an Arthur Lessow (Ingrid Riese). Briefwechsel zwischen Paul Andersen u. seiner Frau Dora 1941-1943 (M. Nielsen). A. Paul Weber (G. Lapp).

Arkivet har bl.a. modtaget akter om de tyske foreninger i Mølby/Sommersted og sager fra NSDAPN-Parteiführer Jens Møller, bl.a. fotoalbums.

Historisk Samfund for Als og Sundeved

Museet på Sønderborg Slot, 6400 Sønderborg.

Formand: Lorenz P. Christensen, Stationsgade 1, V. Sottrup, 6400 Sønderborg, tlf. 74 46 74 70.

Foreningen er oprettet i 1908.

Slægtshistorisk Forening Sønderjylland

Formand: Ole H. Jensen, Kløvermarken 3, 6430 Nordborg, tlf. 74 45 02 35.

Foreningen er oprettet i 1981. Medlemmer i 2002: 160.

E-mail: ohj@adr.dk.

Hjemmeværnsregion III's historiske Udvalg

Formand: Mette Marie Andersen, Gl. Toftlundvej 13, Rurup, 6520 Toftlund, tlf. 74 83 15 37.

Lokalhistoriske foreninger og arkiver

Augustenborg kommune

Lokalhistorisk arkiv for Augustenborg kommune

Formand: Paul Hartmann, Vibevej 10, 6440 Augustenborg, tlf. 74 47 10 50.

E-mail: aug.larkiv@pc.dk

Foreningens arkiv: Slotsallé 10 D, 6440 Augustenborg, tlf. 74 47 18 08.

Åbningstid: Onsdag kl. 9-12 og 16-18 samt første mandag i måneden kl. 19-21.

Leder: Ruth Forum Møller, Storegade 19, 6440 Augustenborg, tlf. 74 47 10 50.

Foreningen er oprettet i 1978. Medlemmer i 2001: 581.

Arkivet er startet i 1978. Antal besøgende på arkivet i 2001: 387.

Antallet af afleveringer til arkivet i 2001: 94.

Arkivet deltog i Augustenborgs 350-års jubilæum, hvor der var ekstraordinære åbningstider. Der var indrettet en lille særudstilling med gamle køkkenre-kvisitter. En lokal teatertrup opførte et lille teaterstykke om byens oprindelse ud fra materiale i landsarkivet i Aabenraa. Sammen med Chr. Fægteborg har foreningen udgivet et lille hæfte med sagn og fortællinger fra egnen. Årets egnsvandring gik til Asserballe-området.

Arkivet har bl.a. modtaget: Navneregister til kirkebøger, personregistre til Ketting og Notmark, protokoller m.m. fra Augustenborg frivillige Brandvæsen, guldtrådssyet indrammet skriftstedsbillede og en skrivelse vedrørende fabrikation af Alsvæven.

Bov kommune

Historisk Forening for Vis herred

Formand: Henrik Meyer, Fjordvejen 55, Sønderhav, 6340 Kruså, tlf. 74 67 82 72.

Foreningen er oprettet i 1970.

Bov Museum

Bovvej 2, 6330 Padborg, tlf. 74 67 51 50.

Åbningstid: Hver dag undtagen mandag kl. 14-17; skoler og større selskaber efter aftale.

Leder: N. P. Lund-Jensen, Rønsdamvej 17, Bov, 6330 Padborg, tlf. 74 67 33 32.

Bov Lokalkarkiv

Bov Bibliotek, Bovvej 4, 6330 Padborg, tlf. 74 67 34 54.

Åbningstider: Efter aftale med lederen.

Leder: Overbibliotekar Hella Hostrup, Bov Bibliotek, Bovvej 4, 6330 Padborg, tlf. 74 67 34 54, fax: 74 67 34 88, E-mail: bov.bibliotek@bovkommune.dk

Webseite: www.bovnettet.dk

Foreningen er oprettet i 1991. Arkivet startet i 1991.

Antallet af afleveringer til arkivet i 2001: 15 sagsarkiver, 188 personarkiver og 401 billeder.

Arkivet har bl.a. modtaget arkivalier fra Frøslev Padborg Husmoderforening, Bov IF og en billedsamling (topografi).

Bredebro kommune**Lokalhistorisk Forening for Bredebro**

Formand: Lauge Nielsen Jepsen, Møllevej 5, Visby, 6261 Bredebro, tlf. 74 78 36 40, E-mail: wostepas@mail.dk

Foreningens arkiv: Brede Bygade 14, 6261 Bredebro, tlf. 74 71 14 28 (kl. 14-16).

Åbningstid: Tirsdag kl. 14-16.30 og efter aftale med lederen.

Leder: Søren H. Schmidt, Randerup 66, 6261 Bredebro, tlf. 74 71 63 39, E-mail: Randerup@post7.tele.dk

Foreningen er oprettet i 1997. Medlemmer i 2001: 208.

Arkivet er oprettet i 1982. Antal besøgende og henvendelser på arkivet i 2001: ca. 110.

Antallet af afleveringer til arkivet i 2001: 38.

Foreningen har afholdt tre foredragsarrangementer med nationale og lokalhistoriske temaer samt besøgt Ballum kirke. »Hvordan var livet på landet i 1930'erne?« var temaet for 60 elever fra skolernes 6. klasser. Der blev slagtet, kærnet smør, kartet og spundet uld m.m. og gode fortællere stillede sig til rådighed. Der er dermed startet et interessant samarbejde med skolerne, som vil blive fortsat.

Broager kommune**Lokalhistorisk Forening for Broagerland**

Formand: Christian Frederiksen, Klør-fire 20, Brunsnæs, 6310 Broager, tlf. 74 44 29 23.

Arkivets adresse: Storegade 33, 6310 Broager, tlf. 74 44 93 51.

Åbningstider: Tirsdag kl. 15-17 eller efter aftale med lederen.

Leder: Randi Demuth, Østerhøj 3, 6310 Broager, tlf. 74 44 01 47.

Foreningen er oprettet i 1978. Medlemmer i 1996: 226.

Arkivet er oprettet i 1980. Besøgende i 2000: 303.

Afleveringer til arkivet i 2000: 97.

Christiansfeld kommune

Lokalhistorisk forening for Christiansfeld og Omegn

Formand: Niels Peter Wiborg, Bojskov Bygade 25, 6070 Christiansfeld, tlf. 74 56 35 07.

Foreningens arkiv: Nørregade 1, 6070 Christiansfeld, tlf. 74 56 25 98,

E-mail: Arkivet@worldonline.dk

Åbningstid: Fredag kl. 14-16 og lørdag kl. 14-16.

Leder: Annelise Gram, Kongensgade 19, 1.tv., 6070 Christiansfeld, tlf. 74 56 19 92.

Foreningen er oprettet i 1995.

Arkivet er oprettet i 1985. Besøgende i 2001: ca. 150.

Afleveringer til arkivet i 2001: 12.

I 2001 gik turen til Søgårdlejren. Arkivet har fået mange henvendelser fra såvel turister som skoleelever, der har fået til opgave at skrive om deres by og egn. Vi har en gang om året besøg af Syddansk Universitet i Kolding, som er meget interesseret i de gl. levnedsløb.

Arkivet har bl.a. modtaget: Tyrstrup Herred og Omegns Elforsyning.

Fjelstrup Lokalhistoriske Forening

Formand: Anne-Kirsten Glumsø, Fjelstrup Nørrevej 70, 6100 Haderslev, tlf. 74 56 62 14.

Foreningens arkiv: Skolebakken 21, Fjelstrup, 6100 Haderslev.

Åbningstid: Efter aftale.

Foreningen er oprettet i 1984. Arkivet startet i 1984.

Lokalhistorisk Forening og Arkiv for Hejls-Hejlsminde

Formand: Gunnar M. Krag, Trappendalvej 29, 6094 Hejls, tlf. 75 57 47 54,

E-mail: Trappendal@get2net.dk

Foreningens arkiv: Hejls Landevej 57, »Engbo«, 6094 Hejls, tlf. 75 57 43 85,

E-mail: hejlsarkiv@mail.dk

Webside: www.lokalarkiver.dk/hejlsarkivet

Arkivets åbningstid: Onsdag kl. 15.30-17.30 september til april og første onsdag i måneden kl. 19-21.30.

Leder: Gunnar Krag (se ovenfor)

Foreningen er oprettet i 1981. Medlemmer i 2001: 138.

Arkivet er startet i: 1981. Besøgende i 2001: 35.

Afleveringer til arkivet i 2001: 40.

Foreningens foredragsvirksomhed spændte fra det nationale over det sønderjyske til det lokale med foredrag om »Stednavne i Hejls Sogn og Tyrstrup Herred« og en lysbilledaften om Hejls sogn fra 1940'erne til 1950'erne. I arkivet blev bestanden af arkivfonds tastet ind på Arkibas og indtastningen af billederne går støt fremad.

Arkivet har bl.a. modtaget: Oversigter og materiale fra familien Skovgaard i USA og en oversigt over slægten Birkedal. Endvidere er der indkommet et fotoalbum fra 1884 med ca. 100 personer fra Hejls og en fortegnelse over slægten Dall i Hejls.

Vejstrup Lokalhistoriske Forening

Formand: Johannes Larsen, Toldbakken 53, 6094 Hejls, tlf. 75 57 50 97.

Foreningens arkiv: Sjølundgade 28 (kælderen), 6093 Sjølund.

Åbningstid: Første mandag i måneden kl. 19-21.30 eller efter aftale.

Leder: Jørgen Hesselberg, Vejstruprødvej 17, 6093 Sjølund, tlf. 75 57 48 77.

Foreningen er oprettet i 1988. Medlemmer i 2001: ca. 100.

Arkivet er oprettet i 1988.

Besøgende i 2001: 21.

Afleveringer til arkivet i 2001: 18.

Gram kommune*Lokalhistorisk Arkiv for Gram og Omegn*

Formand: Gunnar Lundgaard, Kirkeallé 13, 6510 Gram, tlf. 74 82 21 61.

Foreningens arkiv: Østergade 10, 6510 Gram, tlf. 74 82 21 61.

Åbningstid: Sæsonen forløber fra september til april, 1. mandag i hver måned kl. 19.30-22.00 og tirsdage kl. 9.00-11.00.

Leder: Gunnar Lundgaard (se ovenfor).

Foreningen er oprettet i 1992. Medlemmer i 2000: 300.

Arkivet er startet i: 1992.

Antal besøgende på arkivet i 2000: 20.

Lokalhistorisk Forening for Højrup sogn

Formand: Andreas Petersen, Kastrupvej 27, Arnum, 6510 Gram, tlf. 74 82 63 74.

Foreningens arkiv: Kongevej 248, Tiset, 6510 Gram.

Åbningstid: Torsdag i lige uger kl. 15-17 og kl. 19.30-21.30 eller efter aftale.

Leder: Agnes Trans, Kastrupvej 12, Arnum, 6510 Gram, tlf. 74 82 64 31.

Foreningen er oprettet i 1992. Medlemmer i 2001: 128.

Arkivet er startet i 1992.

Besøgende på arkivet i 2001: 65. Afleveringer til arkivet i 2001: 41.

Skolen i Arnum har 40-års jubilæum i august 2002. Agnes Trans har i den anledning skrevet om skolerne i Arnum og skolevæsenet fra 1740 til i dag. Der er lavet en planche med billeder af de gamle skoler og navne på alle skolelærere i 200 år, ca. 1 års arbejde.

Tiset lokalhistoriske Forening

Formand: Arne Skafsgård, Stenholtvej 6, Tiset, 6510 Gram, tlf. 74 82 12 96.

Foreningens arkiv: Kongevej 248, Tiset, 6510 Gram, tlf. 74 82 12 68.

Åbningstid: Mandag i ulige uger kl. 14-17 og fra kl. 19.

Leder: Niels Schmidt, Gammel Kirkevej 3, Tiset, 6510 Gram.

Foreningen er oprettet i 1988. Antal medlemmer i 2001: 125.

Arkivet startet i 1988. Besøgende på arkivet i 2001: 40.

Gråsten kommune*Lokalhistorisk Arkiv for Graasten og Omegn*

Ahlmannsparken (biblioteket), 6300 Gråsten, tlf. 74 65 13 75.

Åbningstid: Mandag kl. 14-16, torsdag kl. 16-18.

Leder: Kirsten Thomsen, Lyshøj 14, Rinkenæs, 6300 Gråsten., tlf. 74 65 29 77,
E-mail: lok.hist@graasten.dk
Webisode: www.graasten.dk

Arkivet er oprettet i 1975. Besøgende i 2001: ca. 150.

Afleveringer til arkivet i 2001: 35.

Årets første arrangement var en udstilling på biblioteket om livet på Gråsten havn gennem tiderne. Havnen blev bygget i 1923 og nu, hvor fabriks- og lagerbygninger er nedrevet til fordel for boligbyggeri, var det nærliggende at vise billeder af svundne tiders virksomheder på havnen.

I samarbejde med Gråsten kommune har arkivets medarbejdere udarbejdet beskrivelser af mindesmærker og skulpturer i kommunen. De skal senere udgives som et lille hæfte. I efteråret holdt arkivet åbent hus i forbindelse med en udstilling med emnet »bryllupper«, hvor der blev udstillet mange ældre og nyere billeder og genstande.

Arkivet har bl.a. modtaget: En stor samling papirer og billeder fra Chr. Petersens familie i Bækken, private papirer, postkort m.m. fra Mathilde Paulsen, pressefotos fra lokalavisen og en 120 sider stor mappe med beretninger og fotos fra besættelsestiden i Gråsten fra Peter Villy Bøttcher.

Historisk Forening for Gråsten by og Egn

Formand: Frede Chr. Ihle, Mågevej 16, Alnor, 6300 Gråsten, tlf. 74 65 11 99.

Foreningen er oprettet i 1975.

Medlemmer i 2001: 370.

Generalforsamlingen blev afholdt den 26. april på Den gamle Kro. Derefter vistest lysbilleder af mindestenene i kommunen med kommentarer til hvert enkelt billede. Det var en 8. klasse i Gråsten skole, der havde lavet lysbilledserien som en opgave. Udflugten den 1. september gik til Vejleegnen. Med en guide fra Vejle Turistbureau fik vi set og hørt om alle seværdigheder på denne egn. Efter årsmødet den 15. november i Ahlmannsparken holdt museumsinspektør Hanne Christensen foredrag med lysbilleder om byggeskik og landskaber i Sønderjylland. Derefter fik medlemmerne udleveret årsskriftet. Den 5. december var der aftentur til Landsarkivet i Aabenraa for arkivets medarbejdere.

Haderslev kommune

Haderslev byhistoriske Arkiv

Bispebroen 3, 6100 Haderslev, tlf. 74 22 21 18, fax: 74 22 21 27,

E-mail: HBA@Haderslev.dk

Åbningstid: Tirsdag-torsdag kl. 10-16, tillige 1.9.-31.3. torsdag kl. 16-18.

Leder: Bent Vedsted Rønne, Simmerstedvej 66, 6100 Haderslev, tlf. 74 53 33 21.

Arkivet er oprettet i 1946. Afleveringer i 2001: 249.

Besøgende på læsesalen i 2001: 1.510.

Efter flere års diskussioner og fremlæggelser af forskellige planer for placeringen af et nyt kulturhus i Haderslev blev det folkelige kulturhus Bispen sat i værk i 2001. Bispen er samlingsstedet for de tre kommunale institutioner Aktivitetshuset, Haderslev Bibliotek og Byhistorisk Arkiv med placering på

Bispebroen. Haderslev Byhistoriske Arkiv har i forbindelse med Bispen fået større og mere velegnede magasiner, kontorer og en bedre placering af læsesalen. Flere års arbejde med at skabe gode fysiske rammer til arkivet fandt dermed sin løsning.

Byhistorisk Arkiv har udsendt to publikationer. I forbindelse med Aktivitetshusets 25 års jubilæum blev udgivet »Huset for aktive visioner«. Stadsarkivar Bent Vedsted Rønnes artikelrække »Haderslev i det 20. århundrede« bragt i JyskeVestkysten blev i december udgivet i samarbejde med Forlaget Gammelting som medlemsbog for Haderslev Arkiv- og Museumsforening. Haderslev Kalenderen 2002 med temaet »For fælles bedste – offentlig service gennem tiderne« udkom i november. Haderslev Kalenderen udgives i samarbejde med Haderslev Museum, de otte lokalhistoriske foreninger i Haderslev kommune, slægtsforskerforeningen samt Haderslev Arkiv- og Museumsforening.

Det daglige arbejde med samlingerne har været præget af ombygning og flytning af magasinerne. Blandt de mange afleveringer er konkurssager fra Judica Advokaterne herunder en del bygningstegninger. Sagsmaterialet blev reduceret fra godt 125 flyttekasser til godt 30 flyttekasser ved kassation. Af stor historisk betydning er også afleveringen af især billeder fra Haderslev Kaserne og Slesvigsk Fodregiments forskellige soldaterforeninger.

Den kommunale arkivgruppe har i 2001 afholdt en række møder i forbindelse med udarbejdelsen af »Arkivhåndbog for Haderslev Kommune«. Der er blevet udarbejdet bevarings- og kassationsregler for Teknik og Miljø og for de fleste funktioner under Børn og Familie.

Haderslev Arkiv- og Museumsforening

Formand: Jens Peter From, Fuglsanggård, Hejsager, Grarupvej 65, 6100 Haderslev, tlf. 74 57 13 48.

Foreningen er oprettet i 1954.

Haderslev Slægtsforsknings Forening

Formand: Orla Iver Madsen, Skovbrynet 15, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 15 14, E-mail: oim@get2net.dk

Webside: www.home3.inet.tele.dk/svmi/haderslev.htm

Foreningen er oprettet i 1984. Medlemmer i 2001: 150.

Som tidligere år havde vi også i 2001 åbent hus den første tirsdag fra september til maj med tilfredsstillende fremmøde. Vore foredragsaftener, som oftest har været arrangeret i samarbejde med Folkeuniversitetet, har været velbesøgte. Til tider har vi været ved at vokse ud af Marie Lauritzens hus i Bramdrup, hvor vore møder finder sted. Studiekredsen i gotisk skriftlæsning, som ledes af Niels Peter Bladt, har også haft meget god tilslutning.

Halk-Hejsager lokalhistoriske forening

Formand: Jørgen Schmidt, Halkvej 100, Halk, 6100 Haderslev, tlf. 74 57 13 64.

Foreningens arkiv: Halk Skole, Hejsager, 6100 Haderslev.

Leder: Jørgen Schmidt (se ovenfor).

Foreningen er oprettet i 1984.

Hoptrup Sogns Lokalhistoriske Forening

Formand: Jens M. Knudsen, Nørbygaardvej 40, Marstrup, 6100 Haderslev.

Foreningens arkiv: Hoptrup kommuneskole, Hoptrup Hovedgade 62, Hoptrup, 6100 Haderslev.

Åbningstid: Torsdag kl. 14-16 (undtagen mellem jul og nytår) og efter aftale.

Leder: Holger Bonde, Lysmosen 34, Marstrup, 6100 Haderslev, tlf. 74 57 52 74.

Foreningen er oprettet i 1984. Medlemmer 2001: 841.

Arkivet er oprettet i 1984. Besøgende på arkivet i 2001: 117.

Afleveringer til arkivet i 2001: 42.

Efter generalforsamlingen blev der vist videofilm om årets gang i lokalområdet.

Arkivet har bl.a. modtaget arkivalier fra et hus i Djernæs, Søster Jenny, Anne og Leonhart Nissen, Hoptrup Tekniske skole og om alterdugene i Hoptrup kirke.

Lokalhistorisk forening for Gl. Haderslev

Formand: Mogens Nielsen, Erlevvej 73, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 90 73.

Foreningen er oprettet i 1995. Medlemmer i 1999: ca. 100.

Foreningens arkiv: Bispegade 15-17, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 90 73.

Leder: Mogens Nielsen (se ovenfor).

Åbningstider: efter aftale.

Moltrup sogns lokalhistoriske forening

Formand: Karin Bonde, Bramdrup Lillefort 5, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 23 98, E-mail: lillefort5@hotmail.com

Foreningens arkiv: Bramdrup Vestergade 7, Bramdrup, 6100 Haderslev.

Leder: Hans Skøtt, Rovstrupvej 61, Rovstrup, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 54 25.

Åbningstid: Efter aftale.

Foreningen er oprettet i 1986. Medlemmer i 2001: 187.

Arkivet startet i 1986. Besøgende i 2001: 17.

År 2001 er gået med at samle og skrive person- og ejendomshistorier i Moltrup sogn. Der er 154 huse og gårde i Bramdrup, Moltrup og Rovstrup bygget før 1970. Med udgangspunkt i udskiftningskortet fra 1793 indtegnes de forskellige ejere af markerne på kort fra 1878, 1924, 1964 og 1994. Resultatet bliver til en bog om sognet, der udgives i efteråret 2002.

Arkivet har bl.a. modtaget: En folketælling fra 1803 over Moltrup, Bramdrup og Rovstrup, ca. 200 billeder lånt til affotografering og 154 ejendomsbeskrivelser.

Starup sogns Lokalhistoriske Arkivforening

Formand: Karl Erik Olesen, Starup Kirkevej 25, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 54 20,

E-mail: keo@haderslev.dk

Foreningens arkiv: Starup Skole, Starup Skolevej, 6100 Haderslev.

Åbningstid: Efter aftale.

Leder: Niels P. Bladt, Bjørnøvej 3, Starup, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 41 95,

E-mail: npbladt@post.tele.dk

Foreningen er oprettet i 1986.

Efter at have fået et brandsikkert rum og skab på Starup Skole i 1990 begyndte arbejdet med indsamling af arkivalier, der stadig opbevares på skolen, mens der på grund af pladsmangel er indrettet arbejdsrum og mødelokale i Bjørnøvej 3, lige ved skolen.

Vilstrup Sogns Lokalhistoriske Forening

Formand: Orla Iver Madsen, Skovbrynet 14, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 15 14.

Foreningens arkiv: Bispegade 15-17, 6100 Haderslev, tlf. 74 22 21 18.

Åbningstid: Efter aftale.

Leder: Orla Iver Madsen (se ovenfor).

Foreningen oprettet 1982, Medlemmer 1998: 41.

Arkivet er oprettet i 1982. Besøgende på arkivet 1998: 10.

Afleveringer til arkivet i 1998: 5.

Lokalhistorisk Forening for Vonsbæk sogn

Formand: Holger Eskildsen, Kildager 30, Bæk, 6100 Haderslev, tlf. 74 57 91 10,

fax: 74 57 91 10, E-mail: he@haderslev.dk

Foreningens arkiv: Vonsbækvej 88, Bæk, 6100 Haderslev.

Åbningstid: Tirsdag kl. 15.30-17.00.

Leder: Irene Sørensen, Havgyden 38, Bæk, 6100 Haderslev, tlf. 74 57 92 65/
24 21 70 20, E-mail: Arne@email.dk

Foreningen er oprettet: 1998. Medlemmer 2001: 118.

Arkivet er oprettet i 1998. Besøgende på arkivet 2001: 6.

Afleveringer til arkivet i 2001: 8.

Årets højdepunkt var markedsdagen sidst i maj, hvor vi havde fyldt godt halvdelen af gymnastiksalen med effekter fra købmand Olssons butik, inkl. friskmalet kaffe fra den gamle kaffekværn. Der var ca. 100 besøgende. De øvrige højdepunkter var to filmaftener, hvor vi så pastor Bøtterns gamle Vonsbæk film fra perioden 1946-1980 samt Help-Vonsbæk filmen fra 1982 kombineret med råfilm (video) fra kommuneplandebatten i 1982.

Arkivet har bl.a. modtaget: Ni 8 mm film vedrørende Vonsbæk Sogn og FDF, optaget 1946-1980 af pastor Bøttern. Endvidere er der indkommet effekter fra købmand Olssons butik samt en større billedsamling.

Højer kommune

Højeregnens Lokalhistoriske Forening

Formand: Svend Kristiansen, Østerbyvej 32, 6280 Højer, tlf. 74 78 32 15,

fax: 74 78 32 17, E-mail: Sv.kristiansen@mail.tele.dk

Foreningen startet i 1997. Antal medlemmer 2000: 81.

Højeregnens lokalhistoriske Arkiv

Møllegade 12, 6280 Højer.

Åbningstid: Mandag kl. 14.30-17.00 og efter aftale.

Leder: Lis Hindrichsen, Nørregade 38, 6280 Højer, tlf. 74 78 20 45.

Arkivet oprettet i 1981.

Besøgende på arkivet i 2001: 65. Afleveringer til arkivet i 2001: 33.

Arkivet har bl.a. modtaget: Billeder fra JydskeVestkysten, et person- og forretningsarkiv fra købmanden i Daler samt adskillige gamle kort (kopier tildels) over bl.a. jordfordeling, marknavne, hartkornsprotokol, voldgiftssager m.m. fra Daler sogn.

Lundtoft kommune

Historisk Sogneforening for Bovrup og Varnæs

Formand: Anne Marie Jensen, Stenagervej 1B, Bovrup, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 03 17.

Foreningens arkiv: Bovrup Aktivcenter, Bytoften 13, Bovrup, 6200 Aabenraa. Åbningstid: 1. oktober-1. april, mandag kl. 19-21 og efter aftale.

Leder: Knud Krog, Blansvej 28, Bovrup, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 00 37, E-mail: knud.krog@get2net.dk

Foreningen er oprettet i 1979. Medlemmer i 2001: 276.

Arkivet er oprettet i 1977. Antal besøgende på arkivet i 2001: ca. 35.

Antallet af afleveringer til arkivet i 2001: 5.

Foreningen afholdt hjemstavnsaften i Varnæs, hvor Jørgen Tomzak, Sønderborg, fortalte om landsbyen før og nu. På et møde i Bovrup fortalte Jørgen Schmidt, Øster Sottrup, om de Dansk-Vestindiske øer. Desuden har foreningen arrangeret en udflugt til Kobbermøllen ved Flensborg, hvor Bodo Daetz og frue fortalte om arbejdet for at bevare stedets historiske værdier.

Historisk forening for Felsted sogn

Formand: Andreas Asmussen, Kirkevej 2, Felsted, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 53 30, E-mail: asmussen@postkasse.com

Foreningens arkiv: »Patsches Hus«, Præstegårdsvej 4, Felsted, 6200 Aabenraa. E-mail: asmussen@postkasse.dk

Åbningstid: Onsdag kl. 15-17 (ikke i skoleferierne) og efter aftale med lederen.

Leder: Eigil Dyrmosé, Østergade 8b, Felsted, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 57 81.

Foreningen er oprettet i 1983. Medlemmer i 2001: 370.

Arkivet er oprettet i 1983. Antal besøgende på arkivet i 2001: 180.

Efter generalforsamlingen fortalte tidligere lærer i Felsted og forstander på Jaruplund, Egon Rasmussen, om sine oplevelser i et grænseland. I forbindelse med kulturnatten den 31. marts 2001 på Felsted Centralskole blev bogen om Felsted skole gennem 250 år præsenteret. Der var åbent hus i »Patsches hus«, hvor Irene Olsen arbejdede med dukker. Sommerudflugten gik til Rinkenæs med »Buskmose«, Rinkenæs gl. kirke og »Benniksgaard«.

Lokalhistorisk Forening for Kliplev sogn

Formand: Jørgen Hansen, Lillegade 3, Kliplev, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 76 28.

Foreningens arkiv: Straagaards Smedie, Skolegade 4, Kliplev, 6200 Aabenraa.

Åbningstid: 1. juni-1. oktober, tirsdag og fredag kl. 15-17 eller efter aftale.

Leder: Jørgen Hansen, Lillegade 3, Kliplev, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 76 28.

Foreningen er oprettet i 1980. Medlemmer 2001: 440.

Arkivet er startet i: 1980. Besøgende på arkivet og museet i 2001: ca. 1.000.



Udflugter i og uden for Sønderjylland udgør en væsentlig del af de lokalhistoriske foreningers aktiviteter. Her er det Lokalhistorisk Forening for Kliplev sogn, der besøger Sodegaard i juli 2001. Foto: Lokalhistorisk Forening for Kliplev Sogn.

Antal afleveringer i 2001: 17.

Straagaards smedie har som tidligere været velbesøgt. Udover de sædvanlige åbent hus dage ved Kliplev Mærken og i november har 14 selskaber besøgt arkiv og museum, samlet ca. 1.000 personer. Ligeledes var der god opbakning omkring foreningens ni arrangementer med 25-90 deltagere. Udover nogle stedlige emner gik en aftentur til Øsby kirke og Sodegaard på Haderslev næs (51 pers.) og heldagsturen til Ditmarsken med pastor Møller Sørensen som leder. De sædvanlige aftenmøder om vinteren er også velbesøgt.

Arkivet har bl.a. modtaget: Supplering til familien Martensens tidligere afleveringer.

Løgumkloster kommune

Historisk Forening for Løgumkloster kommune

Formand: Vagn Lauritzen, Ved Dammen 56, 6240 Løgumkloster, tlf. 74 74 43 03, fax: 74 74 38 02, E-mail: karin-vagn-lauritzen@mail.tele.dk
Lokalhistorisk arkiv: Løgumkloster kommuneskole, Grønnevej, 6240 Løgumkloster.

Åbningstid: Mandag (på skoledage) kl. 19.30-21.00.

Leder: Frede Gotthardsen, Ringgade 15, 6240 Løgumkloster, tlf. 74 74 42 04.

Foreningen er oprettet i 1972. Medlemmer i 2001: 270.

Arkivet er oprettet i: 1972.

Besøgende på arkivet i 2001: 72. Afleveringer til arkivet i 2001: 65.

I 2001 er arkivets nyindrettede lokaler for alvor blevet taget i brug, og den faste ugentlige åbningstid har givet bedre mulighed for at modtage besøg. Ydermere har de bedre pladsforhold gjort det lettere at hjælpe de besøgende.

Der har været afholdt fire foredragsaftener med forskellige emner, og der har været afholdt en sommerudflugt til Søndermoses gamle kulsviergruber.

Arkivet har bl.a. modtaget: Dokumentsamling og notater fra Karl Oskar Johannsen, diverse vedrørende missionær Riis samt efterladte dokumenter fra Evardsen familien.

Nordborg kommune

Lokalhistorisk Arkiv for Nordborg kommune

Løjtetoft 32, 6430 Nordborg, tlf. 74 45 08 29, E-mail: Arkivet@get2net.dk

Åbningstid: Mandag-torsdag kl. 10-14, samt fra 1. september til 30. april, mandag kl. 17-20.

Leder: Erik Manthei Nielsen, Løjtetoft 32, 6430 Nordborg, tlf. 74 45 08 29.

Arkivet er oprettet i 1973/74.

Egen sogns lokalhistoriske Forening

Formand: Peter Petersen, Møllevej 6, 6430 Nordborg, tlf. 74 45 82 36.

Foreningens arkiv: Præstevænget 3E, Guderup, 6430 Nordborg, tlf. 74 45 93 01.

Åbningstider: Torsdag kl. 16-18.

Leder: Peter Petersen (se ovenfor).

Foreningen er oprettet i 1994. Medlemmer i 2001: 600.

Arkivet er oprettet i: 1994.

Besøgende på arkivet i 2001: 225. Afleveringer til arkivet i 2001: ca. 120.

Vinterarrangement i januar 2001: Anne-Birgit Willumsen talte over temaet »Et håndværkerhjem«. Ved generalforsamlingen den 27. marts talte Jens Schmidt over temaet »Ringridning i gamle dage«. Sommerarrangementet med 100 deltagere gik i år til Sjellerupskov, hvor der blev fortalt om »Sjelleruphus« og om Hestehavevej, hvor maleren Emil Nolde boede i en periode. Der var åbent hus i forbindelse med Kulturnatten den 20.-21. oktober 2001 med 110 besøgende.

Arkivet har bl.a. modtaget: fem lokale matrikelkort over det gamle Egen sogn 1770, samt diverse ting fra Stolbro. Endvidere er indleveret en alsisk drengs erindringer af Jørgen Jørgensen, Hønshøj.

Oksbøl Sogneforening Lokalhistorisk Arkiv

Formand: Claus Jørn Hjelm, Skolebakken 33, Broballe, 6430 Nordborg,

tlf. 74 49 13 24, E-mail: ACHJELM@worldonline.dk

Foreningens arkiv: Oksbøl Friskole, Spangmosevej 33, Broballe, 6430 Nordborg, tlf. 74 49 13 24.

Åbningstider: Onsdag kl. 19-21.30 og efter aftale.

Leder: Henning Wriberg, Rytterhaven 3, 6430 Nordborg, tlf. 74 45 13 49. (Post skal sendes hertil).

Foreningen er oprettet i 1977. Antal medlemmer i 2001: 415.

Arkivet er oprettet i 1977. Besøgende på arkivet i 2001: 75.

Afleveringer til arkivet i 2001: 32.

Den i årbog 2001 omtalte registrering af sognets 374 ejendomme er næsten færdig. Alle ejendomme er fotograferet, og der mangler kun at blive indført nogle få registreringer på registreringsark. Til slut udfærdiges der et separat register.

Arkivet har bl.a. modtaget: Ca. 1000 fotos fra den tidligere Oksbøl Kro, hvoraf de ældste er fra omkring 1900. Endvidere er der indkommet samtlige protokoller og papirer vedrørende Bund og Mjels Søs afvanding og drift.

Nørre Rangstrup kommune

Lokalhistorisk Forening for Agerskov sogn

Formand: Egon Petersen, Boldershøj 24, 6534 Agerskov, tlf. 74 83 32 97.

Foreningens arkiv: Agerskov skole, Nørregade 17, 6534 Agerskov.

Åbningstid: Tirsdag kl. 15-17. Lukket i skolens ferie- og fridage.

Leder: Niels Baunsgaard, Bovlund Bjergvej 17, 6535 Branderup, tlf. 74 83 51 20.

Foreningen er oprettet i 1991. Medlemmer i 2000: 632.

Arkivet er oprettet i 1991. Antal besøgende på arkivet i 2000 ca. 20.

Antallet af afleveringer til arkivet i 2000: 18.

Lokalhistorisk forening for Arrild sogn

Formand: Inger Sophie Andersen, Hofmannsvej 3, Roost, 6535 Branderup, tlf. 74 83 43 84.

Foreningens arkiv: Multihuset, Skærbækvej 16, Arrild, 6520 Toftlund.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Inger Sophie Andersen (som ovenstående).

Foreningen er oprettet i 1987. Medlemmer i 2001: 80.

Arkivet er startet i 1987.

Bevtoft-Tirslund Lokalhistoriske Forening

Formand: Søren Kjær, Tirslund Bevtoftvej 27, 6541 Bevtoft, tlf. 74 83 19 76.

Foreningens arkiv: Bevtoft Skole, Krygersvej 45, 6541 Bevtoft.

Åbningstid: Mandag kl. 14.30-16.30, undtagen i skoleferie, eller efter aftale med lederen.

Leder: Grethe Iversen, Hyrupvej 43, 6541 Bevtoft, tlf. 74 51 42 60.

Foreningen er oprettet i 1987. Medlemmer i 2001: 435.

Arkivet er oprettet i 1987. Besøgende i 2001: 70.

Afleveringer til arkivet i 2000: ca. 25.

I årets løb er der arrangeret udstilling, besøgt udgravning i Hyrup samt afholdt udflugter i området under overskriften »Bliv lokal kendt i området«. Ligeledes har vi udgivet vort lille hefte, som bliver meget godt modtaget af medlemmerne.

Arkivet har bl.a. modtaget: Bevtofts kirkeregnskab, sager vedrørende udstykning af præstegården, skolebøger, skoleplan for Tirslund skole samt gamle skøder og billeder. Endvidere er der indkommet en kirkeprotokol fra Tirslund kirke.

Branderup-Rurup lokalhistoriske forening

Formand: Niels Jørgen Petersen, Branderup Mark 3, 6535 Branderup J., tlf. 74 83 52 76.

Foreningens arkiv: Branderup Bygade 19, Branderup J.

Åbningstid: Efter aftale aftale med lederen.

Leder: Mads Kjærgaard, Sandbjergvej 26, 6535 Branderup J., tlf. 74 83 52 81.
Foreningen er oprettet i 1987. Medlemmer i 2001: 185.
Arkivet er oprettet i 1987. Antal besøgende på arkivet i 2001: 35.

Lokalhistorisk Forening for Toftlund og Omegn

Formand: Tove Rasmussen, Østergade 41, 6520 Toftlund, tlf. 74 83 17 33.

Nørre Rangstrup Lokalarkiv: Søndergade 56, 6520 Toftlund.

Åbningstid: Mandag kl. 16-18 og efter aftale. Der er lukket i juli måned.

Leder: Tove Rasmussen (som ovenfor).

Foreningen er oprettet i 1987. Medlemmer i 2001: 45.

Arkivet er oprettet i 1984. Antal besøgende på arkivet i 2001: 53.

Afleveringer til arkivet i 2000: 26.

Foreningen deltog igen i »Foreningens dag« arrangeret af Toftlund Handels- og Håndværkerforening med udstilling i Ugeavisens lokaler, Søndergade 6. Vi udstillede bl.a. fæstebreve og testamenter. Vi havde ved den lejlighed to billedplancher og læseapparat med »kirkebøger« for hele kommunen med. Ca. 40 besøgte udstillingen.

Arkivet har bl.a. modtaget: En stor aflevering fra en gammel bondeslægt i sognet og udsnit af en tidligere tjenestekarls erindringer omhandlende ægkørsel til Sikringsstilling nord i Allerup krat. Fra Stenderup Idrætsforening er der afleveret fane, skab med trofæer og seks protokoller. Fra Toftlund pigespejder-trop kom der tre protokoller og fotos fra nogle ture med navngivne personer.

Rødning kommune

Rødning lokalhistoriske arkiv

Vestergade 9, 6630 Rødning, tlf. 74 84 11 28 eller

Rødning Bibliotek, tlf. 73 84 25 85.

Åbningstid: Tirsdage kl. 9-12 og torsdage kl. 14.30-17.00.

Leder: Hans Carlo Jensen, Torvet 5^{II}, 6630 Rødning, tlf. 74 84 23 59.

Post bedes sendt til: Rødning Bibliotek, Kongevej 6, 6630 Rødning.

Arkivet er oprettet i 1994. Besøgende i 2001: 43. Afleveringer i 2001: 30.

Arkivet har nu 16 frivillige medarbejdere, der i turnusordning bemande arkivet i åbningstiden. Billederne er ved at blive lagt ind på edb, og der fortsættes med EDB-registrering af arkivalierne. Omkring 1. december flytter arkivet sammen med Rødning Bibliotek op i nye lokaler i det nye Kulturcenter ved Rødninghallerne. Endelig modtog foreningen 30.000 kr. fra boet efter manufakturhandler Johannes Hansen.

Rødning lokalhistoriske Forening

Formand: Ester Torp, Gravlundvej 12, Åbølling, 6683 Føvling, tlf. 75 39 83 82.

Foreningen er startet i 1994. Medlemmer 2001: 200.

Brændstrup Hjemstavnsforening

Formand og leder: Hans Madsen Schmidt, Haurumvej 2, 6630 Rødning, tlf. 74 84 12 83.

Foreningens arkiv: Brændstrup kristne Friskole, Ramsherred 13, Brændstrup,

6630 Rødding.

Åbningstid: Første mandag i måneden kl. 19-21, eller efter aftale.

Foreningen er oprettet i 1962.

Hjerting sogns lokalhistoriske udvalg

Formand: Deth Block Jacobsen, Trøksvej 1, Hjerting, 6630 Rødding, tlf. 74 84 13 63.

Foreningens arkiv: Hjerting forsamlingshus, Forsamlingshusvej 9, Hjerting, 6630 Rødding.

Åbningstid: Efter aftale.

Foreningen er oprettet i 1983.

Hygum lokalhistoriske forening

Formand: Peter Fredslund, Herredsfogedvej 13, Sdr. Hygum, 6630 Rødding, tlf. 74 84 53 05.

Foreningens arkiv: Ribevej 42, Sdr. Hygum, 6630 Rødding, tlf. 74 84 52 28.

Åbningstid: 1. og 3. tirsdag i måneden kl. 15-17 fra den 1. okt. til 1. maj.

Leder: Edith Jensen, Lindealle 2, Sdr. Hygum, 6630 Rødding, tlf. 74 84 52 28.

Foreningen er oprettet i: 1974. Antal medlemmer i 2001: 70.

Aftenudflugten gik i juni til Fæsted plantage, Hovslund Krat og Fæsted Mose. Der er nu scannet 1.200 billeder af gårde og huse i Hygum sogn. Vi har fået nye lokaler i efteråret og efter en grundig renovering taget dem i brug i februar.

Landbrugsmuseet Hygum Hjemstavnsgård

Formand: Johannes Knudsen, Søndergyden 30, 6630 Rødding, tlf. 74 84 55 66.

Åbningstid: Medio maj-juni, lørdag og søndag kl. 13-17, fra 24. juni-1. september, hverdage kl. 11-17, søndag kl. 13-17.

Lokalhistorisk Forening for Jels sogn

Formand: Margit Falkenberg Ottosen, Jelsvej 39, Grønnebæk, 6630 Rødding, tlf. 74 55 22 45.

Foreningens arkiv: Den Gamle Rutebilstation, Jels Torvet 2, Jels, 6630 Rødding, E-mail: lokal@historisk-jels.subnet.dk

Website: www.historisk-jels.subnet.dk

Åbningstid: Efter aftale

Leder: Niels Clausen, Jels Toftevej 6, 6630 Rødding, tlf. 74 55 30 50,

E-mail: fam-clausen@privat.dk

Foreningen er oprettet i 1984. Medlemmer i 2001: 250.

Arkivet er oprettet i 1984. Besøgende i 2001: 200.

Lintrup lokalhistoriske arkiv

Mogens Lorentzen, Grænsevej 1, Foldingbro, 6660 Lintrup, tlf. 74 85 53 45.

Foreningens arkiv: Lintrup skole, Kirkepladsen 1, 6660 Lintrup.

Åbningstid: 1. og 3. tirsdag i måneden kl. 16-18, eller efter aftale.

Leder: Mogens Lorentzen, (se ovenfor).

Arkivet er oprettet i 1981.

Skodborg Sogns Hjemstavsforening

Formand: Kirsten Fynbo, Rugtoften 43, Skodborg, 6630 Rødding, tlf. 74 84 81 48.

Foreningens arkiv: Vestergade 3, Skodborg, 6630 Rødding, tlf. 74 85 01 04.

Åbningstid: Onsdag kl. 9.15-11.45 og torsdag 17.30-19.30.

Leder: Kristian Holmgaard, Mølletofte 16, Skodborg, 6630 Rødding,

tlf. 74 84 84 85, E-mail: Skodborg-hjemstavnsarkiv@mail.tele.dk

Foreningen startet i: 1941. Medlemmer i 2000: ca. 150.

Arkivet er oprettet i 1941.

Skrave Hjemstavnsforening

Formand: Karl Kristoffer Juhl, »Hedegaard«, Skravevej 28, Langetved, 6630 Rødding, tlf. 74 84 71 75.

Foreningens arkiv: Skravevej 28, Langetved, 6630 Rødding, tlf. 74 84 71 75.

Åbningstid: 1. mandag i måneden i vinterhalvåret kl. 19.30-20.30 eller efter aftale.

Foreningen er oprettet i 1947.

Lokalhistorisk Forening for Øster Lindet sogn

Formand: Arne Buhrkal, Villavej 7, Øster Lindet, 6630 Rødding, tlf. 74 84 61 54.

Foreningens arkiv: Ungdomshuset, Stadionvej 5, 6630 Rødding, tlf. 74 84 62 05.

Åbningstid: Første torsdag i måneden kl. 14-17 og efter aftale med lederen.

Leder: Hanne Flebo, Østervænge 22, Øster Lindet, 6630 Rødding.

Foreningen oprettet i 1985. Medlemmer i 2001: 238.

Arkivet er oprettet i 1975. Besøgende i 2001: ca. 90. Afleveringer i 2001: 15.

Flytningen af arkivet fra Rødding til Øster Lindet har øget for arkivets mulighed for at komme i kontakt med sognets beboere, unge såvel som ældre. Arrangementerne har været velbesøgt, især aftenturen til et område i sognet, nemlig Mojbøl, hvor vi så på stedets natur og historiske fortid, men også de store ændringer i ejerforhold og bygninger, som er en følge af landbrugets ændrede driftsform.

Rødekro kommune*Lokalhistorisk Forening for Rødekro kommune*

Formand: Ellen Jensen, Stationsvej 36, Hovslund, 6230 Rødekro, tlf. 74 66 44 04.

Foreningens arkiv: Østergade 40C, 6230 Rødekro, tlf. 73 66 29 19.

Åbningstider: Mandag kl. 15-17.

Leder: Poul Agerbæk, Bøgeparken 37, 6230 Rødekro, tlf. 74 66 17 47.

Foreningen er oprettet i 1979. Medlemmer i 2001: 627.

Arkivet er oprettet i 1979. Besøgende på arkivet i 2001: ca. 200.

Afleveringer til arkivet i 2001: 53.

Ved generalforsamlingen var der fremvisning af dias fra Rødekro by gennem 100 år. I juni havde vi en dejlig bustur til Kongenshus Mindepark og Mønsted Kalkgruber med 46 deltagere. På arkivet har vi haft mange henvendelser om hjælp. Vi holdt åbent hus i Pinsen og i august med mange interesserede besøgende. Desuden har mange foreninger besøgt vort nye arkiv. Vi har afholdt lokalhistoriske aftener rundt om i kommunen. I november udkom den 12.



Besøgende fra Lions Club i Rødekro på Lokalhistorisk Arkiv i Rødekro. Foto: Ellen Jensen.

årgang af årbogen, som nu sælges i godt 600 eksemplarer. På arkivet arbejdes med at registrere arkivalierne på edb samt scanne vore billeder.

Arkivet har bl.a. modtaget: Gammel tegning af »Røde Kro« med bindingsværk m.m. samt billeder af værtsparrerene Wohlenberg, der købte kroen i henholdsvis 1844 og 1853 samt protokoller fra »Kunst på Kalø«. Der er indkommet protokoller fra Rødekro Husholdningsforening samt en stor flot håndskåren træbilledramme, og en video med Lillebanen eller »Æ Kleinbahn«.

Skærbæk kommune

Historisk Forening for Skærbæk og Omegn

Formand: H. E. Sørensen, Melbyvej 27, 6780 Skærbæk, tlf. 74 75 17 04.

Foreningens arkiv: Skærbækegnens Museum, Storegade 47, 6780 Skærbæk, tlf. 74 75 20 52.

Åbningstid: Efter aftale.

Leder: Bodil Bjerre, Tøndervej 13, 6780 Skærbæk. tlf. 74 75 14 10.

Foreningen er oprettet i 1967. Medlemmer i 2001: ca. 245.

Arkivet er oprettet i 1967.

Rømø lokalhistoriske forening

Formand: Rosa Schmidt, Ternevej 11, Havneby, 6792 Rømø, tlf. 74 75 52 10.

Foreningens arkiv: Vestervej 9, 6792 Rømø, tlf. 74 75 52 10.

Leder: Arne Jørgensen, Strømmen 10, Kongsmark, 6792 Rømø, tlf. 74 75 63 47.

Åbningstider: efter aftale.

Foreningen er oprettet i: 1995. Arkivet er oprettet i: 1995.

Sundeved kommune*Historisk Forening for Sundeved*

Formand: Jørgen Schmidt, Kirkeagervej 3, V. Sottrup, 6400 Sønderborg, tlf. 74 46 71 94, fax: 74 46 71 94.

Foreningens arkiv: Truenbrovej 21A, Avnbøl, 6400 Sønderborg.

Åbningstid: Onsdag kl. 15-18 eller efter aftale.

Leder: Inga Christensen, Vester Snogbæk 10, 6400 Sønderborg, tlf. 74 46 75 35.

Foreningen er oprettet ved en sammenlægning i 1992. Medlemmer i 2001: 750.

Arkivet er oprettet i: 1992. Besøgende på arkivet i 2001: 135.

Afleveringer i 2001: ca. 30.

Selskabet for Nydamforskning

Formand: Vincent Jensen, Peberbjerg, Skovbyvej 14, 6470 Sydals, tlf. 74 41 57 47.

Foreningens arkiv: Historisk Forening for Sundeved, Truenbrovej 21A, Avnbøl, 6400 Sønderborg.

Udstilling: Nydamhuset, Nydamvej 41, Øster Sottrup, 6400 Sønderborg.

Åbningstid: Efter aftale. Nøglen udleveres på Nydamskolens bibliotek, tlf. 74 46 72 42.

Sydals kommune*Lokalhistorisk Forening for Kegnæs sogn*

Formand: Peter Wehl, Forsthoved 3, Kegnæs, 6470 Sydals, tlf. 74 40 51 92.

Foreningens arkiv: Østerbyvej 11, Kegnæs, 6470 Sydals.

Åbningstid: 1. april til 1. okt.: første mandag i måneden kl. 18-19.30. 1. okt. til 31. marts: hver mandag kl. 18-19.30 eller efter aftale.

Leder: Anna Hansen, Storetoft 25, Kegnæs, 6470 Sydals, tlf. 74 40 51 85.

Foreningen er oprettet i 1981. Medlemmer i 2001: 375.

Arkivet er oprettet i: 1978. Besøgende på arkivet i 2001: ca. 20.

Antallet af afleveringer til arkivet i 2001: 8.

I forhold til indbyggertallet på Kegnæs, som kun er på ca. 600 personer, er foreningens medlemstal på ca. 375 fint. Vi har medvirket ved tre foredragsaftener. De tidligere egnsvandring er afløst af en årlig aftentur med bus, som har været godt besøgt. Den 18. marts markerede vi foreningens 20 års jubilæum med et åbent hus arrangement i to dage med udstilling af mange af vore ting.

Arkivet har bl.a. modtaget: Forskellige bøger, den store gamle regneramme, blækhus og billeder m.m. skænket af den sidste lærer fra den gamle Østerby skole.

Lokalhistorisk Forening for Hørup sogn

Formand: Chresten A. Krogh, Majbølvej 17, 6470 Sydals, tlf. 74 41 53 12.

Foreningens arkiv: Hørup Centralskole, Vestervej 42, Kirkehørup, 6470 Sydals.

Åbningstid: Mandag kl. 14-17 og efter aftale med lederen.

Leder: Anna Kirstine Nielsen, Mjanghai 11, 6470 Sydals, tlf. 74 41 52 65,

E-mail: AN.KI.NI@NIELSEN.dk

Foreningen er oprettet i 1978. Medlemmer i 2001: ca. 600.

Arkivet har bl.a. modtaget: Boet efter H.P. Danielsen, Hotel Baltic. Breve fra Første Verdenskrig. Papirer angående Lykkegård, Vindsbjerggård, Majbøl. Himmelbrev.

Lysabild sognehistoriske forening

Formand: Viggo Vandkær Thomsen, »Degnegården«, Lysabildgade 1, Lysabild, 6470 Sydals, tlf. 74 40 42 84 (9-10 og 17-18), fax: 74 40 30 30.

Foreningens arkiv: Østfløjen på Lysabild skole, Lysabildgade 2. Post skal sendes til formanden.

Åbningstid: Første torsdag i måneden kl. 18-20.

Leder: Bent Bonefeld, Mommarkvej 368, Mommark, 6470 Sydals, tlf. 74 40 77 82.

Foreningen er oprettet i 1978. Medlemmer i 2001: 754.

Arkivet er oprettet i: 1978. Besøgende på arkivet i 2001: 105.

Afleveringer til arkivet i 2001: 58.

Sognearkivet er hjertet i foreningen, som også har mange andre betydelige arbejder: Udflugter til historiske egne, som ledes af det faste turudvalg. På efterårsmødet holdt forstander Martin Taarup foredrag om arbejdet med at redde Danebod Højskole, hvor han var forstander.

Arkivet har bl.a. modtaget: En Genforeningsplakat mærket af regnen den 10. februar 1920, en kanonkugle fra det engelske angreb på Mommark i 1807, en skokflytter, en stor skovsav samt yderligere 54 fine historiske ting, som fortæller om liv og død i sognet.

Tandslet sogns lokalhistorisk forening

Formand: Egon Bauer, Mommarkvej 259, Tandslet, 6470 Sydals, tlf. 74 40 75 24, fax: 74 40 70 35.

Foreningens arkiv: Tandslet skole, Ertebjergvej 2, Tandslet, 6470 Sydals, tlf. 74 40 77 85.

Åbningstid: I vinterhalvåret torsdag kl. 19-22 desuden anden torsdag i måneden kl. 14-17 eller efter aftale.

Leder: Sven Iversen, Østkystvejen 117, Ertebjerg, 6470 Sydals, tlf. 74 40 77 85.

Foreningen er oprettet i 1977. Medlemmer i 2001: 410.

Arkivet startet i: 1977. Antal besøgende på arkivet i 2001: ca 75.

Afleveringer i 2001: 17.

Arkivet har nu som tidligere stået for udflugter og foredragsvirksomhed. Der arbejdes med at scanne vort store billedmateriale ind. I anledning af vort 25-års jubilæum april 2002 udkom i december 2001 vores bog: Historiske træk fra Tandslet Sogn.

Sønderborg kommune

Lokalhistorisk Forening for Dybbøl, Ulkebøl og Sønderborg

Formand: Bent Lundt, Søndergade 22, 6400 Sønderborg, tlf. 74 42 93 35,

E-mail: nebelu@mail.dk

Arkivets adresse: Kirkegade 8, 6400 Sønderborg, tlf. 74 43 27 10.

Åbningstider: Mandag kl. 9-12 og onsdag kl. 15-17.

E-mail: sdbg.arkiv@mail.tele.dk

Arkivleder: Kai Viggo Jørgensen, H. P. Hanssens Vej 2, 6400 Sønderborg, tlf. 74 42 61 19.

Foreningen startet i: 1979. Antal medlemmer i 2001: 360.

Arkivet startet i: 1978. Afleveringer til arkivet i 2001: 66.

Besøgende på arkivet i 2001: 330.

Ulkebøl

Arkivafdeling: Torvet 2, Ulkebøl, 6400 Sønderborg, tlf. 74 42 93 66.

Åbningstid: Tirsdag kl. 10-12, onsdag kl. 19.30-21.

E-mail: ulkeboel.arkiv@mail.dk

Arkivleder: Sofie Rasmussen, Sneppevej 5, Skovby, 6470 Sydals, tlf. 74 40 48 63.

Arkivet startet i: 1978.

Besøgende på arkivet i 2001: 200. Afleveringer til arkivet i 2001: 65.

Tinglev Kommune

Lokalhistorisk Forening for Tinglev kommune

Formand: Benny Lau, Kværnholtvej 16, 6372 Bylderup Bov, tlf. 74 76 11 00.

Foreningens arkiv: Bylderup Bov Bygade 17, 6372 Bylderup Bov, tlf. 74 76 21 41.

Postadresse: Tinglev Bibliotek, Tinglev Midt 2, 6360 Tinglev, tlf. 73 34 36 45,

fax: 74 64 22 64, E-mail: bib-led@tinglev-kommune.dk

Åbningstid: efter aftale.

Leder: Bibliotekar Ina Juhl, Porsevænget 4, 6360 Tinglev, tlf. 74 64 32 61.

Foreningen er oprettet i 1975.

Tønder kommune

Lokalhistorisk Forening for Tønder kommune

Formand: Kaj Elkjær Larsen, Grev Schacksvej 3, 6270 Tønder, tlf. 74 72 20 20.

Foreningens arkiv: Richtsensgade 10, 6270 Tønder, tlf. 74 72 33 26,

fax: 74 72 33 21 (Tønder Bibliotek), E-mail: lokalhistorisk.tdr@get2net.dk

Åbningstid: Tirsdag kl. 13-18, onsdag og torsdag kl. 13-17.

Leder: Britta Bargfeldt, Østergade 19, 6270 Tønder, tlf. 74 72 33 11.

Foreningen oprettet i: 1982. Medlemmer i 2001: ca. 300.

Arkivet er oprettet i: 1982. Besøgende på arkivet i 2001: 727.

Afleveringer til arkivet i 2001: 51.

Foreningen afholdt i den forløbne sæson to foredragsaftener med henholdsvis Britta Bargfeldt om Tønders tyske mindretal i 1930'erne og Jørn Buch om sønderjysk sprog, historie og identitet. Den traditionelle Kristi Himmelfartsudflugt gik til Isted og Hedeby med frokost undervejs i den danske roklub i Slesvig, hvor deltagerne fik en vedkommende orientering om det at være dansk i Syd-slesvig. Projektet med fotografering af alle ejendomme i kommunen er nu afsluttet, og foreningen var i den anledning vært ved en lille sammenkomst for de frivillige amatørfotografer øverst oppe i vandtårnet. Tønder-Erindringer II udkom ved juletid, og salget gik i lighed med sidste år strygende.

Der var trængsel på arkivet i det forløbne år. Slægtsforskere fra ind- og udland var flittige gæster, og mange uddannelsessøgende på alle niveauer gjorde brug af samlingerne, ligesom flere journalister og forfattere søgte ud-

dybende oplysninger og billedmateriale. Arkivernes Dag blev markeret med et åbent hus arrangement og en lille udstilling om »kærligheden« i Tønders lokalhistorie. Desuden bidrog arkivet til den landsdækkende publikation om kærlighed i arkiverne. Arbejdet med at interviewe ældre tøndringer blev fortsat samtidig med, at gamle spolebåndoptagelser blev overført til cd'er. Blandt de mange afleveringer skal én fremhæves: et omfattende arkiv fra lokalafdelingen af Danske Kvinders Beredskab, hvor danske og hjemmetyske kvinder endnu i 1940 kunne arbejde sammen.

Arkivet har bl.a. modtaget arkivalier fra Danske Kvinders Beredskab, Uwe Hansens samling af postkort og billeder, Sød foredragsforening og Udbjerg sogns forsamlingshus samt Tønder Læse- og ungdomsforening.

Vojens kommune

Lokalhistorisk Forening for Vojens kommune

Formand: Agnes Svendsen, Jernhytvej 21, 6500 Vojens, tlf. 74 54 19 41,

E-mail: Agnes_svendsen@mail.tele.dk

Foreningens arkiv: Møllerens Hus, Tørning Mølle, Tørningvej 7, Hammelev, 6500 Vojens, tlf. 74 50 70 31.

Åbningstid: Tirsdag kl. 19-21, torsdag kl. 14-16 og efter aftale.

Leder: Laurids Lund, Hovedgaden Vest 104, Over Jerstal, 6500 Vojens, tlf. 74 54 73 45.

Foreningen er oprettet i 1985.

Lokalhistorisk Forening for Jegerup sogn

Formand: Mathias Nørgaard, Haderslevvej 2, 6500 Vojens, tlf. 74 50 61 84.

Foreningens arkiv: Jegerup skole, Bygaden 16, Jegerup, 6500 Vojens.

Åbningstid: Første mandag i måneden kl. 19-21, eller efter aftale.

Leder: Kaj Sandholdt, Kærager 8, Jegerup, 6500 Vojens, tlf. 74 54 29 80,

E-mail: sandholdt@privat.dk.

Foreningen er oprettet i 1988. Medlemmer i 2001: 250.

Arkivet er oprettet i: 1988. Besøgende på arkivet i 2001: 40.

Afleveringer til arkivet i 2001: 15.

Vi har haft de traditionelle arrangementer: Generalforsamling, udstilling ved sommerfest, udflugt, reception ved udgivelse af Årsskrift samt en medlemsaften med oplæsning og sange på dialekt ved lokale kræfter. I alt har 87 gæster deltaget i arrangementerne. Arbejdet med at registrere huse og gårde i sognet fortsætter, men fotograferingen i byen er næsten afsluttet.

Arkivet har bl.a. modtaget Redskaber til tørvegravning, redskaber til tagtækning, billeder fra Genforeningen samt luftfotos af gårde og huse.

Lokalhistorisk Forening for Oksenvad sogn og Omegn

Formand: Ernst K. Svennesen, Vadstedvej 10, Oksenvad, 6560 Sommersted, tlf. 74 50 43 05, E-mail: ernstks@worldonline.dk

Foreningens arkiv: Ø. Lindetvej 5, Oksenvad, 6560 Sommersted, tlf. 74 50 43 05. Evt. 26 25 46 07.

Åbningstid: Efter aftale.

Leder: Ernst K. Svennesen (se ovenfor).

Foreningen er startet i: 1984. Medlemmer i 2001: 205.

Arkivet er oprettet i: 1984:

Besøgende på arkivet i 2001: ca. 25. Afleveringer til arkivet i 2001: 7.

På grund af ændringer i folkeoplysningsloven er Oksenvad aftenskole i februar blevet en del af den lokalhistoriske forening. Aftenskolens formue er flyttet over, og aftenskolens bestyrelse er et selvstændigt undervisningsudvalg under lokalhistorien. Det er glædeligt og praktisk, da vi har mange fælles interesser i fortid og nutid. Årsskriftet er modtaget med interesse. Det var anden del af kirkekrøniken.

Arkivet har bl.a. modtaget: Skole- og konfirmationsbilleder.

Aabenraa kommune

Løjt lokalhistoriske forening

Formand: Erling Madsen, Dybvighoved Møllevej 1, 6200 Aabenraa, tlf. 74 61 78 04.

Foreningens arkiv: Rundemølle, Rundemøllevej 6200 Aabenraa, tlf. 74 61 78 04.

Åbningstid: Hver anden onsdag kl. 14-17 eller efter aftale med formanden.

Leder: Peter Hertofft – Erling Madsen.

Foreningen er oprettet i 1978.

Ensted sogns lokalhistoriske forening

Formand: Hans Damm, Buen 114, Stubbæk, 6200 Aabenraa, tlf. 74 61 46 96.

Foreningens arkiv: Ensted Sogns Forsamlingshus, Dybkærsvvej 2, Stubbæk, 6200 Aabenraa.

Åbningstid: Torsdag 14-16.

Leder: Frederik Daabeck, Aagade 12, Kliplev, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 81 25.

Foreningen oprettet i 1981. Medlemmer i 2001: 280.

Arkivet er oprettet i 1981. Besøgende på arkivet i 2001: ca. 125.

Antallet af afleveringer til arkivet i 2001: 20.

Der har været afholdt et lysbilledeforedrag ved Eyvind Kjær med 30 deltagere. I forbindelse med generalforsamlingen var der et foredrag om Stubbæk i gamle dage ved Ottomar Loff, Aabenraa, hvor 40 deltog. Foreningen stod for en byvandring i Sdr. Hostrup ved Niels Rossen med 70 deltagere. Endvidere har der været afholdt åbent hus i arkivet og Stubbæk forsamlingshus med en udstilling over emnet Ensted sogns gamle skoler. I forbindelse med åbent hus arrangement blev årsskrift 2001 udgivet.

Arkivet har bl.a. modtaget: Skomagerværktøj fra skomager Hans Rasmussen i Stubbæk, kopi af levnedsbetegnelse fra lærer Andersen, Røllum skole 1920-1945, luftfoto af nedbrudt ejendom i Sdr. Hostrup og kopi af ejendoms-papirer fra Søndergaard, Ensted.

Aabenraa byhistoriske forening

Formand: Carlo Daus-Petersen, Kaholt 12, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 23 27.

Foreningen er startet i 1959.

Medlemmer i 2001: 412.

Organiseringen af foreningens arbejde er ændret for at skabe flere aktiviteter og er delt op i to hovedområder, bevaringsarbejdet og by- og egnshistorie. Under bevaringsarbejdet har vi Bevaringsfonden, der i samarbejde med kommunen stiller midler til rådighed til istandsættelse af bevaringsværdige ejendomme og bidrager til oplysning om bevaringsarbejde. Ejendomsudvalget administrerer foreningens ejendomme, Cafégruppen sikrer liv i Slotsmøllen, Havegruppen holder grunden ved møllen og Mølleværksgruppen sikrer at møllen kan køre og fisketrappen er i orden. Under by- og egnshistorie er der etableret et nyt udvalg for by- og egnshistorie, der skal barsle med idéer til at gøre byens og egnens historie kendt og levende. Endvidere fortsætter de eksisterende udvalg årsgave- og arkivudvalget samt arrangement- og PR-udvalget. Dette og rimelige økonomiske rammer skulle sikre, at der er skabt grobund for initiativ og virkelyst inden for de specielle områder, som udvalgene dækker til gavn for byen og foreningen.

Bevaringsfonden har i 2001 udbetalt lån på 163.000 kr. og yderligere bevilget lån på 152.000 kr. Da kommuneplanen var lagt ud til høring i efteråret reagerede Bevaringsfonden mod at reducere listen over bevaringsværdige ejendomme. Der er tale om 1.400 ejendomme. Foreningen ser ikke nogen begrænsning eller rådighedsindskrænkning for en husejer, hvis ejendom står på en liste over bevaringsværdige ejendomme. Listen giver tværtimod husejerne mulighed for at søge økonomisk støtte i Bygningsforbedringsudvalget og Bevaringsfonden til udvendige istandsættelser af bevaringsværdige bygninger. I efteråret arrangerede foreningen et møde med Søren Vadstrup fra Rådvadcentret.

Årsgaven 2001 blev udsendt sammen med indbydelsen til årsmødet i 2002. Det er et hefte skrevet af Hanne Christensen og Kim Furdal, som knytter sig til CD'en, der blev udsendt med Helene Jensens erindringer om forholdene i bymidten fra Nørretorv til Storetorv.

Foreningen har i sagen vedrørende Aabenraa Museum udtalt sin støtte til at Aabenraa skal bevare et selvstændigt museum. Hvis de økonomiske rammer kræver begrænsninger, gælder det om at dyrke specialet, som er søfartshistorien og det liv, der knytter sig hertil. Foreningen håber dog, at der også i fremtiden bliver plads til Jacob Michelsens gård i Kolstrup, som er med til at gøre historien levende og nærværende.

Årsskrifter og periodica 2001

udgivet af de lokalhistoriske foreninger, museer og arkiver 2001/2002

Augustenborg

Lokalhistorisk arkiv – Årsskrift – 2002

Udgivet af Lokalhistorisk Arkiv for Augustenborg kommune.

2002. 40 sider. Indhold: Paul Hartmann: »Forord« – Sofie Sandal f. Petersen: »Februar 1920« – Jens Kongsted Lampe: »To brødre Terkelsen på Danebod« – Jørgen Nielsen: »En jagthistorie fra Ketting« – Hans Andersen: »E omskeksbrøv« – Ernst Christensen: »Luise Amona« – »Af Johannes Pades erindringer« – Lisbeth Christensen: »De seneste års arkæologiske undersøgelser i og omkring Augustenborg« – Hans P. Høj: »Historien om en kunstig arm«.

Ekspedition: Lokalhistorisk arkiv for Augustenborg kommune, Slotsalle 10, 6440 Augustenborg, tlf. 74 47 18 08.

Bedsted

Brudstykker af Bedsted sogns historie

Udgivet af Henning Haugaard.

Nr. 27. 2001. 55 sider. Indhold: »Et skolebillede« – »Gammelgård i Øster Terp« – »Østergård i Terp« – »Forvarsel« – »Løgumbogen 1578« – »Indvielsen af en træskulptur af Brorson 29. okt. 2000« – »Johan Andreas Ohrt, orgelbygger fra Bedsted« – »Begravelse i Bedsted årsag til Hedtoft Regeringens fald 1950« – »J. B. Møller ApS« – »Sognerådsvalget 1954, digt af Johan Jepsen« – »Historie om Asmus Hinrichsen« – »Peter S. Bøjes snedkerforretning« – »Brdr. Stamp enemarks frisørsalon og skomagerbutik« – »Overenskomst mellem A. Langkjær og bønderne i Bedsted 1851« – »Andreas Langkjærs kvitteringsbog« – »Skrædder Martin Gubis kassebog 1907-11« – »Mindevers over afdøde« – »Pestilenselys« – »Diplom udstedt på Trøjborg 10. marts 1347«.

Ekspedition: Henning Haugaard, Brændkjærgade 46, 6000 Kolding, tlf. 75 50 43 39.

Bevtoft og Tirslund

Lokalhistorisk Forening for Bevtoft og Tirslund

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Bevtoft og Tirslund sogne.

2002. 36 sider. Indhold: Grethe Iversen: »Årets gang i arkivet« – »Lærer Frederik Tychsen beretning om Engelsk Flyvemaskines den 26. april 1942« – Valdemar Frisk: »Min oplevelse natten mellem den 25. og 26. april« – »Inger og Lorens Thielsen fortæller. Christine Nielsen fortæller« – Søren Kjær: »Line Poder 'en husket ugift pige'« – Søren Kjær: »Faneindvielse i Tirslund den 8. juni 2001« – Grethe Iversen: »Bare i dag« – Grethe Iversen: »Et rigt og virksomt liv« – Charles Wind: »Treårskrigen 1848-50 i Neder Jerstal og Hjartbro« –

Steffen Oxholm: »Tirslund sogn fra oldtid til nutid« – Hans Peder Holm: »Hvorledes byen Strandelhjørn så ud i min barndomstid«.

Ekspedition: Andreas Gram, Rosenvænget 60, 6541 Bevtøft, tlf. 74 51 42 24.

Bov

Historisk årbog for Bov og Holbøl sogne

Udgivet af Historisk Forening for Vis Herred.

Årgang 24. 2001. 68 sider. Indhold: »Forord« – H. H. Bang: »Gården på Østerskovvej nr. 11a« – N. P. Lund-Jensen: »Gendarmhusene« – H. H. Bang: »Gendarmhusene på Padborgvej« – Lorens Wortmann: »Lidt historie« – H. H. Bang: »Frøsløv Frysehus« – Marie Jessen: »Sønderjyske dialektord VII« – Johannes Pedersen: »Hønsnap – Et dokument fra 1650« – H. H. Bang: »Årets præmierede hus« – N. P. Lund-Jensen: »Oldemorstof/Volmerstof« – Marie Jessen: »Fra radioens barndom« – H. H. Bang: »Desertøren« – N. P. Lund-Jensen: »Bov-hjemmet« – H. H. Bang: »Skolegang i Flensborg under 1. verdenskrig« – A. Johannsen: »Da æ by bløw mal rød« – Henrik Meyer: »Fra Historisk forening for Vis Herred« – Hella Hostrup: »Fra Bov Lokalarkiv« – »Rettelse« – »Fra Bov Museum« – »Bestyrelsen for Historisk Forening for Vis Herred« – »Bestyrelsen for Den Selvejende Institution Bov Museum«.

Ekspedition: Padborg Boghandel, Bov Bibliotek, Bov Museum og Holbøl Brugs.

Egen

Årsskrift 2001

Udgivet af Egen Sogns Lokalhistoriske Forening.

2001. 44 sider. Indhold: »Forord« – Aage Hansen: »Emil Nolde og Sjellerupskov« – »Junkergården i Egen – Sebbelundvej 25« – »Mette Marie Frederiksen. Landmandskonen, der skrev sangen Farvel til Als« – Jørgen Jørgensen: »Jep-pesdam og Tingholm« – Aage Hansen: »Lysplader og begravelser« – Jørgen Kaad: »Beretning fra krigen 1914-1918« – »Gammel Bryllupsskik« – »Bestyrelsen«.

Ekspedition: Hans Bonde, Sebbelundvej 16, Egen, 6430 Nordborg, tlf. 74 45 83 63.

Ensted

Årsskrift 2001

Udgivet af Ensted sogns Lokalhistoriske Forening.

2001. 47 sider. Indhold: »Købmandsforretninger i Ensted sogn« – »Det skete i 1951« – Peter From: »Mine erindringer« – »Årsberetning«.

Ekspedition: Hans Damm, Buen 114, Stubbæk, 6200 Aabenraa, tlf. 74 61 46 96.

Felsted

Historisk Årbog for Felsted Sogn

Udgivet af Historisk Forening for Felsted Sogn.

Nr. 19 – 2001. 78 sider. Indhold: »Forord« – Hans Thomsen: »Verdenskrigen 1914-1918« – Andreas Asmussen: »Jernfondet« – Andreas Asmussen: »Fra fi-

skersøn til fattiglem« – Sven Zachariassen: »Frost-slægten« – Andreas Asmusen: »Gravere i Felsted Kirke« – Dorothea Kjærgaard: »En landsbydrengs og hans fars dagbog« – Johannes Kristiansen: »Felsted Foreningsforening – Aftenhøjskolen« – H. C. Staugaard: »Høstredskaber gennem tiderne« – Andreas Asmussen: »Diverse notitser« – Andreas Asmussen: »Foreningens virke – arkivet«.

Ekspedition: Mette Lassen, Bygbjergvej 17, Felstedmark, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 51 19.

Gram

Årsskrift for Lokalhistorisk Arkiv for Gram og Omegn 2001

Udgivet af Lokalhistorisk Arkiv for Gram og Omegn.

2001. 32 sider. Indhold: »Forord« – »Jordebog for Fideikommisgodserne Gram og Nybøl« – »Brev fra far til datter« – »Fra de gamle aviser« – »Om pension« – »En papirslap fortæller« – »Vedrørende Gram Elektricitetsværk« – »Vedrørende Fole Stampemølle« – »Fra godsets forhandlingsprotokol« – »En efterlysning« – »Pastor Philipsen fortæller« – »En nødvendig forbindelse« – »Om daglig drift i en betrængt tid« – »En kærkommen tildeling« – »Dagligdag på Nybølgård« – »Udsmykning af slotskroen« – »En sandfærdig fortælling« – »Om lokalhistorisk forskning« – »Billedfortegnelse«.

Ekspedition: Gunnar Lundgaard, Kirkealle 13, 6510 Gram, tlf. 74 82 21 61.

Gråsten

Årsskrift 2001

Udgivet af Historisk Forening for Graasten by og egn.

2001. 68 sider. Indhold: Elsebeth Thygesen Kristensen: »Dronning Ingrid« – Annemarie Munk Hansen: »En Rinkenæs familie mellem dansk og tysk« – »Slotsbakken« – Helga Markussen: »Erindringer om Gråsten Børnehaven« – Hans Chr. Lassen: »Maleren J. H. Knutz fra Rinkenæs« – Elsebeth Thygesen Kristensen: »Årets gang« – Kirsten Thomsen: »Beretning fra arkivet« – Frede Chr. Ihle: »Årsberetning« – »Indholdsfortegnelse til årsskrifterne 1975-2000«.

Ekspedition: Hans Paulsen, Stjernevej 31, 6300 Gråsten, tlf. 74 65 10 70.

Haderslev

Årsskrift 2001

Udgivet af Haderslev Byhistoriske Arkiv.

2001. 48 sider. Indhold: Bent Vedsted Rønne: »Haderslev Byhistoriske Arkiv i 2001« – Uffe Barsballe Thyssen: »Fanny, Christian, Johanne og Malgré Tout – om hvordan én stor historie kan blive til fire små« – Anna-Else Brandt: »Støv og gamle sager« – Martin Bo Nørregård: »Haderslev dødsregister som kilde til 1. verdenskrig« – Bent Vedsted Rønne: »Dr. Thomas Otto Achelis« – Anders Roed Hansen og Erik Tamdrup: »Fra kort- og tegningssamlingen« – Helle R. Boesen og Bent Vedsted Rønne: »Litteratur om Haderslev Kommune i 2002« – Afleveringer til Byhistorisk Arkiv i 2001« – »Medarbejdernes aktiviteter«.

Ekspedition: Haderslev Byhistoriske Arkiv, Bispebroen 3, 6100 Haderslev, tlf. 74 22 21 18, e-mail: hba@haderslev.dk

Hejs-Hejlsminde

Lokalhistorisk Forening og Arkiv for Hejls-Hejlsminde 2001

Udgivet af Lokalhistorisk Forening og Arkiv for Hejls-Hejlsminde.

2001. 28 sider. Indhold: Gunnar Krag: »Arbejdet i arkivet« – Inge Mortensen og Ruth Boesgaard: »Vejstrup Hejls Andelsmejeri 1888-1971«.

Ekspedition: Gunnar Krag, Trappendalvej 29, 6094 Hejls, tlf. 75 57 47 54, e-mail: Trappendal@get2net.dk

Hoptrup

Hoptrup sogns Lokalhistoriske Forening

Udgivet af Hoptrup sogns Lokalhistoriske Forening.

18. årgang. 2001. 48 sider. Indhold: »Mindeord over Sven Ohlsen« – Sven Ohlsen: »Det lyder som et eventyr – et sagn fra gamle dage« – Ingrid Flebbe Skov: »Et gammelt hus i Djernæs og dets beboere« – Ingrid Flebbe Skov: »Smede i Djernæs« – »Moderne lysstofrør i Djernæs« – Ingrid Skovrup: »Alterdugene i Hoptrup kirke« – »Fra arkivet. Mastrup Grandestok« – »Fra arkivet. Det slesvigsk-holstenske våbenskjold« – »For 100 år siden« – »For 75 år siden« – »For 50 år siden« – »For 25 år siden« – »Tuberkulose« – Sven Ohlsen: »Søster Jenny« – Sven Ohlsen: »Anna og Leohardt Nissen« – »Flygtninge« – Sven Ohlsen: »Hoptrup tekniske skole« – »Fra gamle dage. Borgen Kalmar ved Pamhule Sø« – avisudklip – »Hoptrup frivillige brandværn«.

Ekspedition: Holger Bonde, Lysmosen 34, Marstrup, tlf. 74 57 52 74.

Hørup

Lokalhistorisk Forening for Hørup Sogn

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Hørup Sogn.

Nr. 20. 2002. 40 sider. Indhold: Anton Marckmann: »Hvad loftrummet gemte« – Peter Hell: »En livsskildring, som ikke må opfattes som et martyrium« – Peter Christensen: »Smede i Mindebjerg« – Chr. Møller: »Om ringstokke i Høruphav« – Chr. Møller: »Om ligbreve også kalde omskiksbreve i Høruphav« – Chr. Møller: »Om min far, murer Andreas Møller, Høruphav« – Christian Petersen og opfinder Blom Majbølløkke«.

Ekspedition: Peter Hell, Havemose 2, Lambjerg, 6470 Sydals, tlf. 74 41 52 15.

Jegerup

Lokalhistorisk Forening for Jegerup Sogn 2001

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Jegerup Sogn.

2001. 36 sider. Indhold: »Mathias Nørgaard: »Forord: Træet« – »Året 2001« – Preben Bruhn: »Et større gravearbejde« – Peter Petersen: »Bevaringsværdige gravminder på Jegerup Kirkegård« – Kaj Sandholdt: »Fremstilling af tørv« – Hans Fredsted: »Hvad en folkepensionist kan bruges til« – Kaj Sandholdt: »Tagrør fra Østermosen« – »Børnefødselsdag i Selskær 1947« – »Skolebillede 1994-95«.

Ekspedition: Matthias Nørgaard, Haderslevvej 2, Simmersted, 6500 Vojens, tlf. 74 50 61 84.

Kliplev

Fra Kliplev Sogn

Udgivet af Lokalhistorisk Forening.

2001. 72 sider. Indhold: »Foreningen« – Niels Møller Sørensen: »Hans Christian Larsen Slesviger, verdensborger, præst i Kliplev i en overgangstid« – Aage Jensen: »Fra min barndoms by. Tidsbilleder fra Lundtoft 1935-1945« – »Fra 50 år siden« – Jacob Mørk: »Hans Martensen – en farverig person« – Jørgen Hansen: »Bjerndrup kådnere«.

Ekspedition: Jacob Mørk, Præstevænget 3, Kliplev, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 78 93.

Løgumkloster

Historisk Forening for Løgumkloster kommune Årsskrift 2001

Udgivet af Historisk Forening for Løgumkloster kommune.

2001. 28 sider. Indhold: Frede Gotthardsen: »Træk af Ellum og Løgumkloster skolars historie« – Jørgen Ravn: »Da Øster-Højst blev bandlyst« – »En rejsebeskrivelse fra 1820« – »De gode gamle dage« – »Bidrag til arkivet« – »Foreningsoplysninger«.

Ekspedition: Allan Honoré, Koldkådvej 17, 6240 Løgumkloster, tlf. 74 74 33 53.

Løjt

Det gamle Løjt

Udgivet af Løjt Sogns Lokalhistoriske Forening.

2001. bd. 22. 113 sider. Indhold: Karl Lildholdt: »Forord« – Nicolai Møller: »Det Maritime Kalvø« – Erna Faaborg: »Julen i Løjt« – Erling Madsen: »Den danske Kro« – Erling Madsen: »Stellung Ameise« – Petrea Schmidt: »Tærskning og andre gøremål« – Erling Madsen: »Løjt Kloster« – Poul Erik Hadberg: »Barndom på Stollig Banke« – Poul Erik Hadberg: »Sheriffen fra Løjt« – Poul Erik Hadberg: »Nødlanding på Stollig Banke« – Jørgen Jessen: »En skibskoks erindringer« – Erna Faaborg: »Tro, Håb og Kjærlighed« – Ingrid Mathiesen: »Dåbskjolen fra Nørby« – Karl Lildholdt: »Guld i Califonien – Georg Laue Bendixens erindringer«.

Ekspedition: Aase Boysen, Hønborg 10, Løjt Kirkeby, 6200 Aabenraa, tlf. 74 61 76 72.

Oksenvad

Lokalhistorisk Forening for Oksenvad Sogn og Omegn

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Oksenvad Sogn og Omegn.

2001. 35 sider. Indhold: »Kirkekrønikken 1«.

2002. 32 sider. Indhold: »Kirkekrønikken 2«.

Ekspedition: Hans Jørgen Kjær, Forpagtervej 2, Oksenvad, 6560 Sommersted, tlf. 74 50 44 19.

Rødding

Historisk Årbog for Rødding-egnen 2001

Udgivet af de lokalhistoriske arkiver og foreninger i Rødding kommune.

2001. 96 sider. Indhold: Arne Buhrkal: »At den frie bonde kan vorde kæk,

oplyst og flittig?» – Niels Aage Lund, Wilhelm Frederiksen og Henry Hinrichs: »Søstrene Jørgensens hus« – Jørgen Schmidt Lund: »Pe Smej og hans efterkommere« – K.M. Hermansen: »Af en landsbylærers dagbog 1918-1920« – Peter Fredslund: »Beretningen om en tysk soldat, der blev en god dansk mand« – Hans Peter Dinesen: »Træk af livet på Jels savværk« – »Wilhelm Frederiksen: »Anne Margarethe Olesen-Vibe's erindringer« – Peder Kristian Elbæk: »Hvor blev de af?«.

Ekspedition: Hans Carlo Jensen, Rødding Bibliotek, Kongevej 6, 6630 Rødding, tlf. 74 84 12 88.

Rødekro

Fra Rødekro kommune 2001

Udgivet af Lokalthistorisk Forening for Rødekro kommune.

2001. 160 sider. Indhold: »Foreningens bestyrelse og udvalg« – »Forord« – Ellen Jensen: »Året 2000-2001« – Peter Hansen: »Hellevad sogn. Lidt om fortiden« – Ellen Jensen: »Kongeligt besøg i Øster Løgum« – Torp Friis Møller: »Breve fra Malmø« – Torp Friis Møller: »Det ældre Hellevad« – Else Christensen: »Gårde i Hellevad i 1900-årene« – T.F. Møller og Ellen Jensen: »Mænd fra Øster Løgum sogn, på havet« – Peter Meilandt: »Slægtsgårde i Kassø« – Torp Friis Møller: »Fra 1. verdenskrig. Hvad far har fortalt« – Torp Friis Møller: »For 100 år siden. Små udpluk af Hejmdal årg. 1901« – Torp Friis Møller: »For 50 år siden. Små udpluk af Hejmdal årg. 1951« – Dorthea Petersen: »Erindringer om Cecilie fra Øbening« – Nis Branderup: »Små morsomme historier fra Søst i gamle dage« – Harald Mathiassen: »Fra æ Funkestation i Rødekro til Nybrokvarteret og Ældrecentret« – Torp Friis Møller: »Gårde i Årslev 6-8 fortsat« – Torp Friis Møller: »En gammel velbevaret ejendom i Gønner« – Helene von Qualen: »Barne- og ungdomsoplevelser i Nr. Hostrup i 1930-40'erne« – Torp Friis Møller: »To nabokunne å en solbærbusk« – Nis Branderup: »hvodan brændvin ka bruges« – D. Petersen: »Kartoffelferie« – Peter Åge Bak: »En ny høstsalme«.

Ekspedition: Rødekro Boghandel, Hærvejen 28, postboks 82, 6230 Rødekro, tlf. 74 66 10 77.

Skærbæk

Fra Skærbækegnens Fortid

Udgivet af Historisk Forening for Skærbæk og Omegn & Skærbækegnens Museum i samarbejde med forlaget Melbyhus.

Nr. 16, 2002. 24 sider. H.E. Sørensen: »Skærbæktæpper«.

Ekspedition: Historisk Forening, tlf. 74 75 17 04 eller Skærbækegnens Museum, tlf. 74 75 20 52.

Starup

Årsskrift 2000

Udgivet af Starup sogns Lokalthistoriske Arkivforening.

2001. 20 sider. Indhold: Karl Erik Olesen: »Forord« – »Pluk fra aviserne 2000« – »Fra Starup og Grarups Menighedsblad 1914« – Niels Peter Bladt:

»Starup Sogneforening« – Niels Peter Bladt: Vandlinggård – og især noget om dens besiddere« – »Ejerskifte på Olufskær i 1698« – Karl Erik Olesen: »Sognehuset« – Karl Erik Olesen: »Indsamlingsmåde« – Karl Erik Olesen: »Et eksempel fra det forløbne år«.

Ekspedition: Karl Erik Olesen, Starup Kirkevej 25, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 54 20.

Sundeved

Skript for Historisk Forening for Sundeved 2001

Udgivet af Historisk Forening for Sundeved.

2001. 104 sider. Indhold: »Forord« – Vincent Jessen: »Nydamselskabet har truffet historisk beslutning – de vil bygge en kopi af Nydambåden« – Frede Jensen og Lorenz P. Christensen: »Indvendinger mod restaurering af Sottrup kirke« – John Solkær Pedersen: »Færgemanden i Blans« – Robert Bockmann: »Krigserindringer fra felttoget mod Danmark i 1864« – H. P. Hanssen: »Uhyggelig nat i Sottrup kirke« – H. Cordes: »Dannebrogsmænd Jens Thomsen« – Nils Erik Andersen: »Der lå et hus – der kom en Brugs« – Jens Kongsted Lampe: »Christian Claus Lorenzen. Skolemand, præst og forfatter (1829-1887)« – Karla Bak: »Lidt om Skrandisgård, en gammel slægtsgård i Avnbøl« – Lars Kliver: »Herman Jaenicke fra Nybøl« – Jørgen Schmidt: »Å vej te skoel unne e kri« – »Året der gik«.

Ekspedition: H. C. Clausen, Holmbogård, Langbro 2A, 6400 Sønderborg, tlf. 74 46 12 86.

Historisk Samfund for Sønderjylland

Styrelse:

Formand: arkivar, dr.phil. Lars N. Henningsen, Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Postboks 528, 6330 Padborg, tlf. 0049 461 86 97 190, e-mail: lh@dcbib.dk

Næstformand: seniorforsker, ph.d. Hans Schultz Hansen, Ærholm 29, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 58 58 (Landsarkivet), e-mail: hsh@laa.sa.dk

Sekretær: ubesat

Kasserer: regnskabschef Henning Mathiesen, Poppelhegnet 6, 6400 Sønderborg, tlf. 74 42 92 16, e-mail: henning.mathiesen@teliamail.dk

Styrelsesmedlemmer iøvrigt:

Museumsinspektør, ph.d. Inge Adriansen, Gustav Johannsens Vej 6, 6400 Sønderborg, tlf. 74 42 95 25, e-mail: Inge.Adriansen@mail.dk

Generalkonsul, dr.phil. Henrik Becker-Christensen, Kgl. Dansk Generalkonsulat, Nordergraben 19, D 24937 Flensburg, e-mail: henbec@um.dk

Museumsinspektør, Elsemarie Dam-Jensen, Markledgade 20, 6240 Løgumkloster, tlf. 74 74 51 34 (Tønder Museum),

e-mail: privat: edj@compaqnet.dk arbejde: edj@tondermuseum.dk

Lokalhistorisk konsulent Kim Furdal, Institut for Sønderjysk Lokalhistorie, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 58 60, e-mail: kf@isl.dk

Museumsinspektør, ph.d. Henrik Skov Kirstensen, Ørstedsgade 24, 6400 Sønderborg, tlf. 74 67 65 57 (Frøslevlejren),

e-mail: froeslevlejrensmuseum@mail.tele.dk

Museumsinspektør Lennart S. Madsen, Haderslev Museum, 6100 Haderslev, e-mail: lsm@haderslev-museum.dk

Fhv. stiftamtmand O. Perch Nielsen, Gamle Kongevej 86, 6200 Aabenraa

Universitetslektor, ph.d. Carsten Porskrog Rasmussen, Rodekær 1, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 88 05,
e-mail: marionogcarsten@mail.tele.dk (privat), hiscpr@hum.au.dk.
Fhv. landsarkivar Hans H. Worsøe, Tækkerløkke 34a, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 08 92, e-mail: worsoea@image.dk

Amtsudvalgsformænd

Haderslev: Karl Erik Olesen, Starup Kirkevej 25, Starup, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 54 20, e-mail: keo@haderslev.dk

Aabenraa: Erling Madsen, Dybvighoved Møllevej 1, Løjt, 6200 Aabenraa, tlf. 74 61 78 04

Sønderborg: Lene Junker-Hansen, Mejerivej 9, 6310 Broager, tlf. 74 44 02 70

Tønder: Finn Clemmensen, Toften 22, 6780 Skærbæk, tlf. 74 75 21 47/
74 75 51 69

Sydslesvig: Jesper Bolund Nielsen, Hafengang 8, D 24837 Slesvig, e-mail: jbn@dcbib.dk

Sekretariat og ekspedition:

Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 46 83

e-mail: hist.samf.sdj@netbruger.dk

www.hist-samf-sdj.dk

Åbningstid: ma.-to. kl. 9-14

Redaktionsadresser:

Sønderjyske Årbøger: Axel Johnsen, Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Postboks 528, 6330 Padborg, tlf. 00 49 461 8697 191

Sønderjysk Månedsskrift: Kim Furdal, Institut for Sønderjysk Lokalhistorie, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 58 60

Skriftrække: Hans Schultz Hansen, Landsarkivet, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 58 58

Amtskredsudvalg:*Haderslev amtskreds*

Karl Erik Olesen (formand)

Starup Kirkevej 25, Starup

6100 Haderslev

74 52 54 20

Aksel Gyldenkærne (sekretær)

Hjerndrupvej 112, Hjerndrup

6070 Christiansfeld

74 56 17 33

Kirsten Fynbo (kasserer)

Rugtoften 43, Skodborg

6630 Rødding

74 84 81 48

Svend Fink

Stubbum Landevej 60, Stubbum

6070 Christiansfeld

74 56 11 93

Aabenraa amtskreds

Erling Madsen (formand)

Dybvighoved Møllevej 1, Løjt

6200 Aabenraa

74 61 78 04

Hans Henrik Bang

Padborgvej 27, Bov

6330 Padborg

74 67 16 18

Ellen Jensen

Stationsvej 36, Hovslund

6230 Rødekro

74 66 44 04

Svend Agertoft (kasserer)

Vibevej 3, Varnæs

6200 Aabenraa

74 68 01 94

Inger Jørgensen (sekretær)

Nederbyvej 23, Hokkerup

6340 Kruså

74 60 83 61

Sønderborg amtskreds

Lene Junker-Hansen (formand)

Mejerivej 9, 6310 Broager

74 44 02 70

Briks Iversen (sekretær)

Porsebjerg 7

6400 Sønderborg

74 43 77 73

Jørgen Wangel (kasserer)

Mosevang 29, Ulkebøl

6400 Sønderborg

74 42 75 33

Anne-Dorthe Overgaard

Snogbækvej 21, Ø.Snogbæk

6400 Sønderborg

74 46 98 53

Henning Mathiesen

Poppelhegnet 6, 6400 Sønderborg

74 42 92 16

Tønder amtskreds

Finn Clemmensen (formand)

Toften 22, 6780 Skærbæk

74 75 21 47/74 75 51 69

Jørgen Ravn (kasserer)

Krusåvej 23, Alslev

6240 Løgumkloster

74 74 33 70

Olav Madsen (sekretær)

Rylen 19, 6270 Tønder

74 72 33 19

Carl E. Michelsen (næstformand)

Galgestrømvej 2

6270 Tønder

74 72 13 27

Marie Stærk (protokolfører)

Abterpvej 50

6261 Bredebro

74 71 11 00

Sydslesvigs amtskreds

Jesper Bolund Nielsen (formand)

Hafengang 8,

D-24837 Schleswig

04621 25509

Carsten Reyhé (sekretær)

Winningmay 5

D-24882 Füsing-Schaalby

04622 671

Anders Schaltz Andersen

Osterwung 5

D-25856 Hattstedt

04846 590

Jørgen Kühl

Persillegade 6

6200 Aabenraa

Nils Vollertsen (kasserer)

Bellmannstr. 19

D 24837 Schleswig

René Rasmussen

Studieafdelingen

Norderstr. 59

D 24939 Flensburg

Hanne Næsborg-Andersen

An der Bahn 8, Unaften

24983 Handewitt

Nis Hardt

Lundweg 2

24941 Jarplund-Weding

Regnskab for Historisk Samfund for Sønderjylland 2001

INDTÆGTER

Modtaget foreningstilskud	90.000
Kontingent/årbøger	223.361
Sønderjysk Månedsskrift	251.663
Skrifter	186.425
Medlemsaktiviteter	99.490
	<u>850.939</u>

UDGIFTER

Årbøger	-186.443
Sønderjysk Månedsskrift	-255.910
Skrifter	-130.836
Medlemsaktiviteter	-124.577
	<u>-697.766</u>

DÆKNINGSBIDRAG	153.173
Sekretariatsudgifter- og styrelsesomkostninger	-195.788

RESULTAT FØR RENTER	-42.615
Renteindtægter	55.282
Kursdifference/rabatter	-1.905
ÅRETS RESULTAT	<u>10.762</u>

Årets resultat foreslås disponeret således:

Overførsel til frie reserver	<u>10.762</u>
------------------------------	---------------

Balance pr. 31. december 2001

AKTIVER

Beholdning skrifter	34.172
Debitorer	15.115
Tilgodehavende moms	71.438
Periodeafgrænsningsposter	82.302
Obligationer, nom. kr. 900.000	900.000
Likvide beholdninger	306.297
AKTIVER I ALT	<u>1.409.324</u>

PASSIVER

Saldo pr. 1. januar 2001	1.011.723
Årets overskud	10.762
Ikke-disponerede midler:	1.022.485
Hensættelser:	
Sønderjysk landbohistorie	150.000
EGENKAPITAL PR. 31. DECEMBER 2001	1.172.485
Kreditorer	75.003
Skyldig kildeskat	3.516
Skyldige omkostninger	158.320
KORTFRISTET GÆLD IALT	<u>236.839</u>
PASSIVER IALT	<u>1.409.324</u>

Ledelsens regnskabspåtegning

Forretningsudvalget har behandlet og vedtaget årsregnskabet for 2001 og årsberetningen.

Vi indstiller årsregnskabet til årsmødets godkendelse.

Aabenraa, den 20. januar 2002

Forretningsudvalget

Lars N. Henningsen

Hans Schultz Hansen

Kim Furdal

Henning Mathiesen

Erklæring fra kritisk revision

Vi har revideret foranstående regnskab for Historisk Samfund for Sønderjylland. Vor revision har ikke givet anledning til bemærkninger.

Aabenraa, den 22. februar 2002

Julius Beier
Registreret revisor

Frede Rudolph

Revisionspåtegning

Vi har revideret det af forretningsudvalget aflagte årsregnskab for året 2001 for Historisk Samfund for Sønderjylland.

Udført revision

Vi har i overensstemmelse med almindeligt anerkendte revisionsprincipper tilrettelagt og udført revisionen med henblik på at opnå en begrundet overbevisning om, at årsregnskabet er uden væsentlige fejl eller mangler.

Under revisionen har vi ud fra en vurdering af væsentlighed og risiko efterprøvet grundlaget og dokumentationen for de i regnskaberne anførte beløb og oplysninger. Vi har herunder taget stilling til den af ledelsen valgte regnskabspraksis og de udøvede regnskabsmæssige skøn samt vurderet, om regnskabernes informationer som helhed er fyldestgørende.

Revisionen har ikke givet anledning til forbehold.

Konklusion

Det er vor opfattelse, at årsregnskabet er udarbejdet i overensstemmelse med lovgivningens krav til regnskabsaflæggelsen, og at regnskabet giver et retvisende billede af fondens aktiver og passiver, økonomiske stilling samt resultat.

Aabenraa, den 26. februar 2002
REVISIONSCENTRET AABENRAA
Registreret Revisionsaktieselskab
Julius Beier
Registreret revisor FRR



